

DONES QUE FAN TREBALL DE CURES I DE LA LLAR

DESIGUALTATS I VIOLÈNCIES

Ajuntament de Girona
Àrea de Drets Socials i Cooperació, 2022

DONES QUE FAN TREBALL DE CURES I DE LA LLAR DESIGUALTATS I VIOLÈNCIES

Ajuntament de Girona

Àrea de Drets Socials i Cooperació. Febrer 2022

Autoria:

Pilar Albertín Carbó (coord.)

Pakita Victoria Cortés Nicolás

Mar Sibila Pérez

Agraïments: A totes les dones entrevistades. A les professionals de l'equip de l'Àrea de Drets Socials i Cooperació de l'Ajuntament de Girona: Lourdes Delgado, Gemma Solés, Rosalie Belemtougri, especialment a Judit Font, Nia Farreres i Cristina Vila que han participat en el seguiment, revisió del treball i en la cerca de contactes. A l'Associació ECCIT. A Amèlia Comendador de l'entitat SUMAR.

ÍNDEX

PRESENTACIÓ	8
1.INTRODUCCIÓ	9
2.CONTEXT DE LES DONES MIGRANTS I EL TREBALL DE CURES	10
2.1 Situació a la ciutat de Girona	11
3.MARC TEÒRIC	16
3.1 Itineraris corporals	16
3.2 Economia de la cura	16
4. METODOLOGIA DE TREBALL.....	17
4.1 Disseny i procediment.....	17
4.2 Mostra	19
4.3 Posició de les investigadores i de l'Equip de l'Ajuntament.....	26
RESULTATS	29
5. PROCÉS MIGRATORI	29
5.1 Raons migratòries.....	29
5.2 Trajecte migratori.....	30
5.3 Dol migratori.....	33
6. CONDICIONS LABORALS I DRETS	34
6.1 Situació legal i administrativa de les dones	34
Arrelament i regularització.....	35
Situacions d'excepcionalitat: asil	37
Empadronament	38
Pèrdues o robatori de documentació i altres gestions	38
6.2 Condicions contractuals	40
Primers moments en la contractació	40
Horaris, tasques i remuneració	41
Obligacions i (in)compliment dels contractants.....	43
6.3 Normatives, convenis i regulació laboral i contractual	45
Inspeccions de treball.....	45
Conveni 189.....	45
Acomiadaments	46
Jubilació.....	46
6.4 Formació com a millora i professionalització.....	47
Necessitat de formació.....	47

Homologació d'estudis.....	48
Formació amb sentit professionalitzador	48
7. CURES	49
7.1 Cures de les cuidadores a persones dependents i famílies.....	49
Valor de les cures	49
Càrrega afectiva.....	50
Confiança i empatia <i>versus</i> distància emocional	51
Falta d'implicació de la família en les cures. Maltractaments	51
7.2 Cures a les cuidadores per part de persones dependents i famílies.....	52
Bon tracte.....	52
Maltractament	53
7.3 Cuidadores en temps de la Covid.....	54
Falta de protecció estatal.....	54
Pèrdua del treball. Acomiadaments. Reducció de la jornada laboral i del salari.....	55
Reclam de regularització	56
Desprotecció en relació amb la salut de les treballadores	56
Suports durant la pandèmia.....	57
7.4 Salut de les dones cuidadores	57
7.5 Expectatives de vida	59
7.6 Autocures i empoderament de les dones	60
El cos com a eix principal.....	60
Aprendre a viure. Valorar-se	60
Autonomia. Inconformisme i agència com a dones cuidadores	61
8. VIOLÈNCIES	61
8.1 Violències interseccionals. Violències estructurals.....	62
Classisme, sexisme i racisme	62
Espiral de violències estructurals	64
8.2 La dimensió pràctica de les violències	64
Classisme	64
Racisme	66
Racisme institucional.....	68
Violències masclistes.....	69
8.3 Estratègies i pràctiques que sostenen la reproducció de l'abús i les violències	70
8.4 Estratègies de les dones per resistir i subsistir a les violències	73
9. XARXA PRIMÀRIA: FAMÍLIA I AMISTATS	74
9.1 Fills i filles	74

9.2 Parella, pares, germans i germanes	75
9.3 Amistats.....	76
10. XARXA INSTITUCIONAL. ELS SERVEIS QUE ATENEN A LES DONES	77
10.1 L'estat del benestar.....	77
Falta de protecció per part de l'Estat.....	77
Efectes de la llei d'estrangeria i del règim laboral	78
Iniciatives de programes	79
10.2 Serveis jurídics.....	79
Advocats i advocades	79
Tramitació de documents	79
Denúncies.....	80
Expulsions. Desnonaments	80
10.3 Serveis socials.....	81
Posició i compromís	82
Programa de primera acollida.....	82
Altres programes.....	84
10.4 Serveis de salut.....	85
Atenció sanitària	85
Atenció psicosocial	85
10.5 Església	85
10.6 Serveis de suport local a la ciutat de Girona.....	85
10.7 Associacions i xarxes de dones.....	86
Diversitat de dones	86
Associacions, cooperatives i sindicats.....	87
Necessitats i barreres.....	87
11. D'ALLÒ QUE ÉS INDIVIDUAL A LES POLÍTIQUES PÚBLIQUES TRANSFORMADORES	88
11.1 Valor del treball de cures	89
Valor fonamental.....	89
Necessitat social.....	90
Transformació de la persona.....	90
11.2 Dones cuidadores com a subjectes polítics.....	90
Posicions.....	90
Reptes.....	91
Projectes.....	91
12. CONCLUSIONS.....	93
13. PROPOSTES	100

14. REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES.....	106
15. ANNEXOS.....	110

PRESENTACIÓ

Aquest projecte sorgeix d'una demanda per part de l'Ajuntament de Girona, concretament de les tècniques responsables de les polítiques públiques de serveis socials, atenció a l'autonomia i la dependència, acollida i immigració, polítiques d'igualtat i cooperació, amb la finalitat de fer un diagnòstic de la situació de les dones no familiars que fan treball de cures i de la llar a la ciutat.

La recerca està enfocada a aquest col·lectiu degut a les condicions d'invisibilitat i vulnerabilitat en què es troba, tant en la vessant laboral com en altres situacions de desigualtat i formes diverses de violències masclistes. Al mateix temps, pretén afegir-hi el valor de la feina que realitza i no és reconeguda socialment, és a dir, la importància de les cures per al manteniment de la vida, un fet que s'ha fet especialment imprescindible durant la pandèmia de covid-19.

El projecte que presentem, per tant, pretén:

- Partir de les veus, les narracions i les experiències de les dones que es dediquen a la cura d'altres persones com a forma de treball. Recollir les seves necessitats, els seus recursos i les seves propostes per a l'acció.
- Respondre als interrogants bàsics, entenent que són aquelles preguntes de sentit comú que ens han de permetre conèixer la realitat i, en funció d'aquest coneixement, afinar els instruments per intervenir-hi.
- Compartir coneixements i perspectives, a través del diàleg interdisciplinari, de la col·laboració entre les institucions locals i el món acadèmic, i escoltant tant les entitats que operen en el territori com les persones que hi viuen.
- Generar un projecte de recerca acció que pugui donar lloc a espais estables de treball, trobada i intervenció en què les dones cuidadores en siguin les protagonistes, i que tingui continuïtat més enllà de l'objectiu de la recerca.

Específicament, tractarem d'abordar els objectius següents:

- Presentació d'algunes **dades sobre la situació sociodemogràfica i laboral** de les dones que treballen en les cures a la ciutat de Girona.
- Estudiar quines són **les funcions, les condicions laborals i els impactes de l'activitat** de cura en la vida personal, familiar i comunitària d'aquestes dones (salut, reconeixement social, aspectes afectius i relacionals, suport familiar), tot posant especial èmfasi en les situacions de **violències sexuals i de gènere interseccionals** que es manifesten en el marc d'aquestes relacions (assetjament sexual, racisme, classisme, estigmatització i relacions d'abús de poder relacionat amb la seva condició de ser dona).
- Conèixer les **dimensions de la cura/autocura** a partir de les pràctiques que realitzen aquestes dones.
- Facilitar **sinergies i connexions en xarxa** a les dones que treballen en les cures, de manera que es pugui crear algun **grup motor** que vetlli pels drets i la pròpia autocura d'aquestes dones.

- Elaborar propostes d'actuació que permetin **fonamentar futures polítiques locals** de suport a les persones cuidadores, posant èmfasi en les situacions de violència, així com en l'atenció a les persones dependents.

L'estructura de l'informe s'organitza en diferents apartats, cadascun amb entitat per si mateix però íntimament relacionat amb la resta. Aquests apartats són: el procés migratori, les condicions laborals i els drets, les cures, les violències interseccionals, la xarxa primària (família i amistats), la xarxa institucional (els serveis que atenen les dones) i les polítiques públiques i la seva possibilitat transformadora.

1.INTRODUCCIÓ

La figura de les dones com a proveïdores de cures sorgeix a Europa en el període de la industrialització, quan les fàbriques i tallers manufacturadors passen a ser els únics espais productius i les llars queden relegades a unitats de consum i reproducció. Això reforça la divisió sexual del treball i elimina la contribució productiva de les dones, que afavoreix la distinció i jerarquització dels binomis privat/femení i públic/masculí. (Carrasco, Borderies i Torns, 2019; Marugán, 2014).

Per visibilitzar l'aportació social de les dones que havien estat marginades de les tasques productives, als anys 70 s'utilitza el terme *treball domèstic*. L'objectiu és contrarestar la mirada que es té de la dona com a "dependent" i "inactiva" en termes laborals, ja que les tasques que desenvolupa a la llar no són vistes com a treball, en no tenir reconeixement com a valor productiu per al model econòmic.

Als anys 80 el concepte *treball domèstic* és reemplaçat pel de *treball de cures*, en què aquestes tasques no es desenvolupen només per a la família, sinó a l'àmbit públic, a través del treball remunerat. Això continua suposant la reproducció de rols de gènere, que situa les dones com a proveïdores de cura, encara que el seu camp d'actuació sigui fora de la llar.

A finals del segle XX, amb la inserció de les dones en el mercat laboral, es produeix una tensió en la provisió de cures, la reproducció humana i el capital, anomenada "crisi de les cures". Aquest escenari ubica les dones en el rol de provisió de cures entre la família, el mercat i l'Estat (Giusto-Ampuero, 2021; Carrillo, 2019).

Els fenòmens actuals del creixement de la població, l'envelliment de les societats occidentals capitalistes, els models de famílies amb nuclis petits i canviants, el lloc encara secundari de les dones en els mercats de treball i les deficiències en les polítiques socials, ha incrementat aquesta situació de crisi a les cures, davant la qual governs, ocupadors, sindicats i ciutadans ens veiem interpel·lats a adoptar mesures immediates pel que fa a l'organització del treball de cures. En aquest sentit, la manera d'operar en la reforma del benestar ha estat mitjançant polítiques de trasllat a les famílies i al sector informal d'una part important de la càrrega del treball de "cures de persones" i la seva demanda. Es tracta de polítiques socials de baix cost de provisió de serveis, o també anomenat model mediterrani de cures (Espanya, Itàlia, Grècia i Portugal), que possibilita reduir els costos de reproducció i activar les relacions de cures a través del parentiu i les cadenes globals de dones migrants que se n'encarregaran. La feina de les cures encara continua lligada a la condició de gènere femení en intersecció amb la classe social, ètnia o raça, procedència i altres, que fan que aquesta tasca sigui atribuïda a una condició natural, atorgant

un rol biològic a una labor social. Continua la divisió sexual del treball centrant la dona com l'encarregada principal o exclusiva de les tasques de la cura (Giusto-Ampuero, 2021).

El context geopolític i els processos migratoris constitueixen les arrels d'on emergeixen aquestes cadenes de cures globals. La cadena global de cures té dimensions transnacionals que es conformen amb l'objectiu de sostenir quotidianament la vida, mantinguda especialment per dones racialitzades i amb vides afectades per la violència o les necessitats econòmiques (Cuentas i Cruz, 2021). Els guanys seran les remeses enviades per aquestes dones als seus territoris d'origen per solucionar les despeses de la cura de les seves pròpies famílies. Elles són el vincle de dimensions transnacionals, més enllà de les fronteres. Constitueix avui dia el primer factor de mobilitat espacial femenina al món i un dels nínxols laborals amb més alt creixement.

Silvia Federici (2015) planteja com això suposa un estalvi de diners per als governs, a costa de la precarització de la vida de dones migrants. Així, a partir d'instruments institucionals com ara les lleis d'estrangeria, se sostenen les relacions colonials del nord-sud global, es generen mercats de treball amb la cura que fomenten la desigualtat i la precarització de les condicions laborals i de vida de les dones migrants, les quals, malgrat ser les responsables del treball de cures, són les menys cuidades de la societat.

La societat neocapitalista, que utilitza la força i els cossos humans a baix cost, extractivista en tots els sentits, fa ús del cos de dones migrants per aconseguir la màxima productivitat i reproductivitat del sistema. Transnacionalització, diferenciació i precarització dels mercats laborals que promouen altres maneres d'organització, mitjançant la introducció de jerarquies laborals, nacionals, racials i culturals que possibiliten a les corporacions disposar d'una força de treball barata i flexible. Altres causes es vinculen amb la reunificació familiar i, darrerament, el desplaçament és forçat pels alts índexs de violència intrafamiliar, social i d'Estat.

2.CONTEXT DE LES DONES MIGRANTS I EL TREBALL DE CURES

Una de cada tres treballadores de la cura i de la llar (més de 200.000 dones) treballa sense contracte o està en situació administrativa irregular a Espanya (*La Directa*, 2020).¹ A més, Espanya és el país europeu amb un nombre més elevat de treballadores en aquests àmbits (28,6 % del total d'ocupació del sector a tot Europa).

Cal afegir que, en el context de la pandèmia de covid-19, la situació crítica d'aquestes dones s'ha accentuat. Les mesures adoptades pel Govern espanyol, que permeten accedir a un subsidi excepcional per desocupació en el marc de la pandèmia, han deixat fora les més de 200.000 dones migrants que estan treballant sense contracte o que es troben en situació irregular arreu de l'Estat. Col·lectius d'aquestes dones s'han organitzat reclamant, a través d'un manifest i de successives mobilitzacions, la modificació de la llei d'estrangeria i la facilitació de permisos de residència i treball perquè les persones migrants puguin intentar sortir d'aquesta crisi en igualtat de drets. No només perquè puguin ser part de la solució immediata al problema del sistema sanitari i de les cures, sinó perquè aquesta regularització els donaria accés a una vida més justa i humanament més assumible (*La Directa*, 2021).

---

¹<https://directa.cat/les-treballadores-de-la-llar-i-les-cures-reclamen-una-regularitzacio-migratoria-urgent/>

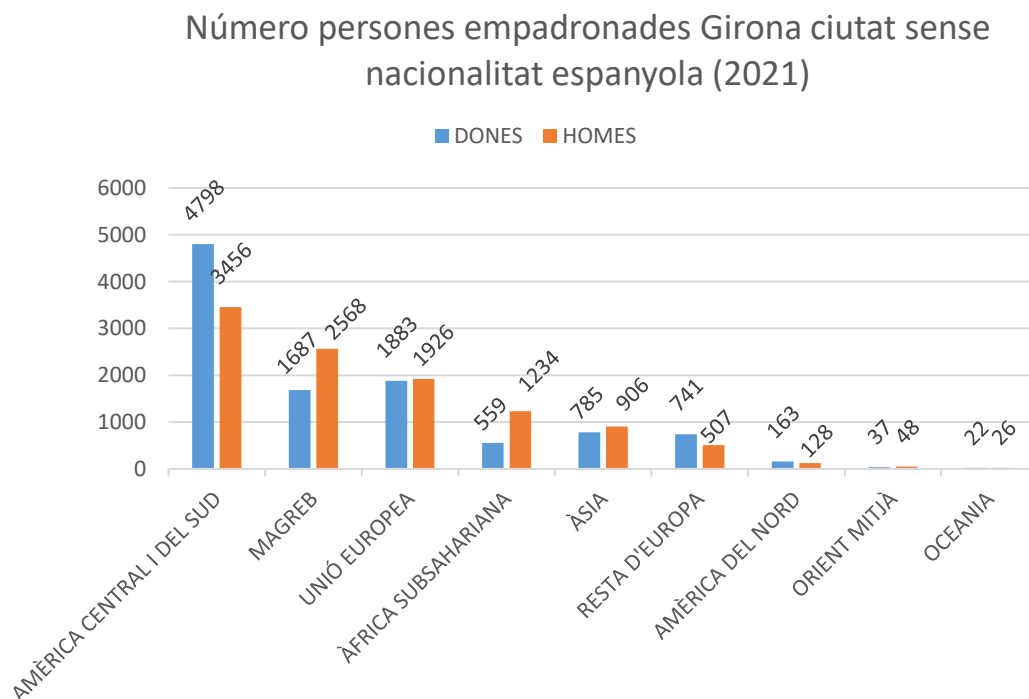
2.1 Situació a la ciutat de Girona

L'atenció a la dependència, i especialment a l'envelliment, és una de les principals necessitats que afecten els serveis socials gironins. En aquest sentit, el treball de cures és una de les prioritats que han d'atendre. A més, la tendència a l'individualisme de la societat i les transformacions de les estructures familiars deixen cada vegada més febles els individus, ja que es debiliten els vincles familiars i comunitaris, i per tant es necessita suport per als membres més dependents (Brugué i Casademont, 2019). Una gran part del suport es fonamenta en la cura proporcionada per l'arribada de dones migrants; Girona s'ha convertit en els últims 30 anys en una comunitat molt diversa, la qual cosa ha suposat un repte en l'atenció per part dels serveis públics, i alhora una aportació de treball, esforç i sabers per part de les comunitats nouvingudes (marroquines, senegambianes, llatinoamericanes, romaneses, hindús i xineses, entre d'altres) (Martí, 2019).

En el padró municipal de Girona, a juliol de 2021, comptabilitza un total de 103.179 habitants. de les quals la proporció d'homes és un 48,13% i la de dones és un 51,87%. El nombre absolut de persones sense nacionalitat espanyola empadronades a Girona ciutat és de 21.476, de les quals 10.800 són homes i 10.676 dones.

En quant al número de dones i homes sense nacionalitat espanyola empadronats a la ciutat, tenim:

Gràfica 1. Persones empadronades a Girona sense nacionalitat espanyola (2021)

A on apreciem que les persones -principalment dones- provinents d'Amèrica Central i del Sud són les majoritàries, seguides del Magreb, Unió Europea, Àfrica Subsahariana i Àsia.

Si mirem els països de naixement de les dones, destaca Hondures, amb 3079 dones, seguit del Marroc amb 1608 dones, Romania amb 824 dones, Colòmbia amb 445 dones i Xina amb 431 dones. Veure Taula 1.

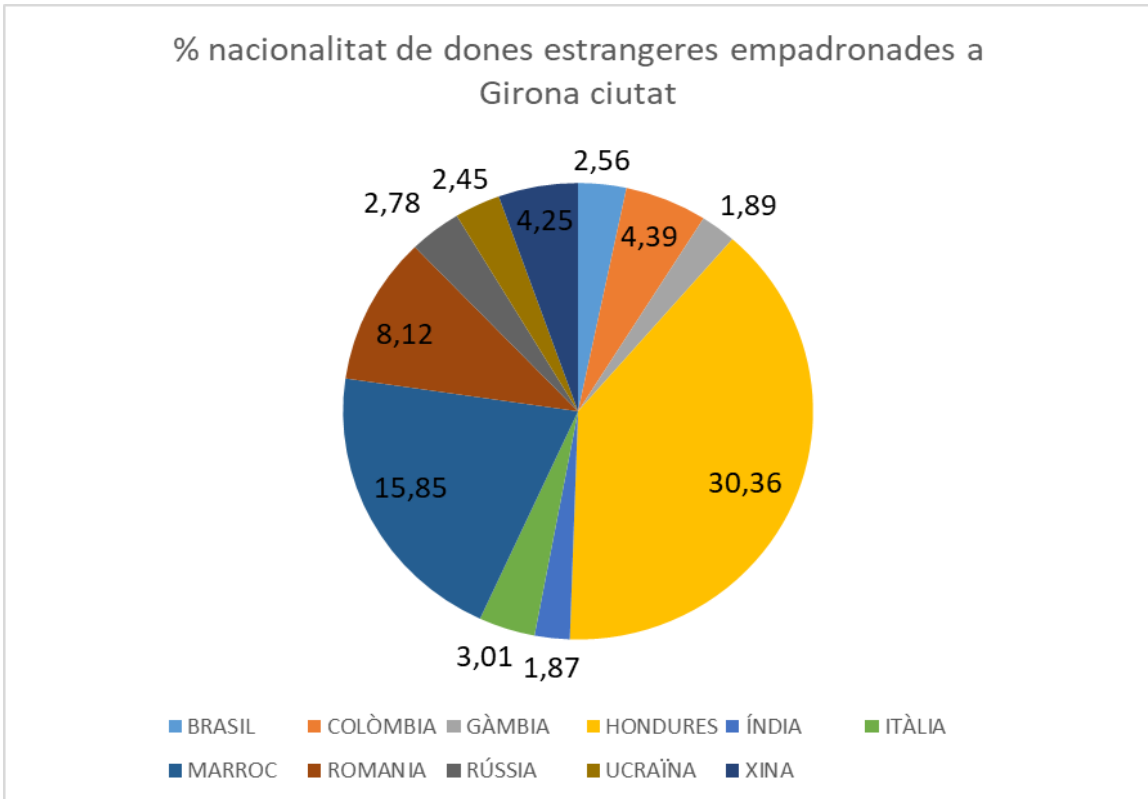
Gràfica2. País de naixement de les dones a la ciutat de Girona. Padró 2021

Taula 1. Nacionalitat de dones estrangeres empadronades a Girona ciutat. 2021

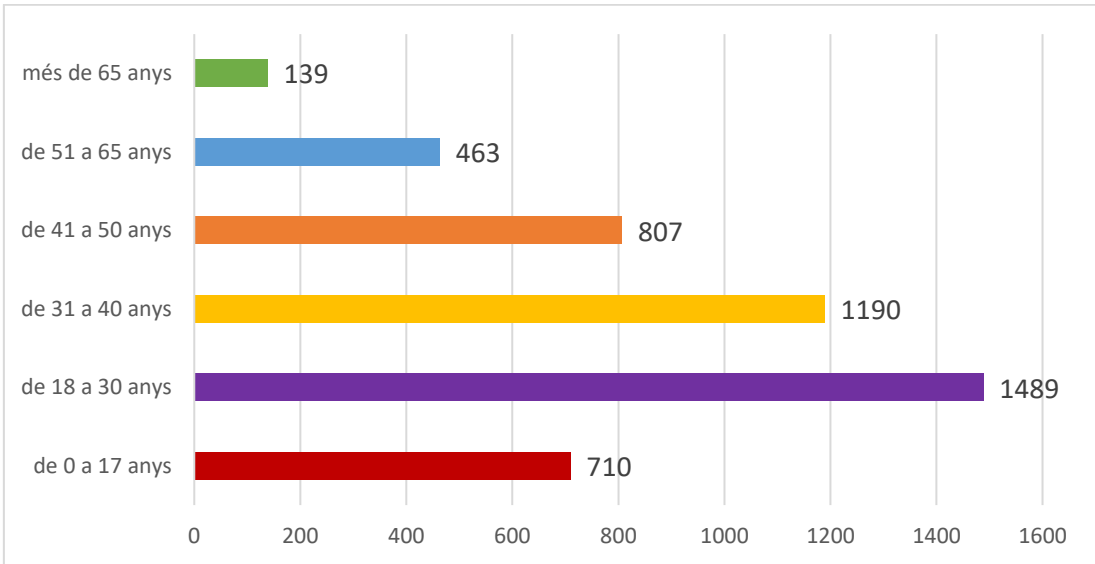
País	Total	Homes	Dones	%
HONDURES	4.994	1.915	3.079	30,36
MARROC	4.025	2.417	1.608	15,85
ROMANIA	1.629	805	824	8,12
COLÒMBIA	882	437	445	4,39
XINA	872	441	431	4,25
ITÀLIA	662	357	305	3,01
RÚSSIA	406	124	282	2,78
UCRAÏNA	424	176	248	2,45
BRASIL	460	200	260	2,56
GÀMBIA	649	457	192	1,89
ÍNDIA	479	289	190	1,87

Gràfica 3. Percentatges sobre nacionalitat de dones estrangeres empadronades a Girona ciutat. 2021

Les dades també mostren que el major número de dones nascudes fora de l'estat espanyol i que estan empadronades a la ciutat de Girona està en el interval d'edat d'entre 18 i 30 anys.

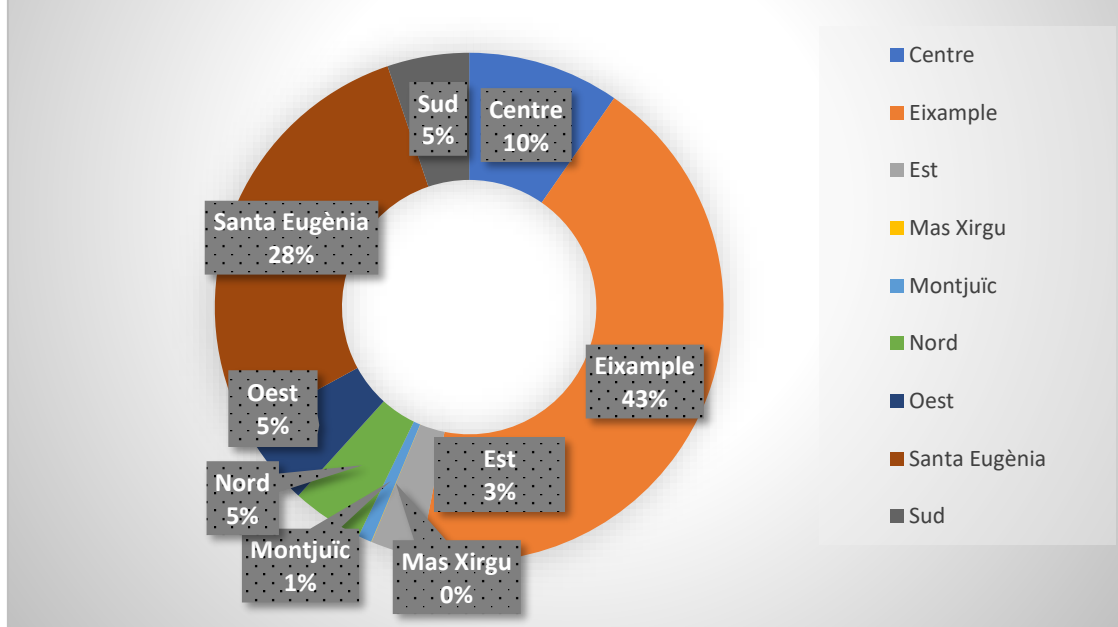
Gràfica 4. Total de dones per intervals d'edat. Nascudes fora estat espanyol empadronades a Girona ciutat. 2021

Les dones sense nacionalitat espanyola estan empadronades en zones o sectors de Girona ciutat, especialment en Eixample (43,45% del total), seguit per Sta. Eugènia (27,74% del total) i Centre (9,65% del total).

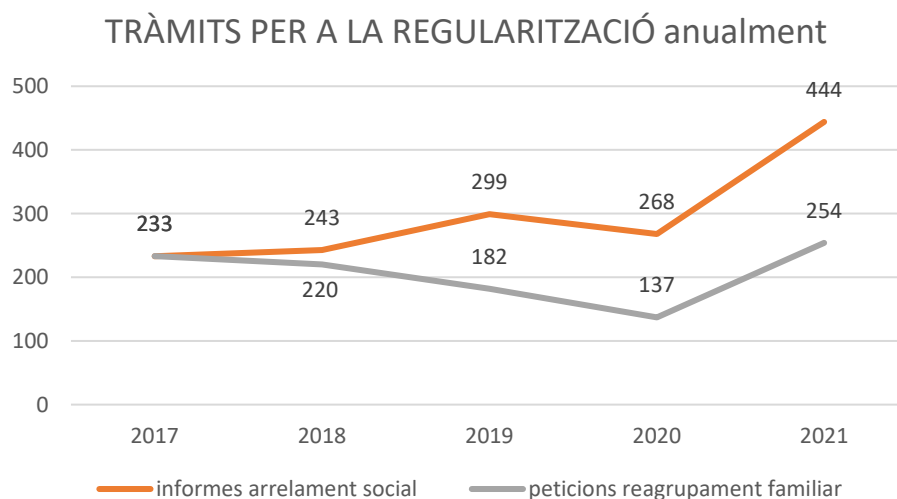
Gràfica 5. Dones sense nacionalitat espanyola empadronades a Girona ciutat segons sector territorial. 2021

Dones sense nacionalitat espanyola empadronades a Girona ciutat segons sector (2021)

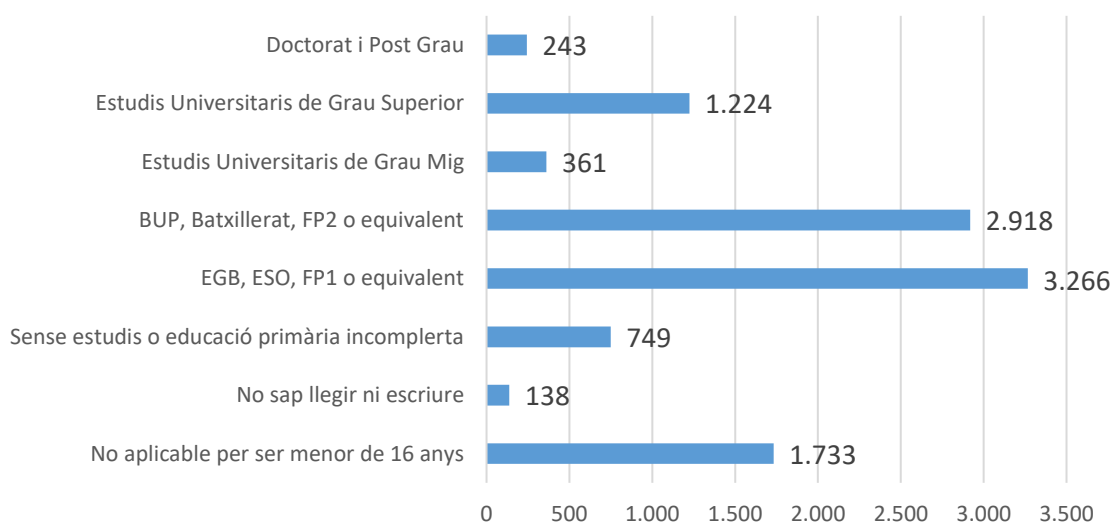
També tenim informacions sobre l'increment dels informes d'arrelament social o peticions de reagrupament familiar en persones estrangeres, especialment l'increment accentuat a l'últim any 2021.

Gràfica 7. Tràmits per la regularització persones estrangeres a Girona ciutat

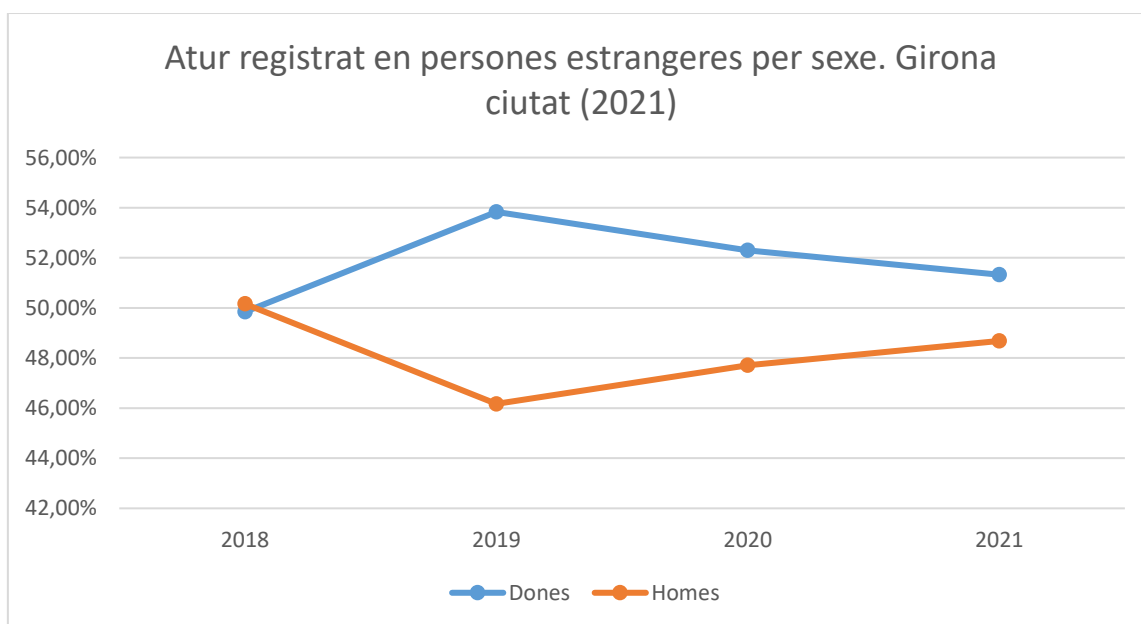
Altres variables que ens donen informació sobre el context a Girona ciutat és el nivell d'instrucció de les dones sense nacionalitat espanyola. Veiem que la major part de les dones tenen estudis primaris, secundaris i de Formació professional, seguit d'un número important de dones que tenen estudis universitaris.

Gràfica 8. Nivell d'instrucció de dones sense nacionalitat espanyola a Girona ciutat. 2021.

També l'atur registrat en persones estrangeres, que oscil·la durant aquests últims anys al voltant d'un 50%.

Gràfica 9. Atur registrat en persones estrangeres per sexe. Girona ciutat. 2021

Tal com indiquen algunes dades del padró, així com producte del nostre treball de proximitat amb les dones, veiem que a Girona hi arriben moltes dones centreamericanes. Es calcula que més de cinc milions de centreamericans (Hondures, Veneçuela, Haití, Cuba, etc.) (Cañada, 2021), corresponent a un 12 % de la seva població total, són migrants que orienten el seu desplaçament cap a tres corredors principals: el més important, els Estats Units; i també cap als mateixos països

d'Amèrica Central i, el més recent, cap al sud d'Europa, principalment Espanya i Itàlia (RiE5, 2016).

En comparació amb els països veïns, amb alts índexs d'immigració, Hondures no va patir de manera directa un conflicte armat, sinó que el seu èxode té origen en la crisi econòmica i política, així com en el desastre mediambiental provocat el 1998 per l'huracà *Mitch*, que va fracturar, encara més, la seva feble economia, en afectar la costa nord del país i causar danys estructurals.

Durant els últims anys el perill que implica transitar per Mèxic, on migrants centreamericans són víctimes de les autoritats migratòries, vinculades amb el crim organitzat (segrest, extorsió, violència sexual, assalts, robatoris) ha inhibit la intensitat del flux. Alhora, l'enduriment de les polítiques migratòries estatunidenca i mexicana ha incrementat el control de la frontera sud dels EUA i això és un altre factor important que ha desmotivats el flux femení de sud a nord.

3.MARC TEÒRIC

Aquest treball s'aborda des d'una perspectiva dels itineraris corporals i de l'economia de la cura.

3.1 Itineraris corporals

Els itineraris corporals, definits per Mari Luz Esteban (2004), inclouen la subjectivitat, l'agència i la corporalitat com a elements rellevants que ens permetran comprendre el subjecte i empatitzar amb ell o ella. Un itinerari corporal és una història experiencial, una història de vida narrada per la persona, que ens situa en el context de producció de les seves emocions, afectes i corporalitats.

El cos de les dones i les seves experiències corporals han estat poc tractats per la ciència; la part no racional, emocional, sempre s'ha considerat un coneixement subaltern, de segon ordre, enfront de la raó i l'objectivitat que ha caracteritzat el discurs heteropatriarcal (Mora i Pujal, 2018). El cos ha estat i és un dispositiu fonamental de regulació i control social, però també de denúncia i reivindicació, per la seva capacitat d'agència. El cos és el lloc o espai per excel·lència de l'experiència emocional. En anglès s'utilitza el terme *embodiment*, que correspon a la corporalitat i s'articula amb les emocions (Davidson i Milligan, 2004).

Per a M. Luz Esteban (2004), pensar en cossos és pensar en representacions, imatges i concepcions concretes, en relació amb formes també molt concretes d'entendre el subjecte i el gènere. Com apuntàvem anteriorment, hi ha, a més, una connexió íntima entre els cossos i els contextos històrics i geogràfics en què es configuren i viuen aquests cossos (Ahmed, 2004).

Incorporar una manera de mirar i fer conscients les configuracions i els usos feministes del cos resultarà útil per indagar en les nostres emocions i paradoxes al voltant de la identitat, l'agència i l'empoderament, així com per repensar les transformacions de les persones implicades. L'agència, doncs, és la capacitat de transformar-se, de prendre consciència: és un procés deconstructiu i col·lectiu pel qual un subjecte pot canviar les seves pràctiques socials.

3.2 Economia de la cura

L'economia de la cura implica cura de la xarxa de la vida més enllà d'un valor econòmic; implica donar un valor ètic a la continuïtat de la vida, al planeta en la seva més àmplia diversitat. L'ecofeminisme planteja que per posar la vida al centre cal abordar l'economia des d'una ètica

feminista, que no anteposi els interessos del mercat per sobre de la vida. Per generar aquest canvi de paradigma cal desfer-se de la lògica de l'individualisme neoliberal i del binomi autonomia/dependència, ja que les persones no som autònomes o dependents, sinó que ens situem en diverses posicions en un continu d'interdependència, entre les persones i el territori que habitem (Herrero, 2016; Pérez-Orozco, 2006).

Les treballadores de cures comparteixen com experimenten la infravaloració de la societat cap a les tasques de cura que realitzen amb i sense remuneració, i alhora són conscients del lloc clau en què s'ubiquen per al manteniment de les economies i de la reproducció de la vida. També saben de la dimensió estructural d'un món necessitat de cures; per això la crítica a mecanismes com la subcontractació i l'externalització, que són presents i predominen en l'escenari mundial de les polítiques socials i de treball (Pérez-Orozco, 2014). Carreguen amb la concepció de "dones del tercer món", com a subjectes monolítics, en singular, en retard; per això són tractades com a ignorants, sense estudis i sense formació.

També experimenten en els seus cossos la cosificació i l'exotització. S'identifica que les tasques de cuidar comporten una dimensió corporal, i per tant són vistes com a subjecte que cuida –a un altre–. Aquesta dimensió corporal és present en les seves banderes de lluita laboral, en què veiem com el cos de les treballadores de cures és part fonamental de la seva ocupació, és a dir, les tasques de cuidar impliquen una dimensió corporal.

4. METODOLOGIA DE TREBALL

La metodologia de la recerca ha sigut qualitativa. La metodologia qualitativa pretén comprendre els significats de les situacions i relacions socials, i captar la valoració subjectiva que donen les persones implicades en l'acció a estudiar. En aquest sentit, les persones investigadores intenten apropar-se al seu món, empatitzar i intentar comprendre els contextos socials i històrics on les persones desenvolupen les seves pràctiques quotidianes (Iñiguez, 1999). Així mateix, pretén ser participativa, contemplant una articulació i connexió de diferents actors i actrius de l'escenari, i en aquest sentit, s'ha produït mitjançant la participació principalment de les dones que es reconeixen fent treball de cures i de la llar, però també de les professionals de l'Ajuntament de Girona que participen del projecte, d'altres persones i agents del territori (vegeu taules), i de les investigadores mateixes.

4.1 Disseny i procediment

La recerca s'ha dissenyat pensant en la realització de relats biogràfics a les dones, recollint les experiències personals a partir d'un guió que contemplava: procés migratori, condicions laborals, treball de cures, xarxa social (primària, associacionisme i xarxa de serveis), salut, expectatives de vida i temps lliure, situacions de violència i situacions de feina durant la pandèmia (vegeu annex 1). A més, la vinculació amb les dones a partir de tallers, sessions de presentació i *feedback* dels resultats i trobades per elaborar material com els audiovisuals, ens ha permet seguir una metodologia de recerca-acció.

El contacte amb les dones va ser facilitat principalment per les tècniques de l'Ajuntament, ja que moltes d'aquestes dones fan consultes i aproximacions per la seva relació amb el programa de 1a acollida que facilita l'entitat. També a partir d'aquestes dones vam tenir l'accés per

entrevistar a altres conegudes seves. Aquests contactes ens van facilitar la possibilitat de realitzar grups de conversa, suport i seguiment, en els quals van realitzar tallers amb participació de les dones.

La intenció, tant de les tècniques de l'Ajuntament com de les investigadores, era crear un grup motor de dones que poguessin constituir-se com a promotores d'accions per afavorir el treball de cures i de la llar, accions relacionades amb condicions de treball i recursos, suport emocional i suport material (des d'informacions fins a ajuts puntuals). És a dir, un grup actiu en la proposta d'accions de millora, i alhora que permetés a les tècniques de l'Ajuntament iniciar una tasca de seguiment i acompanyament amb elles (generar xarxes, enllaç amb serveis i recursos...).

A partir del temps que va durar la recerca (maig 2021-desembre 2021), podem dir que aquest grup de dones s'ha anat consolidant molt a poc a poc. Es tracta d'un grup de dones hondurenyes, donat que a Girona ciutat, hi ha una gran proporció de dones provinents d'aquest país. De fet, hi ha algunes dones que lideren les trobades i les connexions en la xarxa (a través de *WhatsApp*) i què són les que convoquen sovint a altres dones per assistir a reunions per treballar temàtiques concretes relacionades amb la feina, o per rebre *feedback* dels resultats d'aquesta recerca, o bé, com ha passat al final de l'estudi, per l'elaboració d'un parell d'audiovisuals expressant la situació en què viuen: <https://web.girona.cat/enscuidem/estudi>

Doncs bé, diríem que aquesta forma d'agrupació de les dones que acudeixen a determinats actes, no es pot considerar un grup motor concret, amb unes normes organitzatives i una sistematització en les trobades, sinó que el col·lectiu està estructurat a través d'una xarxa virtual, en la qual es dona abundant comunicació (especialment recerques de feina o treball, problemàtiques de la feina mateixa i situacions d'abusos i violències) i que d'alguna manera s'expressen dins la xarxa². Es donen moments puntuals en què segons els interessos i objectius del tema que s'aborda, emergeixen la veu de certes dones de la xarxa, així com l'autoorganització de les pràctiques a portar a temes. Per tant, pensem que el contacte amb les persones que gestionen la xarxa, és un element molt útil per construir i dissenyar projectes i objectius amb aquest col·lectiu de dones hondurenyes.

D'altra banda, també ens hem acostat a les parròquies i als Centres Cívics de Girona, on hem col·laborat amb grups de suport portats per dones d'associacions que treballen amb dones migrants que fan treball de cures. Aquests grups de suport també són grups que es van consolidant en diferents moments de trobada, en els que les dones estableixen vincles i és així com es va teixint l'associacionisme, el qual cal desenvolupar al territori de Girona. Hem de tenir present que aquestes dones disposen de poc temps lliure, de pocs espais de trobada i de què el fet religiós està molt present en les seves vides. En aquest sentit, la disposició d'una sala en un Centre Cívic, o les trobades a l'església, constitueixen espais de reunió i trobada amb altres iguals.

La progressiva consolidació d'aquests grups i la seva relació amb les tècniques de l'Ajuntament per promoure accions que puguin interessar a ambdues parts, ha estat facilitat pel contacte continuat i les pràctiques compartides entre ambdues bandes, és a dir, de la funció de cura per ambdues parts: les dones necessiten suport de les tècniques, i les tècniques necessiten que la seva feina tingui un sentit i un impacte positiu. Les cures, doncs, seran possibles en la mesura

---

² Aquesta xarxa està composta entre 140-150 dones segons una de les promotores.

que les dones que treballen en les cures i la llar puguin ser agents actives en la definició de les polítiques i accions a emprendre.

Durant el temps que ha durat la recerca, el paper actiu quant a promoure activitats i pel que fa a escoltar i acompanyar a les dones, tant per part de les investigadores, com per part de les tècniques de l'Ajuntament, s'ha exercit constantment. Això, no significa que les tècniques hagin de ser presents contínuament en aquesta relació, ni estar promovent accions o prendre un paper paternalista, sinó que en els moments d'engegar el projecte ha calgut promoure aquesta iniciativa.

A part d'aquestes agrupacions i trobades, cal esmentar que a la ciutat de Girona hi ha associacions i una cooperativa de dones migrants, entre les quals moltes fan treball de cures o de la llar (vegeu apartat de Resultats), i en aquest sentit, el contacte directe amb les associacions i cooperativa ha facilitat el coneixement de les experiències de les dones migrants.

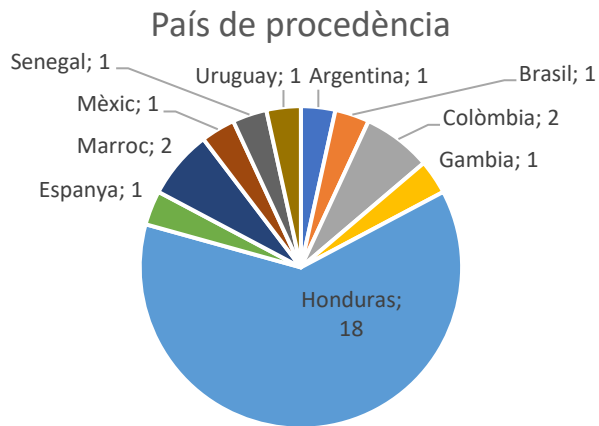

Foto 1. Grup de treball amb dones que fan treball de cures. Centre Cívic Sta. Eugènia. Font: pròpia.

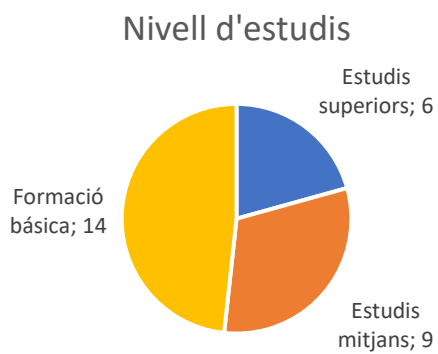
4.2 Mostra

El nombre de dones entrevistades que feien o havien fet treball de cures i de la llar va ser de 29 (Taula 1), entre les quals hi havia 8 dones que pertanyien a alguna associació de dones migrants i es consideraven activistes en la reivindicació de drets com a treballadores i ciutadanes.

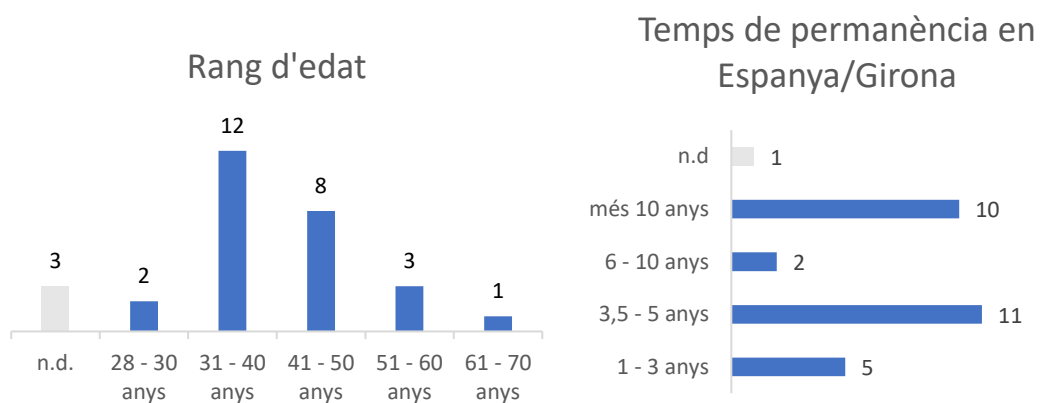
A continuació farem una descripció de la mostra de dones que va formar part de l'estudi:

Majoritàriament provenen d'Hondures, amb formació bàsica però també estudis mitjans i superiors.

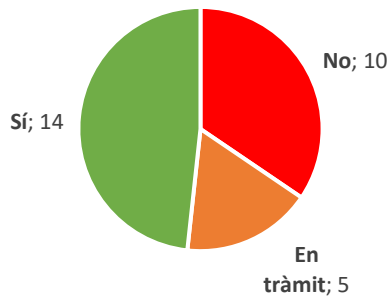

Entre 31-40 anys i que porten 3,5-5 anys o be més de 10 anys a Girona o en alguns casos, en altres llocs d'Espanya.

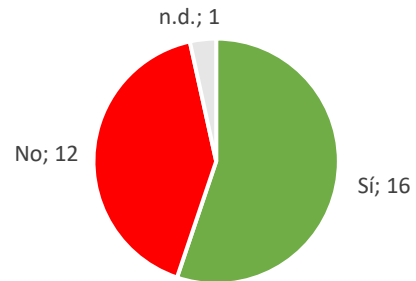

14 dones regularitzades, però 15 en tràmits o no regularitzades. Gairebé la mitat viuen amb algun familiar. D'elles, 13 treballen per hores i 11 viuen internes amb una o més persones grans.

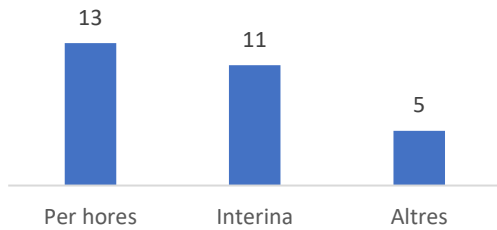
Regularització

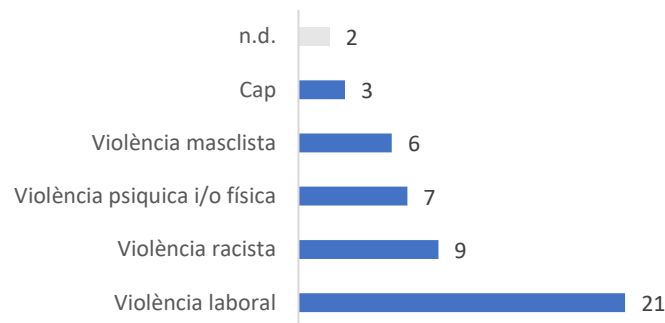
Conviu amb fill/s i/o altres familiars a Girona

Treball de cures i de la llar

Violències rebudes

Les violències rebudes son diverses i poden donar-se més d'una violència envers la mateixa dona: en 21 casos manifesten violència laboral, també racista, psíquica/física i masclista.

També vam entrevistar a altres informants claus relacionades amb el tema, com una tècnica de migració, un tècnic dels cursos de primera acollida a persones migrants i una responsable d'un sindicat. Així mateix van incloure una entrevista amb una filla que tenia els seus pares amb una dona cuidadora migrant. Veure Taula 2 i 3.

Taula 2. Professionals entrevistats relacionats amb el tema

Professional	Associació o Servei on treballa	Rol	País de procedència
P1	Tècnica immigració Aj. Girona	Tècnica. Educadora	Girona
P2	Tècnic Cursos formatius programa Acolliment. Coordinador AE. Girona	Tècnic	Marroc (Essaouira)
P3	CCOO	Càrrec de la Junta de Girona	

Taula 3. Famílies ocupadores

Informant	Persones cuidades	Edat i procedència dona cuidadora	Contracte i pagament	Temps que porta amb família	Ha treballat anteriorment de cuidadora	Regularitzada
Filla	Pare 91 anys Mare 85 anys	Hondures	Contracte de ½ jornada perquè també està contractada caps de setmana a l'hospital. Entre el contracte i diners a part per més hores que fa amb els avis paguen 1400 euros	1 any	Sí	Sí

Vam fer observacions participants i presa de notes de nombroses reunions, així com l'organització de Jornades i participacions en tallers i en grups de suport amb les dones (Taula 4), amb relació a la nostra recerca i en el territori de Girona ciutat. Cal afegir, que es van dur a terme altres participacions actives en Seminaris, Jornades i congressos relacionats específicament amb el tema dones-migrants-treball de cures i de la llar (Taula 5). Tot això va

ajudar-nos a contextualitzar, juntament amb les lectures realitzades, l'escenari de treball que ens relataven les dones participants en l'estudi.

Taula 4. Sessions d'observació participant

1a reunió CC. Can ninetes	08/06/2021
1a reunió CC. Can Ninetes grup de la J	25/09/2021
Reunió FAMÍLIES ocupadores CC. Sant Narcís . "Primers contractes" (Gràfic 1)	30/09/2021
Taller emocions-corporalitat Associació ECCIT (Gràfic 2)	13/11/2021
Reunió amb professionals Serveis Social. Presentació de la recerca. C. Cívica Sant Narcís	14/12/2021
Grups de suport DAGUA	06/11/2021 1 jornada
Grups de suport NOUSOL dissabtes tarda C. Cívica Sta. Eugènia	6/11/2021, dissabtes de 16-18h. 7 jornades
Jornada final. Presentació de la recerca. C. Cívica Can ninetes (Gràfic 3)	20/12/2021
Grup de treball per un treball de cures digne. Generalitat de Catalunya. Departament d'Igualtat i Feminismes.	21/12/2021

Taula 5. Participació en Seminaris i Jornades sobre cures i treball de la llar

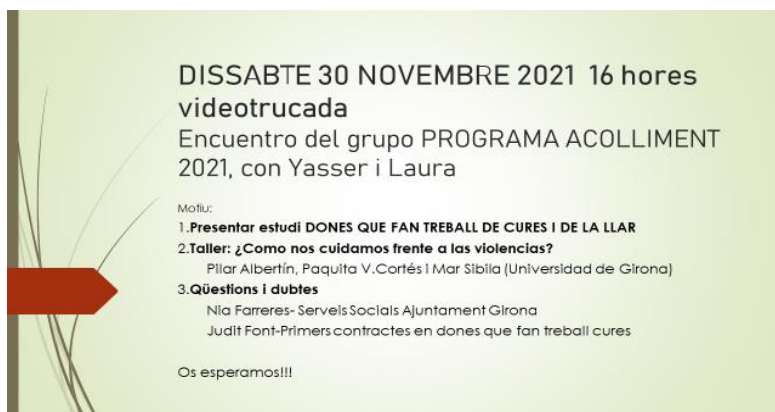
Congrés Mujeres y Des(Igualdades) https://mujeresydesigualdad.com/congreso/programa	Madrid, novembre 2021
Jornada CAP A UN TREBALL DIGNE EN LES CURES I EL SERVEI DOMÈSTIC. Ateneu Cooperatiu Terres gironines	Llagostera, 8 octubre 2021
VI Seminari Feminista. Feminismes i migracions. CUP Girona	Girona, novembre 2021
Seminari Ciutats i Persones. UdG https://debatstreballsocial.wordpress.com/	Girona, novembre 2021

<p>I Jornada Feminismos Interseccionales: Estrategias de resistencia y articulaciones políticas. L'Etnogràfica associació</p> <p>https://bit.ly/2Ycl6SW</p>	<p>Barcelona, La Bonnemaïson, novembre 2021</p>
<p>BIOSINDICALISMO DESDE LOS TERRITORIOS DOMÉSTICOS</p> <p>http://laboratoria.red/publicacion/biosindicalismo-desde-los-territorios-domesticos/.</p>	<p>Madrid, desembre 2021</p>
<p>Conferència E17: Experiències migratòries, treball de cura i violències.</p>	<p>Facultat D'educació i Psicologia. UdG, 29 novembre 2021</p>
<p>Sessió Presentació resultats recerca i marc teòric. Dirigit a professionals de Socials i Serveis d'atenció a dones.</p>	<p>CC Sant Narcís, 14 desembre 2021</p>
<p>Congrés CoCA 2022. 2n Congrés Català d'Antropologia. Presentació de la comunicació: <i>Dones, Migració i Cures en temps de pandèmia: cuidar i ser cuidats com a motor social.</i></p>	<p>Facultat D'educació i Psicologia. Universitat de Girona, 27-29 gener.</p>

Gràfic 1. Reunió FAMÍLIES ocupadores CC. Sant Narcís . “Primers contractes”

Gràfic 2. Taller Emocions-corporalitat

Gràfic 3. Jornada final. Presentació de la recerca.

4.3 Posició de les investigadores i de l'Equip de l'Ajuntament

La nostra posició com investigadores va ser un intent d'empatitzar amb els relats de les dones, articulant el marc teòric i la revisió d'altres treballs amb les veus i la subjectivitat d'aquestes dones (Mujeres con voz, 2014). Hem mantingut l'anonimat i confidencialitat de tota la informació recollida, per això vam lliurar a les dones entrevistades un paper amb un compromís signat (Annex 2), de manera que poguessin assegurar-les que les seves gravacions i transcripcions no serien identificades. Les dones mostraven cert temor a ser reconegudes o a què la seva veu fos identificada públicament. El mateix va passar amb l'elaboració de les dues càpsules audiovisuals, en les quals van aportar, de forma voluntària, la seva experiència (veieu enllaç³: <https://web.girona.cat/enscuidem/estudi>)

L'elaboració de les càpsules audiovisuals va encarregar-se a l'empresa Talaia (Girona), la qual a partir d'algunes dades d'aquesta recerca, juntament amb la dinàmica grupal establerta dissabtes tarda amb el grup de dones col·laboradores, van confeccionar els dos documentals: un dirigit a la població-ciutadania en general, per donar a conèixer la seva situació i crear sensibilització envers la falta de drets; i l'altre dirigit al col·lectiu de dones migrants que fa treball de cures, amb missatges dirigits al seu empoderament i reivindicatius d'una millor situació i qualitat de vida, laboral, personal i comunitària.

D'altra banda, cal comentar el treball que hem fet conjunt entre investigadores de la Universitat de Girona i tècniques de l'Ajuntament. Aquesta feina ha consistit en reunions periòdiques mensuals en les quals preniem decisions sobre alguns aspectes d'organitzar trobades amb les dones, sessions informatives de *feedback* i presentacions de l'estudi a diferents col·lectius: famílies, professionals de S. Socials o les mateixes dones participants (Taula 4).

Aquest **equip de seguiment de la recerca**, també ha facilitat l'accés a dones que en altres condicions ens hagués sigut impossible entrevistar, i els contactes amb associacions i altres sectors de la ciutat. Així mateix, l'equip ha fet el seguiment del disseny del guió de les entrevistes, i s'ha implicat en moltes de les sessions presencials establertes amb els grups de dones (als Centres Cívics o en les sessions en línia per fer tallers; en la realització dels audiovisuals).

I per acabar aquestes línies, podem apuntar que la recerca s'ha centrat particularment en dones cuidadores no familiars, dones migrants que principalment estan en període d'arrelament al país. Seria important continuar l'exploració veient com és la progressió a través del temps d'aquestes dones, també estudiar la situació de dones que aconseguixen contractes de feina i estan fent treball en famílies o residències. Així mateix, la condició laboral i relacions que mantenen amb les persones cuidades els homes que fan treball de cures, i sobretot la percepció i valoracions de les famílies ocupadores que tenen experiències amb aquestes dones.

---

³ "No descuidis a qui et cuida. Cuidem-nos" audiovisual extern i audiovisual intern.

Foto 2, 3 i 4. 1a jornada a *Can Ninetes* - Centre Cívic Sta. Eugènia. Presentació de la recerca amb dones i Associacions implicades en el treball de cures i de la llar. Font: pròpia.

Foto 5. Grups de suport de dones que fan treball de cures i de la llar. Centre Cívic Sta. Eugènia
Font: pròpia.

Foto 6. Presentació sobre subvencions per les famílies ocupadores de dones que fan treball de cures i de la llar a les famílies. Centre Cívic Sant Narcís. Font: pròpia.

Per l'anàlisi dels resultats hem fet categories que responen als diferents objectius de la recerca. A continuació passem a descriure cadascuna d'elles.

RESULTATS

5. PROCÉS MIGRATORI

Intentar comprendre què significa el projecte migratori per a les dones, perquè es produeix, com es dona, què deixen al seu país, què s'han trobat a l'arribada, són claus per endinsar-nos en la subjectivitat de les dones i el sentir que dóna significat a la seva vida al país d'arribada. En aquest apartat tractarem sobre les raons migratòries, sobre algunes característiques del trajecte migratori i el dol inscrit en les narratives de les dones.

5.1 Raons migratòries

Les raons migratòries són diverses però trobem tres grans blocs:

Econòmiques: “Mucha **gente que realmente se limita a venir a trabajar** porque quiere conseguir algo, específicamente eh, tienen un poco más de recursos para hacerse una vida en su país y se limitan solo a trabajar, casa, trabajar, casa, trabajar, casa.”

Violències socials i estatals dins dels seus països d'origen:

Hoy por hoy hay **muchas familias hondureñas que huyen de la delincuencia, maras, tráfico y demás...** es interesante este punto, pues cuando hablas con alguien que trabaja con asilo político y hablas de los hondureños, pues al ser un país democrático, es una disyuntiva. El asilo es denegado, y **las personas vienen con expectativas de recibir asilo, pero es denegado.** (E21)

I les violències de gènere i sexuals:

Yo **sufría de violencia doméstica.** Entonces me vine acá para pedir asilo, con la pareja teníamos más de 10 años. Eso era **maltrato físico, verbal, psicológico** delante de los niños, en la calle, con mis familiares, en todas partes. Yo me dejaba con él, me perseguía, tenía que regresar donde él porque me amenazaba que le hace daño a los niños. (E19)

En molts casos, aquestes variables de violència són creuades, s'intersequen totes alhora. D'altra banda, aquestes violències també estableixen connexions amb violències al país d'arribada i constitueixen un procés d'espitals de violències, atès que les experiències viscudes per les dones són transitades –de nou– i actualitzades amb les noves situacions viscudes al país d'acollida, com veurem a l'apartat de violències.

Uns del motius que relaten les dones és que migrar dona més possibilitats futures als seus fills:

Cuando tuve a mi hija pues pensé diferente en darle un mejor futuro, una mejor educación y cosas que en mi país yo no he podido hacer y por eso decidí pues pedir ayuda a mi hermana y venirme para acá. (E20)

Les dones comenten que en els seus països és molt car comprar determinats productes de primera necessitat, és a dir, aliments, mentre que a Catalunya sí que poden accedir a aquests productes. D'altra banda, indiquen la possibilitat de rebre ajuts per a aliments (Càritas, Banc d'aliments). El tema de l'assistència sanitària, així com l'escolarització pública, són aspectes que valoren molt positivament del país d'acollida, perquè aquesta assistència en necessitats

bàsiques permet disminuir les desigualtats a la societat, no com als seus països, on la classe social està extremadament marcada:

En Salt tenemos personas que tienen un poder adquisitivo alto y que viven allí. Que tú podrías llevar a tu niño al colegio y tu niño estudiar **con el hijo de una persona que tiene un poder adquisitivo alto**. ¡En Colombia, no! (E12)

Hi ha països de Llatinoamèrica que tenen conveni amb el Govern d'Espanya, per exemple Colòmbia, i això fa que la cotització per treballar a Espanya compti per cobrar la jubilació a Colòmbia. També es parla de corrupció en alguns països llatinoamericans, i d'estar ficat en la política per tenir un treball mitjanament digne.

Les violències estatals i la delinqüència als països d'origen és una constant en les narratives de les dones; moltes expliquen que han estat assaltades al carrer, a la Universitat, que els espais públics no són segurs. En alguns casos la família ha patit extorsions de bandes, per exemple les *maras* d'Hondures. E7 ens explica que ella va muntar un negoci de venda de roba, però al final va decidir vendre les botigues i venir a Espanya per les dificultats i amenaces:

Hace algunos años en Latinoamérica se han formado estas bandas que se organizan de delincuentes que se llaman maras. Entonces, en Honduras hay dos, que son la 13 y la otra la 18. Entonces mi casa está en la capital, en el sector de la capital hay un sector en el que dominan ellos, los 18, que son sanguinarios, asesinos. **Entonces empezaron a... ellos le llaman «pagar impuestos»**, por tener el negocio la persona tiene que pagarle a ellos. O sea, el gobierno es un impuesto, pero ellos es otra cosa, porque le dicen que si no paga, entonces simplemente le aniquilan a usted y a su familia. Entonces **empezaron ellos a querer extorsionarme** en 2014. Empezaron a enviarme notas, empezaron a llegar a mi casa, **me pusieron armas en la cabeza... hicieron de todo**.

I quant a les violències de gènere i sexuals, hem rebut testimonis de dones que han estat violades, dones que han patit maltractaments de la seva parella, i dones que a causa de ruptures o desavinences amb la parella han decidit migrar:

Bueno en principio **estaba casada ahí y luego llegó la parte del divorcio y al verme ya sola y en depresión pues tenía que buscar una forma de salir y poderme superar** un poco. Dijeron a mi familia que tenía que salir del círculo donde estaba... **de un agujero negro...** y entonces por eso he decidido venirme aquí, y aquí estoy. (E28)

La idea d'independitzar-se és un dels motius, moltes vegades perquè estan dins de relacions coercitives: “El padre de mi hija no permitía que trabajara. Vivía, pues, de él, de él prácticamente, **yo quería independizarme**, tampoco en mi país es que haya muchas oportunidades pues de trabajo.” (E20)

5.2 Trajecte migratori

En el trajecte migratori les dones relaten com va ser la situació de sortida del país i com va ser l'arribada a Catalunya, en quines condicions, situacions diverses i amb quines persones.

E11 va venir en un moment en què estava en el dol per la mort del seu pare, quan les seves amigues que estaven migrades a Catalunya l'animaven a venir per canviar d'aires i li pagaven el bitllet d'avió. Ella al final hi va accedir, però sense gaires expectatives a l'arribada i amb el propòsit de quedar-se uns dies. A l'arribada es va trobar amb dues sorpreses. Primer va patir la

detenció durant 5 hores a l'aeroport, on la Guàrdia Civil la va entrevistar i li va preguntar els motius del viatge. Ella va dir que estava de visita amb unes amigues que li havien comprat el bitllet i l'hotel on estaria allotjada i afortunadament tot va acabar bé. I segon, es va trobar amb la situació de cuidar una dona gran, a canvi de tornar els diners a les amigues que li havien comprat el bitllet d'avió, convidant-la a venir:

Supuestamente, me dijeron que era un regalo y cuando estoy aquí **me hacen la mala pasada, que una me dice: «¿Me puedes cuidar la yaya?»** y yo: «Pero me tengo que ir tal día» y esta chica no aparece y yo desesperada llorando cuando me viene a soltar la bomba, me dice: «Ves, pos tu tienes que **trabajar para pagar lo del billete.**

E13, després de ser acomiadada de la feina, coneixent l'experiència d'altres companyes, va decidir venir a Espanya. La seva excunyada vivia a Girona i es va oferir per rebre-la. E13 no tenia diners per pagar el viatge i els tràmits (fer-se el passaport), i va decidir trucar a una cosina seva a veure si li podia deixar diners. La cosina estava casada i el seu marit tenia un bon treball i va accedir a deixar-li diners per al passatge i per demostrar en els controls de frontera que tenia 1.600 euros. A part, també va demanar alguns diners a la seva tia per fer-se el passaport. La qüestió és que

El vuelo venía con retraso a Londres, **y perdimos el vuelo de conexión con París las ocho hondureñas que veníamos. Recuerdo que, que no traía dinero adicional para mí,** no tenía nada, o sea yo tenía que traer mil euros (para pasar la frontera), pero yo me arriesgué tanto que a mí solo me mandaron ochocientos y entonces de los ochocientos tuve que coger 250 para pagarme un vuelo extra.

El viatge va ser molt difícil per a E13: la parada a Londres, on no entenia l'idioma, després l'escala a París, on es va produir l'atemptat terrorista i tot estava paralitzat.

E13 va estar-se deu mesos a Girona, però per la feina de 3 hores diàries no va aconseguir acabar de pagar el deute; a més, la seva excunyada va fer-la fora del pis on la va acollir "pues la relación no estaba nada bien, porque mmm, no, mm, **a mi hija que estaba en Honduras un primo la intentó violar, sobrino de ella,** entonces eso fue la raíz". E13 va marxar de casa de l'excunyada i, sense saber on anar, va pensar a trucar una dona de Girona a qui cuidava la filla i li va demanar si podia quedar-se a casa seva un temps. La dona va dir-li que sí: "Y entonces ella me dijo: «Usted se queda aquí, me cuida la niña, yo le doy para que cuide la niña pero eso sí, si usted encuentra trabajo no se vea obligada de estar cuidando mi hija porque yo sé que usted tiene tres hijos y usted tiene obligación»".

L'arribada de les dones a Catalunya pot ser per reagrupament, que és més freqüent que es doni en dones africanes, especialment del Marroc. Les dones marroquines amb qui hem parlat no solen treballar fora de casa, es dediquen a cuidar la família. En el cas de E27, va venir quan el seu home va aconseguir els papers. La seva filla va néixer al Marroc i va venir als 7 mesos, i "com que el pare tenia nacionalitat, vam presentar els papers i ara ja té nacionalitat espanyola".

L'entrevistada E9, africana, va venir amb 17 anys amb papers falsificats, però tenia 14 anys, en realitat. Va venir amb un visat de turista i es va quedar tres anys sense papers; després es va casar aquí. Venia amb el propòsit de casar-se amb un home del seu país. E9 ens descriu les dificultats que va trobar, especialment amb l'idioma: "El momento de llegar aquí, sin conocer a nadie, ni el idioma... mi marido iba a trabajar, no podía ir a comprar. **No me entendía con nadie...**

fue muy duro para mí.” E27 també ens diu que hi ha algunes dones africanes que porten deu anys aquí i encara no parlen castellà ni català.

En molts casos, especialment les dones d'Amèrica Llatina, solen venir soles, amb el visat que els dona la possibilitat d'estar 90 dies en el territori i a partir d'aquí queden com a no regularitzades, ja que necessiten mostrar tres anys d'arrelament. Normalment tenen algun familiar o conegut a Catalunya que les acull.

L'asil o el visat humanitari poden permetre a les dones tenir un permís de residència temporal, el que elles anomenen la “targeta vermella”, i la possibilitat de treballar amb contracte. E7 explica que en arribar a Catalunya

Me acogieron mis hermanos. Entonces yo fui a la policía, les puse la denuncia, y con la denuncia certificada de la corte de allá, yo presenté todos los documentos y todo, y en extranjería solicité un asilo y me dieron el asilo. Entonces ya con el permiso de trabajo comencé a trabajar.

Ens preguntem de què depèn que et donin asil. Hi ha situacions de violències en el país d'origen que si en el país d'acollida (Espanya) es consideren així, permeten a la dona venir en condicions d'asil, però aquest permís que dona el país d'acollida va canviant segons les relacions i situacions sociopolítiques que es donin entre països.

Les dones que venen en condicions d'asilades amb fills perquè fugen d'algun tipus de violència, o perquè han estat desplaçades del seu territori, quan arriben aquí es troben amb dificultats de trobar un treball amb conciliació familiar, que s'afegeixen a les empremtes traumàtiques que porten a sobre.

En moltes ocasions l'arribada al país és dura, no només pel que deixen en el país de procedència, sinó per l'entorn despulcat de vincles i recursos on es troben:

Quando llegué a este país, tuve 3 meses que no tenía nada, pero luego empecé cuidando a una abuela”; “...pero al final, cuando llegué aquí, **la amiga no estaba...**,llegar a otro país donde **no tienes identidad**, donde pasas a **ser algo invisible**, y donde **estás sola**.

També es produeixen situacions d'estranyament, de xocs culturals, religiosos, als quals costa adaptar-se, com ara la situació de la E4, que acompanyava fent feines de la llar a una parella que solia fer càmping en zones nudistes: “No había ido ni a una playa, ni conocía el mar. Y el ver el mar y ver a todas las personas que estaban desnudas... entonces mi mirada iba para todos lados (riu). Entonces fue muy duro, las primeras semanas fue muy duro, entonces ellos me decían: «Tranquila, no te preocupes, ya te adaptarás.»”

I hi ha situacions de mala acollida, de rebuig, com el cas de la E6, que va començar a viure en un poble molt petit, patint amb les malalties que van agafar les filles:

Quisimos entrar al AMPA de la escuela, **pero tuvimos un rechazo muy fuerte, no querían gente que no fuera de aquí**. Hay que integrarse pero nadie te abre una puerta. Cuando tú emigras hasta los olores son extraños. Más cuando emigras con esa carga.

Hi ha un factor molt important que cal destacar, com ens explica una tècnica del servei d'acollida de migració, que diu que un 98 % de la gent de primera acollida, per desconeixement de la llei d'estrangeria, es pensa que començaran a treballar al cap d'una setmana. Hi ha un imaginari que es pensen que Espanya, Catalunya, és un país ric on trobaran feina, i quan arriben al servei s'enfonsen, quan els informen que no podran treballant fins al cap de tres anys:

Anys enrere arribaven i els empresaris els donaven feina en negre, però ara no és així, al camp no poden, a l'estiu la gent agafava el bus i anava a la costa, ara no, es dóna molt poc... a l'hostaleria, quanta gent es desplaçava per treballar, com ara cambriers, rentaplats... però hi han hagut **moltes multes**, i ara es dóna molt poc.

En algun cas ens expliquen que algunes persones migrants porten la corrupció del seu país. Algunes dones creuen que si paguen els serveis de tramitar o fer determinades gestions tot serà possible i anirà més ràpid. Aquestes mateixes dones s'han trobat altres persones migrants que cobren per fer-los el padró, per oferir-los treball, per fer algun tràmit a l'Administració, que de fet hauria de ser gratuït.

5.3 Dol migratori

El dol constitueix un procés d'elaboració de la pèrdua, no només de persones properes de les quals et separen per més o menys temps, sinó també de contextos de vida, quan has tingut experiències significatives, has construït una identitat, i això causa enyorança, tristesa, buit (Achotegui, 2008).

En una observació realitzada en un grup de suport psicosocial vam recollir la següent narrativa que representa clarament el procés de dol:

El dol migratori es dona quan la vida anterior desapareix i comença la nova. El fet és que costa molt desfer-se'n, ja que **moltes persones venen soles però deixen la família allà i no avancen perquè tenen aquest lligam**. El seu cap no para de pensar en elles i els telèfons no deixen de rebre trucades o missatges amb peticions i retrets. Algunes dones diuen: **"Solo les explicamos lo bueno que nos pasa, no lo que pasamos de verdad, nos daría para un libro. Mientras ellos desde allí te lo dicen todo, no tienen filtro y no sabes qué hacer**, si hicieran como nosotras quizás no nos comeríamos tanto la cabeza, me paso días que apenas duermo de tanto dar vueltas a la cabeza." Amb aquestes paraules la majoria fan que sí amb el cap. Marcela comenta: **"Me meto en la cama y no duermo, miro al techo, al vacío y mi cabeza hace como si hablara con alguien más."**

El nucli del dol se centra en el rol de les dones com a mares i la seva separació de les seves criatures quan són petites. Hi ha nombroses narratives, com la d'Emília, on s'explicita l'enorme dolor, la duresa de deixar els fills i filles per anar-se'n a un altre país per millorar les condicions de vida de la família, amb expectatives que potser trigaràs a retrobar-te amb ells:

En el momento de la salida, fue algo bastante duro, dejaba a mi hija allá con 9 años, para mí fue una escena muy desgarradora, y ver a mis padres que se quedaban, un momento muy duro, todos fueron al aeropuerto, y sabíamos que volver a encontrarnos no sería pronto, o si nos volveríamos a encontrar... Cuando te desvinculas de tu familia y son muchos años, pueden pasar muchas cosas. (E21)

Llamo a mis hijos, felizmente hay este medio para comunicarme, pero **no puedo tocarlos**.

I sobretot, de vegades hi ha possibilitats de retrobar-los però l'exparella hi posa barreres: **"Me dijo que el niño no iba a venir para acá**. Que de parte de él el niño no venía. Yo hasta **me enfermé, me subió a la cabeza, me iba a volver loca."** (E19)

En alguns treballs es parla de la maternitat transnacional com un suport emotiu, material i econòmic que transcendeix les fronteres nacionals (Parella, 2012). Bryceson y Vuorela (2002) la conceptualitzen com una família en què els seus membres viuen la major part del temps separats, però creant vincles que permeten que se sentin part de la unitat familiar, amb la percepció de benestar des d'una dimensió col·lectiva, malgrat la distància física. Diuen que es

dona una interiorització dels vincles definida per experiències comunicatives transnacionals dins del flux continu entre dos mons.

També hi ha nombroses referències als pares, com comenta una dona: “**La nostalgia** de los padres, que se hacen mayores, que los veo reflejados en las personas que cuido.” (E17)

Es donen situacions transnacionals molt doloroses, en el sentit que les dones saben el malestar de familiars al país d’origen però se senten impotents, en no poder ser-hi presents i ajudar-les. Per exemple, el cas en què un dels fills té un càncer, o que a la mare l’estan tornant a operar d’un tumor a la bufeta.

Malgrat les situacions comentades, les dones exerceixen resistències, així com conformen pràctiques de lluita i estratègies contra les situacions hostils. D’aquesta manera, quan preguntem sobre la qualitat de vida de les seves filles al país d’origen, una de les dones diu:

La calidad de vida de ellas, lógico que **no es igual porque no estoy yo, por más que me las cuiden bien, no va a ser lo mismo**, pero al menos **ahora puedo como complacerlas** en más cosas, este, estoy más pendiente que no les falte nada, por ejemplo su comida al menos, su vestimenta y techo y eso, pero que quizás tampoco es que estén tan bien, porque no estoy yo, creo, así lo veo yo.

O bé, quan una altra dona ens comenta de deixar d’utilitzar vies mafioses per aconseguir papers, treball, etc. i optar per integrar-se amb la normativa de la societat d’acollida. En tot cas, com diu E12: “**La gran mayoría de personas que emigran realmente son personas valientes**. Porque no es fácil, no es fácil emigrar, **no es fácil** salir de tu núcleo familiar, no es fácil salir de tu identidad.”

6. CONDICIONS LABORALS I DRETS

6.1 Situació legal i administrativa de les dones

El treball de les cures i la llar presenta una realitat invisibilitzada que va acompanyada de situacions d’explotació, precarietat, vulneració de drets i multiplicació de violències. En un sector ocupat, majoritàriament, per dones en condició de migració, racialitzades, amb o sense papers.

Tenim un marc de drets hegemònics el qual les persones migrants s’amaguen als marges, en no ser reconeguts els seus drets de ciutadania.⁴ Aquests drets estan limitats pel fet de ser persones immigrades, i estan regulats a la Llei orgànica 4/2000,⁵ popularment coneguda com a llei d’estrangeria. Les persones migrants es veuen obligades a acceptar responsabilitats laborals en situació d’explotació i precarietat per a poder sobreviure, amb limitacions que afecten la seva vida i dignitat.

D’altra banda, les dones treballadores de la llar estan incloses dins un sistema especial integrat en el règim general de la Seguretat Social,⁶ en el qual disposen d’algunes cobertures però no al cent per cent, per la qual cosa no s’ha arribat a equiparar les treballadores de la llar amb la resta de treballadores i treballadors, i se les manté en les mateixes condicions que al treballador per

⁴ <https://app.congreso.es/consti/constitucion/indice/titulos/articulos.jsp?ini=11&fin=13&tipo=2> (CE).

⁵ <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-2000-544> (Llei d’Estrangeria).

⁶ <https://www.seg-social.es/wps/portal/wss/internet/Trabajadores/CotizacionRecaudacionTrabajadores/10721/10957/2222> (Tipus de règim a la Seguretat Social).

compte d'altri o autònom; d'aquí que se les exclouï d'atur o indemnització per acomiadament, entre d'altres. En consideració a això, la demanda de treballadores de les cures i de la llar es cobreix amb mà d'obra immigrant: sou més baix i pitjors condicions per a les novingudes.

L'última reforma contenia una proposta ferma d'inclusió al règim general de la seguretat social, donada pel conveni de l'OIT, on es ratifica l'art. 189 d'equiparació de drets, però com que s'ha retardat el temps per posar-ho en marxa, països com Espanya, Hondures, els Països Baixos i Islàndia estan a la cua de fer-ho, mentre que països com ara Colòmbia, Argentina, la República Dominicana o Mèxic, van fer la modificació de seguida, i es va fer efectiva a partir del 2013.

Cal destacar que (alguns) dels països nòrdics no han ratificat el conveni, no perquè no els calgui, sinó que les tasques de cura i de la llar estan orientades a polítiques defamilitzadores. Això vol dir que fan promoció dels serveis públics en pro de la igualtat de gènere. Es pretén que no es carregui a la dona les tasques de la llar i les deslocalitza de la família buscant ajuda professional proporcionada per l'Estat o pel tercer sector (externalització).

A continuació explicarem, a partir de les experiències de les dones immigrants, què és ser dona treballadora de les cures i de la llar, i del perquè de fer aquesta feina i no una altra, com s'arriba a treballar d'això i quin és el procés per continuar. També, com és el seu dia a dia en aquesta feina i quins beneficis o limitacions tenen, quina és la relació laboral que estableixen amb els ocupadors o ocupadores i quines són les condicions de treball en termes de drets, del coneixement que tenen d'aquests drets i de les valoracions. Així mateix, també incorporarem la possibilitat formativa d'aquestes dones i la professionalització sobre el treball de cures i de la llar.

Arrelament i regularització

Les perspectives de les dones de venir a treballar a Espanya queden truncades per la Llei d'estrangeria, la LO 4/2000, sobre drets i llibertats dels estrangers a Espanya i la seva integració social.⁷ Arriben al país com a turistes i poden fer-hi una estada màxima de tres mesos, algunes venen amb carta d'invitació⁸, altres no. A partir d'aquesta data es troben en una situació administrativa irregular o sense papers. Es pot donar el cas que trobin feina durant la seva estada de turista, però hauran de retornar al seu país abans dels 90 dies que els permet el visat, i des del país d'origen finalitzar els tràmits per ser contractades a Espanya. Aquesta situació és difícil de portar a terme, entre altres coses perquè pot ser que l'ocupador al final no vulgui contractar. A més, les dones no es poden permetre retornar i esperar que l'ocupador iniciï els tràmits a l'oficina d'estrangeria per venir de nou a treballar. Sense diners, no poden marxar i tornar a venir, ja que els 90 dies de turista es donen un cop cada semestre.

Passat el temps, esdevé la irregularitat. Si no tenen estabilitat econòmica han de buscar feina. S'han quedat sense papers, no sense drets. En aquesta situació, la prioritat és el padró per poder acreditar que tenen vincles al país i poder disposar d'assistència sanitària, jurídica i sindical.

La Llei d'estrangeria, per poder demanar l'arrelament social, exigeix tenir una estada continuada al país de tres anys, no tenir antecedents penals a Espanya ni al país d'origen, certificat

---

⁷ <https://www.boe.es/eli/es/lo/2000/01/11/4/con> (Llei d'estrangeria)

⁸ La carta d'invitació és una sol·licitud que fa l'amfitrió/ona i la convidada portarà junt amb la resta de documentació per poder entrar al país a on farà l'estada, previ pagament de taxes per ambdues parts. Aquest document està subjecte a drets i deures per a ambdues parts, descrits a la Llei orgànica 4/2000, d'11 de gener i que aquestes signaran per donar validesa. El trencament de les bases que estipula aquesta llei respecte a aquest document, tindrà conseqüències per ambdues parts amb possibles sancions administratives, expulsió o pena de presó. Més informació aquí: <http://www.interior.gob.es/web/servicios-al-ciudadano/extranjeria/regimen-general/carta-de-invitation>

d'empadronament, no tenir cap expedient d'expulsió i acreditar vincles familiars o la presentació d'un informe d'inserció social acreditat per l'ajuntament d'on s'estigui empadronat. Cal afegir que Catalunya, a més, demana tenir un certificat dels mòduls de primera acollida.⁹ Aquests mòduls certifiquen unes hores de formació en el coneixement de la llengua catalana, coneixements de l'entorn i coneixements laborals. Ho explica la E26:

También (...) te piden **las tarjetas de servicios públicos**, digamos **que puedan demostrar ese arraigo que solicitan**, entonces para todo esto, tres años, **en esos tres años...** antes las compañeras llegaban, al tercer año, **cuando ya les ofrecían el contrato y muchas se encontraban que les hacía falta** el catalán o los otros **módulos**, pues entonces ya **sin eso ya no podía haber una regularización**, entonces **has atrasado más el tiempo (...)** y **no han logrado alcanzar la documentación** por lo mismo y el tiempo... **puede pasar que el jefe desista del contrato y entonces, pues, despedida**, y ajá, hay mujeres que han sido despedidas **y como no saben que pueden hacer una regularización, eh, por arraigo laboral, entonces pierden esa oportunidad de regularizarse.**

El precontracte és la via per renovar papers després de l'arrelament i els cursos, és a dir, un contracte, almenys durant sis mesos, de manera que les successives renovacions oficials de permís al país es puguin fer (durant els cinc anys següents després de l'arrelament), i aconseguir la residència, que donaria a la persona un estatus de ciutadana amb possibilitats d'aconseguir la nacionalitat en un termini de deu anys.¹⁰ E27ens indica algunes formes que es donen per fer un precontracte:

Ch: Es difícil encontrar trabajo. **Necesitan precontrato para renovar papeles, pero es difícil. Podemos pagar dinero para hacer precontrato a empresarios, podemos pagar dinero a amigos, conocidos**, para ayudar a estas personas.

P: ¿Precontrato?

Ch: Sí, **es como un contrato de trabajo**, pero no sé por qué lo llaman así. Como que yo te hago un contrato y soy responsable de esta persona. La persona no trabaja. Hay mucha gente que lo hace hasta que tiene papeles.

Catalunya compta amb el programa ACOL, que és una línia de subvencions impulsada pel Servei Públic d'Ocupació de Catalunya (SOC) juntament amb el Departament de Treball, Afers Socials i Famílies, a través de la Secretaria d'Igualtat, Migracions i Ciutadania. Està inscrita en el Programa Treball i Formació i finançada pel Fons Social Europeu en el marc del Programa Operatiu de Catalunya 2014-2020.

Per adaptar-se a les noves realitats socials, el programa ACOL incorpora una nova línia de subvencions¹¹ destinades a col·lectius amb més risc d'exclusió i, per tant, menys protegits: les

---

⁹ https://seu.girona.cat/portal/girona_ca/serveis/e-registre/AaZ/1700.html (Mòduls ABC).

¹⁰ Les dones, després de tres anys d'arrelament, han de tenir un **precontracte, penals correctes (d'origen i del país d'acollida) i empadronament continuat** de 3 anys. Al cap d'un any han de renovar el NIE, però han de tornar a treballar almenys 6 mesos. Al cap de dos anys es compleixen els 5 anys d'estada, però han de justificar que treballen: si no, tornen a començar de zero. Si el NIE caduca poden renovar-lo 1 mes abans, o 90 dies després; si no, pot canviar la condició de regular de la persona i de la família que es reagrupa entorn d'ella. Es necessiten 10 anys per tenir el NIE definitiu, és a dir, la condició de ciutadana espanyola-catalana.

¹¹ Línies de subvenció disponibles del programa ACOL:

Línia PANP: accions dirigides a persones en situació de desocupació no perceptores de prestacions per desocupació o subsidi i preferentment més grans de 45 anys. Les contractacions tenen una durada de 6 o 12 mesos, segons el tipus d'acció i en funció de la durada.

PRGC: accions dirigides a persones en situació d'atur beneficiàries de la renda garantida de ciutadania. Les contractacions tenen una durada de 6 o 12 mesos.

DONA: accions dirigides a dones en situació d'atur (s'hi inclouen les dones víctimes de violència de gènere). Les contractacions tenen una durada de 12 mesos.

persones migrades que obtinguin una autorització de residència temporal per circumstàncies excepcionals d'arrelament social i que puguin subscriure un contracte de treball i realitzar una acció formativa, contribuint d'aquesta manera a la seva inserció sociolaboral. Aquesta ha estat una de les vies per regularitzar la situació administrativa, com li va passar a la E17:

Yo tengo **mi segunda tarjeta de dos años, la acabo de renovar, esperar los tres años y conseguir un contrato de trabajo**. Para poder tener la regularización **me acogí a una subvención del Servei Ocupació Ciudadana (SOC) financiada por la Generalitat, a través del programa ACOL**. Quiero enfatizar, pues si no hubiera sido por el ACOL, aún hubiera estado irregular. A nosotras se nos hace muy complejo poder encontrar un contrato de trabajo.

L'objectiu de la convocatòria és afavorir la inserció i millora de l'ocupabilitat de les persones en situació d'atur de llarga durada i contribuir que persones en situació administrativa irregular puguin accedir a l'arrelament social. Està adreçat a entitats sense ànim de lucre legalment constituïdes amb centre de treball a Catalunya i a persones que compleixin els requisits establerts a la convocatòria.

En el marc del projecte, el SOC subvenciona els contractes de treball de 6 o 12 mesos de durada; les accions formatives a realitzar de forma obligatòria durant el contracte i dins de l'horari laboral i, si escau, les accions de coordinació i suport tècnic, amb una durada de 7 o 12 mesos. Un tallerista dels cursos de formació ens comenta:

Ojalá salga. **La ACOL que la Generalitat te da dinero para fichar a inmigrante** y contratarlo en trabajo asociativo, tiene que tener nivel de estudios, catalán, etc. (P2)

Situacions d'excepcionalitat: asil

Les dones també poden arribar en situació d'asil o refugiades, per arrelament o col·laboració amb les autoritats. Els motius que hem trobat en el treball han estat per violència de gènere de les seves parelles, així com situació de violència social i amenaça a la seva vida per les condicions de falta de seguretat al seu país.

Aquestes dones, mentre tramiten l'autorització des del país d'acollida, poden residir-hi i treballar, a diferència de les situacions citades en el punt anterior. Algunes dones ens expliquen la seva situació:

Se debe estar haciendo el proceso porque **cada 6 meses me renuevan el contrato, el permiso de trabajo**. Por lo menos ahora lo debo renovar el próximo año, en enero. (E19)

Bueno, **el permiso de trabajo me lo dieron a los 6 meses y el asilo me lo aprobaron a los 30 días. Entonces no podía trabajar, pero a la segunda tarjeta que me dieron a los 6 meses, entonces sí, puedo trabajar**. (E7)

Elles, inicialment, disposen de targeta blanca (en demanar protecció s'entrega el passaport i comencen els tràmits) i en acceptar-se la sol·licitud reben la targeta vermella, equivalent al NIE. Això els permet, per exemple, obrir un compte bancari o llogar un habitatge. Si bé els primers sis mesos no tenen autorització per treballar, amb la renovació sí que estaran autoritzades. Es mantenen subordinades a l'aprovació.

ACOL: perquè les persones obtinguin una autorització de residència temporal per circumstàncies excepcionals d'arrelament social. Les contractacions tenen una durada de 12 mesos.

COOR: accions de coordinació i suport tècnic. Inclou dos tipus d'accions en funció de la durada, 7 o 12 mesos.

Empadronament

Cal empadronar-se per poder aconseguir l'arrelament en el futur. El registre al padró és gratuït, però per la manca d'informació acaba amb situacions com la que explica E21:

Hay **personas que no nos podemos empadronar (...)** **Personas con 3 años de estar aquí y no están empadronadas.** Cuando vine me empadroné en la Sopa, luego, **tuve que pagar para que me empadronara** la persona dueña del piso donde he alquilado la habitación.

Es dóna la situació de persones o ocupadores que cobren per empadronar –“casi 400 € por empadronar una persona”–, però això no és legal. Malgrat això algunes famílies ocupadores tenen por o oposen resistència a empadronar les dones que fan el treball de cures i domèstic; potser es pensen que seran controlades per l'Administració a partir de facilitar aquesta dada, o bé que les dones es quedaran d'ocupes al pis. Tal com comenten les dones: “A mis jefes no les hablé de empadronamiento por miedo a que me echaran. Ellos se **piensan que vamos a quedarnos en su casa, como ocupas**”; “Tengo 3 años legales que se dice, de empadronada. **Pero perdí un año de empadronada porque nadie me quería empadronar**”.

Cal dir que els criteris per empadronar-se no són iguals a tots els municipis i la manca d'informació els fa perdre temps, com li va passar a la E10: “Yo, cuando llegué, sí tenía entendido que tres meses después de llegar ya se podía empadronar, que antes de los tres meses no, pero que yo viví en Salt y **en Salt hay que esperar tres meses pero que en Girona a los dos días**”.

En casos excepcionals, el centre d'acollida La Sopa se n'ha fet càrrec, fins que han aconseguit padró en un altre lloc, però no empadrona menors d'edat, com li va passar a la E13 amb la seva filla quan va arribar al país.

Pèrdues o robatori de documentació i altres gestions

Les dones es troben de vegades amb pèrdues o robatoris dels seus documents; això comporta una dificultat de tràmits afegida a les complicacions administratives, i a més corren el risc de ser expulsades al seu país, si la policia detecta que estan en situació irregular. La E10 va tenir problemes per la pèrdua del passaport:

N: **Me robaron mi bolso en Girona y perdí mi pasaporte (...)**. Fui a la policía a poner la denuncia.

Pk: ¿Y con eso ellos te hacen una copia del pasaporte y todo eso?

N: **No, yo tenía que ir al consulado de Honduras en España (...)**. Como mi pasaporte no era extraviado sino que era robado, tuve que llevar la denuncia, tuve que llevar mi partida, mi identidad, que **la tuve que mandar a traer de Honduras, y una partida de nacimiento y la cita que hacía constar que había sacado cita por internet en el consulado de Honduras. Esos tres papeles** me pidieron para poder volver a solicitar mi pasaporte.

En principi, no volia fer la denúncia per por de les autoritats, pel risc de ser identificada (al carrer o a comissaria) per la seva situació d'irregularitat. Això implicaria que li obrissin un expedient i multa (sanció administrativa, no penal) amb risc d'expulsió o acabar interna en un CIE.¹² Així i tot, disposaria d'un temps per fer al·legacions.

¹² <http://www.interior.gob.es/web/servicios-al-ciudadano/extranjeria/regimen-general/centro-de-internamiento-de-extranjeros> (CIE).

La pèrdua del passaport o altra documentació (llibre de família, cèdula d'identitat, compte bancari, etc.), comporta un cost econòmic. Han de donar un poder¹³ a una persona que estigui al seu país per a poder fer els tràmits en nom seu i tots tenen un cost. La digitalització no està igual d'avançada a tots els països ni es poden realitzar tota classe de tramitacions; cal una persona física i és un perjudici quan estàs a milers de quilòmetres.

El fet de tenir una multa al seu expedient és un entrebanc per al seu procés de regularització.

Son 500 € los que **les han puesto de multa, y en ese momento en el que vas a hacer la documentación, mientras no cancelen esta multa no pueden pasar al siguiente paso**, (...) otro trámite añadido, pues tienes que limpiar tu expediente, y **¿cómo se limpia el expediente?, con economía** (...) Con dinero, sabes que tienes que pagarlo, y limpiarlo, que tiene que ver para mí ahí, como digo, la **mercantilización de las cuerpas migrantas**, no, entonces estamos moviendo la economía de un montón de lugares y al momento de decir tenemos derechos, no hay derechos. (E26)

L'absència de la documentació implica, per exemple, que si arriben al país amb diners en cartilles bancàries o relatives a alguna entitat de crèdit, es bloquegi automàticament tot. Caldrà fer nous tràmits per reactivar-ho tot i el temps transcorregut implica també un canvi en les directrius o condicions establertes en aquell moment.¹⁴ Han de demostrar la seva identitat per fer qualsevol tràmit. Mentrestant, no poden fer ús dels seus propis recursos econòmics.

A més, la Llei de 2010¹⁵ de prevenció de blanqueig de capitals i el posterior Reial decret de 2014,¹⁶ en el qual s'aprova el reglament de l'esmentada llei estableix que l'actualització de les dades dels clients ha de ser continuada i feta sobre tots els clients. Es fa extensible a tots els titulars dels comptes i a les persones autoritzades, encara que no facin cap operació. En cas de no fer-ho, el banc rebutjarà qualsevol operació, com ara els reintegraments, els cobraments o els ingressos, a partir d'aquell moment.

En aquest cas l'enviament de remeses a les famílies queda paralitzat i han de buscar alternatives, com fer-ho a nom d'algú altre o amb un gir postal. També hi ha qui en treu profit per fer aquests tràmits. A més a més, els poden exigir un reforç en el control de la documentació, com per exemple d'una nòmina, per verificar que perceben una retribució real i no blanquegen diners.

S'observen diferències entre les dones. Les que han arribat sota excepcionalitat d'asil, refugi o altres situacions, en obtenir la targeta vermella poden adreçar-se a una oficina bancària i obrir un compte corrent, així podran domiciliar la nòmina, els rebuts de subministraments, etc. És el cas de l'E17 i la E19, que disposen de targeta de crèdit i cartilla. Per contra, les que estan en situació irregular només disposen de passaport, i depenent del banc podran obrir un compte corrent o no, tal com explica l'E18: "Nosotras no podemos tener una cuenta de banco porque luego **la mayoría de bancos pues te piden DNI y nosotros no tenemos** (...), otros ahí aplican pasaporte, que es lo que nosotros tenemos, pasaporte."

¹³ <http://consuladahondurasbcn.es/tramites/poderes/carta-poder/> (Poder consular).

¹⁴ Per exemple: el BBVA a Espanya, no té les mateixes condicions que a Colòmbia. El canvi de país implica també un canvi si es vol operar des del país d'acollida.

¹⁵ <https://www.boe.es/eli/es/l/2010/04/28/10/con> (Llei de blanqueig de capitals).

¹⁶ <https://www.boe.es/eli/es/rd/2014/05/05/304> (Reial decret sobre blanqueig de capitals).

Hi ha l'excepció, en alguns, sempre que s'afegeixi un producte de l'entitat bancària, com pot ser una assegurança de vida. Les dones, quan poden, fan transferències al compte que mantenen als seus països d'origen. Això pot comportar maldecaps, perquè el moviment d'actius crea sospita, com ens explica E11:

Mantiene la cuenta corriente que dejó en Honduras y allí envía dinero para guardar y para su madre, esto le ha supuesto varias llamadas del banco por la cantidad que acumula, ya que **hacen auditorías**. Es ahorradora y mira lo que gasta, esto hizo que acumulara unos 4.000 €.

Aquest simple tràmit comporta que no puguin rebre la manutenció dels fills o cobrar ajudes públiques. L'Ajuntament se n'ha fet ressò i ens expliquen que estan fent gestions.

Pel que fa a la digitalització de serveis, es fa present la bretxa digital, ja que es demana presencialitat en fer tràmits que tenen un alt cost, en haver de designar altres persones i no poder-ho assumir des d'una altra perspectiva que no sigui la presencial.

6.2 Condicions contractuals

Primers moments en la contractació

La situació administrativa de les dones fa que s'aferrin a treballs no qualificats. Aquelles que tenen formació acadèmica o professional poden optar per l'homologació de formacions,¹⁷ ja que hi ha convenis entre països. Fer la sol·licitud els resoldrà el dubte de la validesa. Hem trobat dones amb carreres universitàries o graus mitjans a qui només es reconeixen estudis primaris o secundaris. Això els permet tenir la possibilitat de començar de nou, però no sol ser la via escollida.

La feina més comuna entre el col·lectiu de dones migrades és la de cuidadora interina o per hores de persones grans o de mainada. S'assabenten de les ofertes de treball per xarxes socials com Mil Anuncios o *Wallapop*, per grups de *WhatsApp* entre compatriotes o pel boca-orella entre persones del municipi que les coneixen. Anar a comprar a la botiga del barri, portar els nens a l'escola, fer ús dels centres cívics o anar a missa són maneres d'aconseguir una feina. Les fa visibles i les tenen en consideració. Així ens ho expliquen elles:

Me salió un trabajo de cuidar un abuelo en Banyoles. Estuve como 8 meses, **porque luego el abuelo enfermó y luego murió y me quedé sin trabajo. Y como esto es de voz en voz, luego una chica... que a veces íbamos con los abuelos a los parques, y nos reuníamos** allí todas las chicas porque sacábamos a pasear a los abuelos, **me habló de un trabajo que necesitaban una chica**. Entonces ya me quedé nuevamente aquí en Girona con ella. (E28)

En altres situacions, hi ha persones intermediàries que cobren o treuen benefici de proporcionar feines; en un dels casos, una dona que fa treball de cures deixa el treball a una altra dona a canvi de cobrar-li una certa quantitat: "**Le cobro por dejarle este trabajo** (...) Habían dejado un trabajo pero que **tenía que pagarle a la chica que le estaba dejando el trabajo 1000 €.** (...) Y se lo iban descontando a la chica" (E4). D'altra banda, hi ha agències informals que treuen beneficis

---

¹⁷ <https://www.educacionyfp.gob.es/mc/convalidacion-homologacion/portada.html> (Homologacions).

buscant feines de cura i establint contactes entre dones treballadores i famílies ocupadores, però sense més compromís amb cadascuna de les parts.

El pas previ a començar a treballar ha estat una reunió en algun lloc o directament s'han adreçat als domicilis. Allà han parlat de les condicions, com ara les tasques a realitzar, els horaris, la remuneració, els dies de festa o vacances, les hores lliures i poc més. No sempre es parla de tot en aquest primer contacte, a causa de la falta de temps o d'expectatives. Comencen a treballar amb un contracte oral.

Horaris, tasques i remuneració

Algunes dones ens expliquen que el seu horari laboral s'ha convertit en un horari de 24 hores, perquè quan fan de cuidadores, viuen a la casa de les persones dependents les 24 hores i estan a la seva disposició. Algunes disposa d'entre una i tres hores al dia com a oci propi. Viu al mateix domicili. Gairebé no surten del domicili si no és per anar al metge o a buscar medicaments, reben la compra a casa o surten només per recollir-la. En algun cas tenen un dia de festa a la setmana i fins a dos, algun cop coincideix amb el cap de setmana, però no és la norma.

Com a treballadores de les cures, tenen cura d'una persona o dues, amb dependència total o parcial; d'altres tenen cura de mainada i tot el que necessiten. Les tasques impliquen llevar la persona, higienitzar-la, donar-li medicació o fer-li cures amb unguents, si cal, vestir-la. Parar taula i proporcionar-li l'esmorzar, donar-li el menjar si no es val per si sola, fer-ho amb compte per evitar un ennuiegament, netejar-la si s'embruta i desparar taula. La Rosi ens diu:

Y había algunas tareas que a usted le resultaban más difíciles, o más duras de realizar ¿o...? Tareas más duras de realizar fueron para mí las **de levantar a la persona, cargarla, cambiarle el pañal...** Y eso, pero sí, esto es muy duro, porque al no estar acostumbrada, **y de repente tener como una vocación** de decir: "Yo estoy dispuesta a hacer esto".

Si la persona vol sortir, ha de preparar els estris: claus, diners, medicines, cadira de rodes o caminador, revisar que porta bé la roba i cap al carrer. Com que està sola, ha de poder valdre's sense eines addicionals, com una grua o una cadira pujaescales; la majoria no en té a la seva disposició. Un cop han arribat al carrer, fan la passejada, paren el sol o van a buscar peix i carn fresca (això últim va a demanda).

No hi ha un temps estipulat per a l'esbarjo, però si la persona vol marxar, marxen. Tornen a casa i segons l'hora, toca sofà i tele, llegir, pintar, fer puzles o dinar, berenar o sopar, també revisió per si cal higienitzar. En cas de cuidar de mainada, el circuit és similar, ja que també són dependents i se n'ha de tenir molta cura.

La demanda inicial ve del mateix demandant o d'algú proper, com ara la filla o el fill, la jove o el gendre, i passat un temps, a les condicions inicials comencen a afegir-se-n'hi d'altres, com ara fer la neteja de la cuina i del pis o casa a fons, planxar la roba, fer el manteniment del jardí i de la piscina o treure el gos a passejar. No només de la persona que cuida, sinó de la resta de la família que li demanen feines. Feines afegides que les dones de vegades les fan de bona fe, i quan no volen fer-les, això té conseqüències negatives.

E17 ens explica com és la seva jornada i les tasques que realitza:

Mis **jornadas como interna**, hasta septiembre (...), **mi horario es de 8-22 h. Cuido a un matrimonio con Alzheimer el esposo y la señora con poca movilidad, un familiar viene de vez en cuando, y el nieto está de jueves a domingo**, y tengo que **estar pendiente de los tres, ya no es el matrimonio, son los tres**, con comidas diferentes, atenciones diferentes, medicaciones, **es agotador**. Estoy cada día aquí, **de descanso tengo un día, de 9-22 h**. Esto es en Girona (...). Los cuidados son atender a las enfermedades, dar la medicación, masajes...

Durant les entrevistes hem sentit multitud de queixes sobre la seva falta de drets, les injustícies que senten per no tenir ni un tracte ni uns contractes dignes, tal com ho reflecteix en aquest paràgraf una de les dones:

El tema este que **“si no tienes papeles no vales para nada”** o sea si no tienes papeles **no puedes tener una tarjeta, no puedes tener un trabajo**. Yo me acuerdo que yo trabajaba en el restaurante CC, en SSMM, que es un restaurante muy famoso, pero qué pasa, que **en ese restaurante cogían solo gente sin papeles**, solo gente sin papeles porque allí no hacen inspección. Yo he entrado a trabajar los sábados, **los sábados a las diez de la mañana y salir a las dos de la mañana y ¿qué te dan por ese turno? ochenta euros, pues tu por la necesidad los coges**, pero después tienes que andar viendo y ¿cómo regresas a Girona? Pero no puedes denunciar, si denuncias ¿qué pruebas tienes?, nada, es tu palabra contra la de ellos, porque mucha gente ha demandado y pierde, porque a veces la gente se va con el que más tiene. Entonces claro, eh, yo si no tienes papeles yo siento que eres uno menos, **no tienes voz, no no no, tienes que agachar la cabeza**. (E13)

També hi ha dones que treballen durant el torn de nit i passen a acompanyar les persones per suplir l'absència de la família o una altra treballadora que fa el torn del matí. El torn pot ser d'entre 8 i 12 hores cada dia.

Per jornades de 8, 12 o 24 hores cobren entre 10 i 20 euros al dia o 450-800 euros mensuals, i alguna arriba als 900-1.000 euros. Hi ha qui té vacances pagades, altres no. De pagues dobles o hores extres, no en tenim constància, i de dies d'assumptes propis tampoc. Només en cas d'anar al metge han d'avisar, i hi ha qui les supleix i d'altres no els paguen les hores o els demanen recuperar-les. Si estan malaltes, segueixen treballant o demanen si pot venir alguna companya a suplir-les; és la manera de no perdre la feina i que no els ho descomptin del sou. Hi ha ocupadores comprensives i d'altres no tant.

D'entrada, una treballadora de les cures i de la llar¹⁸ té un salari mínim actual de 965 € mensuals, bruts i distribuïts en 14 pagues per 40 hores treballades. Si es divideixen en 12 pagues, suposa un sou mensual de 1.125,83 € mensuals bruts. Aquí es té en compte la jornada setmanal, és a dir, les hores treballades independentment de si es fan en cap de setmana o no. Cal recordar que les pagues extres són a part del salari mínim. En definitiva, el salari net per una jornada de 40 hores és de 913,44 €, després d'haver descomptat impostos.¹⁹ Cal afegir que l'hora d'una

---

¹⁸ Establert a l'art. 2. (Relacions laborals de caràcter especial) de l'Estatut dels Treballadors, "La del servei de la llar familiar". El Ministeri de Treball publica les taules salarials, on queden reflectides les últimes pujades del SMI, així com de la resta d'oficis.

¹⁹ <https://www.boe.es/buscar/doc.php?id=BOE-A-2021-15770> (Sou/Salari)

treballadora en règim extern, que treballa menys de 40 hores a la setmana, està establerta en 7,55 euros/hora o 32,17 euros/dia treballat.²⁰

Aquestes dades del Ministeri deixen entreveure que la realitat de les dones en queda lluny, ja que la que cobra 10/20 euros per dia treballat, en estar assegurada, podria doblar o triplicar el seu jornal. Tanmateix, la que treballa per 400/800 euros mensuals es troba en la mateixa situació d'indefensió.²¹

Obligacions i (in)compliment dels contractants

Les dones comencen a treballar amb la promesa de les ocupadores de fer-los el contracte que les ajudarà en la seva regularització. En passar el temps, la promesa de fer el contracte s'esvaeix i les ocupadores desisteixen o les fan fora, en paraules de moltes dones:

Me tenían que dar las vacaciones, yo les dije que tenía el arraigo y que si por favor me podían hacer un contrato, me dijeron que sí, y me han ido entreteniéndome, entreteniéndome... y lo que han hecho ha sido buscar una plaza en una residencia para la familia que cuidaba y 8 días antes me dicen que la señora va a la residencia y yo a la calle. O sea, me ignoraron las vacaciones y también el contrato. Si ellas no quieren pagármelo o no quieren, al menos que me digan. (...) Cuando andamos pidiendo derechos nos tiran a la calle. (...) Estas personas no nos quieren hacer contratos, yo llevo 3 años y 8 meses y no he podido tener contrato de trabajo, y yo ya tengo todo. Esto es lo que nos hace sentirnos mal, mal. Tres años aquí contra corriente, y al cabo de tres años sin contrato, es fatal. Aquí hay muchas personas que llevan 5, 10, 15 años y no tienen contrato de trabajo. (E21)

La proposta de fer-los els papers, en termes generals, acaba amb la condició que elles mateixes assumeixin el pagament de la quota de la Seguretat Social, fet que per llei s'exigeix a les ocupadores. Una constant reconeguda per algunes de les dones:

Y me dicen que me harán los papeles, porque creían que al decirme antes que no yo me marcharía, pero me había quedado. Entonces yo desde allí empecé. Y **ella antes me pagaba 600 € de interna y eso, pero al hacerme los papeles me dijo: con una condición, que tú pagarás la Seguridad Social. Entonces me descontaban 200 €, entonces, claro, a mi solo me quedaban 400 €, entonces no podía vivir. (E28)**

Suporten aquestes condicions per tal de poder aconseguir la regularització i mantenir la família, l'habitatge i a elles mateixes, com expliquen:

Pero si tú tienes una meta, un objetivo, pues mientras tanto encuentras una salida. Entonces yo hablé con mi abogado y me dijo que aguantara, y entonces cuando pasó un año, con el NIE, pues ya tu puedes buscar otra opción, otro tipo de trabajo y mejores oportunidades. Y luego pues le dije a ella que cogería vacaciones y que iba a ir a mi país a ver a mis niños, porque ya eran 5 años sin verlos, porque ya tu sabes que sin papeles no puedes ver a tu familia físicamente.

---

²⁰ <https://portal.seg-social.gob.es/wps/portal/importass/importass/tramites/calculadorahogar> (Seguretat Social).

²¹ Al BOE s'especifica que el salari no pot ser inferior al salari mínim interprofessional, ni tan sols per conceptes com la manutenció o l'allotjament. Les quanties són el resultat de prendre en consideració tots els factors inclosos a l'article 27 de L'Estatut dels Treballadors (EdT). Els drets i deures laborals bàsics dels art. 4 i 5 de l'EdT tendeixen a la baixa.

Solo por llamada y esto, entonces fui de vacaciones a mi país y decidí que **cuando volviera de mi país ya no quería cuidar a más abuelos**, ya quiero otra cosa nueva. Y fue así como entré en esto de hostelería. (E28).

La falta de reconeixement i regulació real fa que reprendre el treball de cures sigui l'última opció i busquen en altres camps, malgrat que la legislació constitucional i laboral del país ha de proporcionar protecció.²²

En relació amb les ocupadores, tenim diferents situacions. D'una banda, hi ha ocupadores que volen contractar i busquen informació per fer la tramitació, però es troben amb molt desconeixement, com ens diu una responsable de l'àrea de serveis socials:

No hi ha cultura. **No posar l'accent en què elles tenen informacions, sinó que són les famílies que tenen unes obligacions**, si no pots pagar 8 h has de pagar-ne 4. Tot això no es fa. No, les famílies no van amb mala fe; algunes, si tinguessin informació, ho farien bé. Hem de posar la mirada aquí. Hi ha un biaix. Els serveis d'atenció jurídica hi hauríem de dedicar unes hores per informar les famílies. No es fa automàticament, cal facilitar la feina. S'ha d'acompanyar a fer-ho.

La manca de recursos, de vegades, estimula les ocupadores a fer un ús indegut de les ajudes rebudes per la persona dependent, com ens comenten professionals de serveis socials:

Es donen ajuts, jo amb aquests diners contracto algú amb pocs diners... S'hauria d'analitzar, **s'hauria de controlar si són per la persona que està cuidant. No contractar una precària i que la família es quedi aquests ajuts**. Les famílies no poden, amb un sou raonable.

Per contra, també hi ha qui en rebre la informació es retracta, bé sigui perquè no volen ser inspeccionats per l'Agència Tributària (com acostumen a dir a les dones) o bé perquè no tenen clar si podran rebre les ajudes que prometen les administracions i després no poden assumir els salaris. En qualsevol cas, són situacions que de nou apareixen en la realitat de les dones:

Difícil encontrar personas que quieran hacer un contrato, y a muchas personas (familias) se les deniega, o se echan para atrás sobre todo si **el gestor les pide la renta de sus ingresos para hacer el contrato. Si tu renta es inferior a 20.000 euros pues no puedes**, imagina el dinero que tiene que tener la persona que contrata, y eso sin considerar los trámites administrativos que conlleva. (E21)

Finalment, cal indicar que com a treballadores, amb papers o sense, disposen de protecció legal i es poden adreçar a Inspecció de Treball i a la Seguretat Social i denunciar els fets, també de manera anònima, com ens indica una representant sindical de les comarques gironines:

Nosaltres els diem **que vagin recollint tota la documentació**, com si tenen **rebuts de pagaments, de nòmines, de WhatsApp, d'email...** "Mira, ves a comprar-me això per a l'avi" ... i totes aquestes proves que es guardin. **I això és provatura documental. El que no serveix per a la inspecció de treball són temes de testimonis, això, al jutjat per exemple: "Este me ha visto..."**, doncs no. Serveix tot el que es pugui aportar de documental. I només **pot ser que l'inspector hi vagi en qualsevol moment, ha d'aixecar acta, i per això ha d'obrir-li la treballadora i dir: "Soc treballadora d'aquí"**, per això han de saber el dia i hora que la dona és allà. La inspecció no pot

---

²² El 14 de març de 1980 es publica al BOE l'Estatut General dels Treballadors i el seu sentit i necessitat foren recollits en l'article 35 de la Constitució Espanyola. En aquest es recullen les relacions individuals del treball així com les disposicions generals, i en l'article 35 es reconeix el dret al treball als ciutadans espanyols i als estrangers, amb idèntiques condicions. [BOE-A-2015-11430](#) EdT + [BOE-A-1978-31229](#) CE.

entrar, però si quedem amb ella, dia i hora, i va l'inspector i ella li obre la porta... "I vostè qui és?", "La dona que cuida l'avi....", i li entrega documents, amb això es reconeix relació laboral.²³

6.3 Normatives, convenis i regulació laboral i contractual

Com hem comentat anteriorment, tot i regularitzar-se,²⁴ segons el Reial decret 1620 (que s'implementarà a partir de l'any 2024), les treballadores de la llar són integrades dins del règim general de la Seguretat Social, però emmarcades en un sistema especial i amb restriccions: no tenen dret a les prestacions per desocupació o a estar cobertes per la Llei de Prevenció de Riscos i pel Fons de Garantia Social. També hi ha dificultats per dur a terme inspeccions de treball, tenint en compte que els centres de treball, per a les dones, són domicilis privats.

Inspeccions de treball

En aquest sentit, una dona ens explica la necessitat que hi hagi inspeccions de treball als domicilis on treballen les dones, però tenint present que la llei d'estrangeria fa que les dones estiguin en condicions no regulars, per tant, no contractades, i caldria plantejar un equilibri entre els efectes de la llei d'estrangeria i el règim laboral:

Entonces, eh, yo creo que **sí que deberían haber muchísimas más inspecciones**, pero con un matiz, porque entonces si hacemos inspecciones nos podríamos también humm, humm, a lo mejor la expresión no es la mejor ¿no? **pero nos podríamos cargar también a todas esas mujeres** que de alguna u otra manera están subsistiendo. No sé de qué manera podría llegar a **haber un equilibrio para que no pase esto**, sino que podemos antes **ayudar y fomentar a la contratación** y colaborar para la regularización, para que no hayan más mujeres indocumentadas que a razón de que haya una mujer indocumentada, sus hijos estén indocumentados, si los tiene aquí. Y que las mujeres, eh, **se dignifiquen más, porque al final el servicio del hogar y de las curas es, mayoritariamente, por no decir un 99 %, femenino**, de mujeres ¿no? (E12)

Conveni 189

El Conveni 189 està pendent de ser ratificat, va quedar parat, i aquest conveni pot proveir de més drets les treballadores de la llar i les equipararà amb la resta de treballadores. Aquestes treballadores ja estan incloses en el règim general de la Seguretat Social; abans estaven en el règim de la llar familiar, però no hi estan incloses amb les mateixes condicions, no tenen dret a subsidi o prestacions per atur, o cobrament per jubilació sense haver cotitzat. El Conveni 189 donarà cobertura total, equipararà condicions i drets a les mateixes prestacions, etc., i és considerat fonamental per les associacions activistes de dones de la llar i els sindicats; si no, és molt difícil que puguin avançar. Però, a més, tal com afegeix una delegada sindical:

Ha d'anar paral·lel a un règim de la llei d'estrangeria. Si s'equipara al règim general però les dones estan en situació irregular, estarem allà mateix. Perquè les que treballen amb situació

---

²³ En ser una feina al domicili s'han de tenir en compte les particularitats relatives a la inviolabilitat del domicili garantides per la Constitució en l'art. 18. Després, s'aplica la normativa general en matèria d'infraccions i sancions aprovada al RD 5/2000, de 4 d'agost. Més informació aquí: [BOE-A-2000-15060](https://www.boe.es/boe/BOE-A-2000-15060)

²⁴ En referència al sector de les cures i de la llar, la seva regulació té origen en el RD 1424/1985, on es regula la relació laboral de caràcter especial del servei de la llar familiar.

regular estan en residències o en atenció domiciliària, però **el gran gruix irregular estan a la llar**, i les irregulars són les que estan en les cures. (CCOO)

Acomiadaments

Aquest règim especial permet a les persones ocupadores acomiadar les dones, finalitzar el contracte sense haver de justificar cap causa d'acomiadament.²⁵ Tal com explica una dona:

A: Me quieren reducir, pero al final no sé cuanto, porque (...) la última semana de septiembre yo me enfermé y les dije yo que si me podían dar la semana que ellos me prometieron de vacaciones y me dijeron que sí, pero ya el lunes me dijeron que no, que no, que no me necesitaban ya.

Pk: ¿O sea, que te han echado ellos?

A: Sí, ellos me han echado. (E21)

La manca de preavis en no considerar que són treballadores vàlides o professionals fa que en cas d'acomiadament perdin automàticament el sostre i es queden al carrer, ja que la seva feina és també casa seva. A més, l'absència de contracte fa que no constin inscrites enlloc a l'hora de donar referències o obtenir un certificat de professionalitat per acreditació d'experiència laboral.²⁶

Les dones que no tenen contracte i treballen 24 hores en una llar, en el moment de ser acomiadades sense avís es troben que no tenen sostre on anar a viure (en alguns casos que no tenen habitacions llogades), o bé en casos de baixes per malaltia, no tenen possibilitats de cobrar els dies de baixa, a menys que hi hagi bona disposició de les famílies ocupadores, que estiguin disposades a pagar-los.

Esta chica no se ha fijado y torció el mocho en el cubo y le ha caído, el palo se ha quebrado, el **palo era de metal y se lo ha ensartado en el pie**. Oh, y me dice: "La señora se molestó y me dice: «Anda, anda, si no te has fijado, pues mira, pero **yo no te puedo pagar: los días que tu no vengas no te los pago**.» Entonces dice ella: «No, págume lo que me debe y no regreso.»(E13)

Jubilació

Pel que fa al dret a la jubilació, el que passa és que tenen pensions no contributives, amb molt pocs recursos i, moltes vegades, amb la necessitat de percebre algun tipus d'ajuda social complementària. Això es deu al fet de tenir carreres professionals intermitents, haver cotitzat el salari mínim i haver començat tard a treballar a Espanya. Això provoca que els anys cotitzats siguin insuficients per poder cobrar una jubilació digna. Però, tal com diu E17, no es tracta de conformar-se, sinó de reivindicar una altra situació laboral que permeti dignificar el seu futur:

Las chicas dicen «en negro es igual», pero cuando seamos mayores no tendremos una prestación porque no defendemos ese derecho. **No se trata de que nos limiten las horas o de ajustarnos a una tabulación de salario, sino de un futuro.**

²⁵ <https://www.mites.gob.es/es/portada/serviciohogar/index.htm> (Servei de la llar familiar)

²⁶ <https://serveiocupacio.gencat.cat/ca/Formacio-i-qualificacio/certificats-de-professionalitat/> (Certificats de professionalitat)

6.4 Formació com a millora i professionalització

Les dones treballadores de les cures i de la llar expressen una necessitat formativa, de cara a millorar les seves expectatives laborals, o bé perquè volen desenvolupar el treball de cures amb més qualitat. D'altra banda, trobem dones que tenen estudis universitaris, alguns d'acabats, i altres van deixar-los inacabats pel fet migratori. Veiem la importància que té la seva formació per a la millora de la seva qualitat de vida.

Necessitat de formació

La formació ajuda a trobar feina, encara que quan una dona aconsegueix les primeres feines ho fa pel boca-orella, o perquè alguna persona li va donar bones referències. Posteriorment, moltes d'aquestes dones busquen formació complementària a la seva feina de cuidadora, com ara cursos de mobilització de persones dependents, cursos sobre nutrició, sobre malalties lligades a la gent gran, taller de memòria, primers auxilis i sobre malalties mentals, neteja professional, però també formació en altres camps, com ara estètica, perruqueria, auxiliar administratiu, restauració, cuina, etc. Als seus països tenien interessos o experiències lligades a aquests àmbits.

Altres pensen obtenir titulacions oficials: “Yo me sacaré el título de auxiliar sociosanitaria. Empieza en noviembre. No sé si haré más referente a residencias o domicilios.”

Algunes han fet estudis acabats o inacabats de pedagogia, treball social, infermeria, i els voldrien continuar. O bé tenen una experiència laboral especialitzada:

Mira, en Honduras yo trabajé en un hospital privado, el más importante de Honduras, Honduras Medical Center, **como asistente de 22 médicos**. Y trabajé cuatro años. Y estando ahí, pues me salió una oportunidad de trabajar en Astrazeneca. Trabajé **como promotora**, promovía los productos de ellos y visitaba farmacias. (E18).

A més, amb la normativa catalana, cal fer uns cursos-mòduls de formació durant els tres anys que dura l'arrelament, dels quals parlarem en l'apartat de xarxa de recursos formals o institucionals.

Això no obstant, la majoria de cursos formatius van dirigits a persones regularitzades, i molt poques vegades es fa formació gratuïta o semigratuïta a tot aquest sector de dones en període de regularització i amb situació més precària:

Yo llevo tres años y no he recibido cursos del Ayuntamiento, o de la Cruz Roja, pero gratuitos. Solo hay cursos para los que tienen papeles. Es un tema que uno necesita, toca a una puerta y se la cierran. (E21)

D'altra banda, per fer formació es necessita temps, i moltes d'aquestes dones no tenen disponibilitat d'horari si han d'estar a càrrec de la cura de persones dependents, com diu E11:

Yo he trabajado interna, interna interna, y cuando trabajaba en Barcelona no tenía ni un día libre, y al no tener gente conocida que me abra puertas yo siempre quería hacer un curso pero no tenía la aceptación. Y con la que trabajaba, como que era una persona de 105 años, pues no pude porque ella no quería otra chica y luego la familia me pidió que por favor me quedara con ella.

I no només és el temps o diners per fer la formació, sinó un estat d'ànim que afavoreixi la possibilitat de tirar endavant aquestes activitats. Tal com relaten la E9 i la E8:

La gente viene con tanta necesidad que **lo de ir a la escuela no es la primera opción, sino que es ir a trabajar**. Cualquiera de nosotros que está cumpliendo **jornada laboral de 12, 14 horas** no tendremos ánimo de ir a estudiar. Además, si agregamos a este perfil una persona **preocupada por los miembros de su familia**, que ha dejado en su país de origen, por **su situación administrativa, social, cuidado que te echen del trabajo, de la habitación**. Pues emocional,

psicològicament **no se tiene una mente despejada** para el estudio, aunque se sepa de su importancia.

Homologació d'estudis

La homologació d'estudis es pot fer però és un tràmit molt llarg, costós. Per exemple la E14, que venia amb una llicenciatura d'Economia Fiscal del Marroc, ho explica: **"Me costó casi dos mil euros**, claro, sabes, para traducir todas las notas, cuesta mucho. La traducción costa molt, bueno, de francés, árabe al español, costa, costa mucho. Creo que de Marruecos se tarda más en homologar que de los países latinos."

Per a algunes l'homologació resulta més complicada perquè els demanen des de l'homologació dels estudis secundaris o de batxillerat:

Mi hija es enfermera, **enfermera titulada**. Y bueno, claro, como aquí nos piden homologar todo eso, ella lo trajo homologado de mi país, pero luego de **aquí le piden que traiga la homologación del instituto**, muchas cosas. A més, necessiten estar en situació regular: **"Dicen que si se puede convalidar, pero hay que tener primero el permiso de residencia** para poder convalidarlo.(E20).

Un dels tècnics que s'encarrega dels cursos de formació a migrants en període d'arrelament comenta:

No saben que **en Catalunya pueden estudiar sin papeles, es un derecho, si tienes titulación puedes, aunque ponen más pegas en la uni**. Puedes ir a Via Laietana y convalidan (tienen que esperar 8 meses por la burocracia de los países de procedencia). **Para formación profesional** es más fácil.

Moltes dones necessiten informació de com poden convalidar els estudis; ens hem trobat que no saben on dirigir-se, o com fer aquestes gestions, tal com comenta el tècnic de formació. D'altra banda, els convenis amb cada país determinen la facilitat o no per convalidar estudis.

Formació amb sentit professionalitzador

Es dóna el cas de les dones que vocacionalment senten que fer treball de cures ha de ser reconegut com una altra professió, amb les garanties formatives i laborals corresponents. En aquest sentit, la idea de professionalització ajuda a establir aquestes tasques amb més reconeixement social, com diu E17: **"Aunque no somos trabajadoras de profesión, nos hemos profesionalizado."**

En aquest sentit, hem trobat dones que han començat a fer voluntariat per aprendre sobre les cures a persones dependents, especialment avis. I dones que es van formant en coherència amb aquesta expectativa: **"Me siento que estoy familiarizada en esa área**, porque aparte de atenderlos, **hay que usar la psicología con ellos**. Y en esa área me siento bien, pero estoy preocupada para **tener los cursos de gerontología**." (E26). O, com en el cas de l'E12, que era pedagoga al seu país, i a l'arribada va començar a dedicar-se a fer petits cursos d'especialització en atenció educativa i psicosocial a persones en risc d'exclusió, fins a acabar organitzant una cooperativa de treball per a dones que està funcionant, actualment.

7. CURES

El treball de cures és tot allò que fem per conservar, continuar o reparar el nostre món (Fisher i Tronto, 1993), de manera que puguem viure tan bé com sigui possible. Més que un treball, diríem que es tracta del conjunt de pràctiques que estan dins d'una xarxa complexa de sosteniment de la vida en la qual participen cossos, individualitats i entorn. Dins d'aquesta xarxa s'estableix una interdependència (Pérez-Orozco, 2006) en què els éssers vius ens situem en diverses posicions d'interdependència, segons el context.

L'escenari d'aquest estudi situa diferents actors i actrius entre els quals s'estableixen relacions d'interdependència i suport mutu, dins d'un context familiar, domèstic i amb una contractació informal o formal d'una persona (una dona) que atindrà la cura i la llar.

Així mateix, també s'analitzarà la intervenció de diferents serveis públics que tenen relació amb l'atenció tant a les dones com a les persones dependents i a les famílies ocupadores. Per tant, en aquest apartat es desenvolupen diferents eixos: *a)* les persones dependents, juntament amb les seves famílies, que necessiten la cura quotidiana i de la llar d'una persona aliena a la família; *b)* les cures que reben aquestes mateixes dones que fan el treball de cura i de la llar per part de les persones que són ocupadores (persones dependents i famílies); *c)* les cures en la pandèmia de la covid; *d)* la salut de les dones que cuiden; *e)* les expectatives de vida de les dones que cuiden i *f)* autocures i empoderament de les dones que cuiden. Les cures dels professionals i dels serveis públics d'atenció les tractarem a l'apartat sobre la xarxa social institucional.

Com ja hem indicat en apartats anteriors, la figura del cuidador/a s'atribueix a una dona que treballarà amb aquesta funció i aquest rol, una dona migrant i racialitzada. Aquest estereotip de gènere que mantenen les persones ocupadores s'associa a idees masclistes: representació d'una dona-mare que fa tasques de cura i feines de la llar, a més d'idees classistes i racistes que analitzarem en un altre apartat.

En aquest apartat també resulta interessant captar què s'entén per cura, com els actors i actrius de l'escenari donen significats al fet de cuidar i com el concepte de cura transita dins d'una escala que va des de la *provisió d'un servei*, com una forma d'aplicar unes tècniques, unes tasques dirigides a les necessitats bàsiques de les persones, fins a establir una *relació d'interdependència*, intersubjectivitat, reciprocitat, comunicació i afecte (Mora i Pujal, 2018).

7.1 Cures de les cuidadores a persones dependents i famílies

Valor de les cures

El treball de cures no està valorat socialment, malgrat la importància que té en el manteniment de la vida. Ni es valora com una professió o una tasca que requereixi aprenentatges i vocació ni es valora amb prou reconeixement econòmic ni de drets. D'alguna manera, és una tasca que es manté en l'anonimat, subaltern, com si es donés per una acció natural (naturalització) per part de les persones que s'anomenen cuidadores, factor que té relació amb la feminització de les cures, ja que s'associa a la naturalesa femenina idoneïtat per realitzar aquesta funció. A aquest fet també hi podem afegir l'estereotip de dona cuidadora, en alguns aspectes associat a dones immigrants "carinyoses", "afectuosos", atributs alineats amb ser dona llatinoamericana.

El treball de cures és definit per una de les dones de la següent manera:

Yo nunca lo vi como un trabajo, sino que siempre lo vi más como el **poder ayudar a la otra persona...** porque yo... al ver una persona así, es como **que puedo hacer para que ella esté un poco mejor**, porque tampoco estaba en mis manos hacer que ella no viva esta situación. Ella necesitaba tanto afecto, no mío, sino de sus hijos. Se encontraba muy sola y de repente, muchas veces, o sea **yo, trataba de cambiarle su mente, acompañarla en todos los sentidos, animarla, decir “Salgamos”, o “Vamos a mirar en el paseo algo, o vamos al supermercado...”**. Pero yo **siempre sentí que por mi sensibilidad, o por mis ganas de ayudar, como que se han aprovechado un poco de mi nobleza.** (E19)

I com a conseqüència, les dones expliquen situacions de persones agraïdes amb el que fan elles, bones persones que reconeixen el que els ofereixen: “Te sube la moral, la autoestima.”

Els motius de fer treball de cura basculen entre dues raons, com diu la Yani: “Ho fa perquè li agrada i en altres casos és una manera de poder tenir un sou i un sostre.” Aquesta motivació també està influïda per l’actitud i comportament de la persona que rep la cura, com ens explica la Yani:

Cuido a dos yayas. **Tengo una experiencia buena y otra no tan buena.** Una de las yayas no caminaba, en dos semanas empecé a hacerle masajes, ayudarla a caminar, antes todo era en silla de ruedas, y ahora la yaya camina con bastón, con ella congenio mucho, me quiere mucho. Pero la hermana de la yaya es todo lo contrario, ahora ella no se deja brindar cariño, amor... me insulta, no nos llevamos muy bien (en su época joven se ve que no recibió amor). Tienen un carácter que no sé qué hacer, si calmarme, salir corriendo, callarme, pero bueno, ahí estoy. Me he encariñado mucho, demasiado con la primera yaya. Estamos ambas muy pendientes. Cuando la echo a dormir le cuento cuentos, cantamos... pero con la otra tengo que saber sobrevivir, sobrellevarlo.

Càrrega afectiva

Una de les característiques importants de la relació de cures entre les persones és la càrrega afectiva que suposa. S’estableix un vincle emocional i material, ja que les persones implicades comparteixen moltes experiències del dia a dia i intimitats, pel fet de conviure en el mateix espai durant temps, es genera coneixement mutu. La comunicació és un aspecte valuós: verbal i no verbal. Això, dins d’una relació que no és de família, comporta dificultats en separar rols com a treballadora o ocupadora i rols fraternals (o maternals o filials). Una de les dones ens comenta com els avis a qui cuida per a ella representen els seus pares: “Siento que el trabajo nos da la necesidad de estar con **mis padres, los veo en ellos.** Al llegar aquí mi padre murió de cáncer, ahora no puedo ir a mi país, quiero ir a ver a mi madre y abrazarla [**Plora**]. Ellos y yo tenemos la misma necesidad de afecto” (E17).

Hem trobat moltes narratives en què les dones expliquen les relacions d’afecte i amor, del valor del contacte corporal que s’estableix entre elles i les persones dependents; també les pràctiques d’aquestes dones amb els avis poden constituir models afectius per als fills envers els seus pares:

Llego y los saludo, pregunto que qué han hecho el día anterior, que qué desayunaron, qué almorzaron, que quién estuvo allí, que ¿por qué estás tan guapo? Que quién te peinó. Que bueno, **los halago.** Como son una pareja de esposos, discuten sobre qué programa ver de la TV. Luego, después, como en media hora, así, digo: “**Vamos a caminar**”, me sacan una sonrisa, porque dicen “¡No! Mucha calor. Que no queremos.” Bueno. Nos ponemos a ver los programas, **les hago masajes en los pies.** (E19)

Repito **“Te quiero mucho”, “Eres mi princesa”**, y le hace sentirse importante, contenta. La abrazo, le digo que la quiero mucho, **me hace sentirme tranquila, feliz**. No tengo familia aquí, y me he ganado a una madre, también me dice que me quiere [S’entristeix]. (Yani)

Y ella era muy seca con su mamá, y de verme a mí, que la abrazaba, le daba besos... entonces ella se le acercaba a la mamá y le daba besos y la abrazaba. Porque yo antes cuidé a otra mujer, la que murió del tumor, que estuve con ella 40 días en el hospital. Que yo llegaba y me gritaba **“¡Maca, maca! ¡Te quiero mucho! Es que tú me das cosas buenas.** (E7)

Confianza i empatia versus distància emocional

Dins de les competències com a cuidador/a en destaquen dues: la confiança que s’estableix amb les famílies i persones cuidades, sentint que pots comptar amb el suport de la persona quan ho necessites, que hi ha honestat, sinceritat, honradesa i compromís en les seves accions. Una dona relata: **“La confianza es más que todo lo que ellos pagan, porque ellos pueden tener lo que tengan, que yo ni sé qué es lo que tienen, que yo llego a mi trabajo y yo no les ando abriendo gavetas [calaixos] ni nada, yo me voy a lo que voy, yo no sé si mi jefa tiene oro, no tiene oro...”** (E1).

L’empatia és una altra competència fonamental; es tracta de posar-se en el lloc de l’altra persona per saber i sentir com està. Moltes dones hi fan referència: **“Hay que ponerse en el lugar de ellos, empatía, ayudarlos, atenderlos, cuidarlos... decidir a veces por ellos porque yo también tengo niños con parálisis.” “Pero para estar con ellos tienes que tener esto dentro de tí (empatía) porque tienes que tener muchísima paciencia porque no todos están bien.” “Yo no podría maltratar a una persona que es tan indefensa, más que un niño.”**

Malgrat la necessitat d’empatia i confiança, cal regular una certa distància emocional per mantenir l’equilibri personal: **“Todo lo que se trabaja con personas... no puedes ser fría.”** Les cuidadores manifesten que amb moltes persones dependents creen intensos vincles que els afecten negativament, en el sentit que no saben separar el treball de la vida personal, i quan estan en el seu temps lliure o en altres espais no domèstics, no poden deixar de preocupar-se per l’estat de les persones que cuiden.

Altres situacions crítiques es donen quan es tracta de gent gran que es mor, fet que desencadena una situació profunda de dol: **“Es muy difícil, a mí se me murieron tres de un golpe del covid que las tuve 10 años, 7 años y 7 años... Y lloré, y me toca mucho, muchísimo, porque es raro que cuando yo llego a los domicilios no me quede por años con ellos”** (E22).

Falta d’implicació de la família en les cures. Maltractaments

En nombroses situacions les dones expressen l’existència de despreocupació, falta d’implicació i d’atenció dels fills i filles envers els pares dependents. Malgrat que hi ha familiars que se n’ocupen, n’hi ha alguns que no responen: **“El nieto gestiona la ayuda familiar por dependencia, pero no tiene convivencia”; “El señor me preguntaba frecuentemente: «¿Por qué mi hija no viene a verme si vive al lado?»”; “No le tienen amor a los padres. Porque esa yaya que yo cuidaba... uy... llevaban cinco minutos y para las hijas eran mucho, cinco minutos. Una vez me la llevaron toda hecha caca, no la limpiaron”; “Tenía conjuntivitis en los ojos y en el resto del**

cuerpo hongos. Le dieron unas gotas, le dije a la doctora que me apuntara todo para que el hijo supiera, pues el hijo se llevó la receta y no ha vuelto.”

I situacions en què el maltractaments és evident, manifest, com la situació que ens explica la E19:

La mujer estaba bien de la cabeza pero **la hija la obligaba todo el día a estar en cama**. La mujer me dice: “Sácame a dar una vuelta”, yo la saqué en una silla por la terraza y la hija se me enfadó. La señora se ponía de pie, pero la hija no quería. Un día me dijo la hija: “Te enseño como ponerle los pañales porque ella es vaga, no quiere levantarse.” La madre no le contestaba, se ve que **le tenía miedo**. Le quité la ropa a la yaya y **le vi los morados en las piernas, la marca en el brazo... esos moretones**.

Les dones també ens relaten situacions de maltractaments viscudes per les persones dependents. Situacions de maltractament per violència masclista, en què l'home que cuiden maltracta la seva dona: “He visto del hombre hacia ella: la empuja, le chilla... porque hay un historial detrás... y me dijeron en la empresa [de S. Atenció Domiciliària]: «Si se acerca el marido llama, o al menos nos avisas para saber qué tienes que hacer.»

I en algun cas fan referència al maltractament que poden exercir algunes dones cuidadores, especialment referint-se a les residències geriàtriques:

También he encontrado chicas que sí, **que han tratado mal a las señoras con quienes trabajan**, porque yo las he acompañado a su trabajo, he acompañado en los lugares donde están y a veces yo así salgo, me voy, porque digo yo no puedo, yo no puedo con la violencia con la gente mayor, no puedo. No quiero, no quiero ver. Y es terrible lo que se ve. Y en Madrid tenía una chica conocida que era de Ecuador, trabajaba en una residencia. Eso, eso era terrible. Ella cocinaba allí, me acuerdo que fui un par de veces, me dice “Vente a mi trabajo”. Ella fuera del trabajo era una cosa y dentro del trabajo era otra cosa y yo veía lo que pasaba: “Na’, si no quieres comer no comas, te lo dejo allí, te cierro la puerta”. Le cierra la puerta, la dejan allí. O “Te quedas en tu habitación, no molestes” y esas cosas. Hay cosas y cosas y cosas y uno te va a contar la historia. **Sí, hay mucha violencia a personas mayores.** (E19)

7.2 Cures a les cuidadores per part de persones dependents i famílies

Bon tracte

Existeixen múltiples situacions en què les dones manifesten que han rebut un bon tracte de les persones cuidades i de la família. Especialment es mostra quan la família ocupadora ajuda a fer l'empadronament, es compromet i formalitza un contracte de treball, fa un pagament i assegura unes hores lliures adequades a les condicions del treball: “Que no es que te hace hacer todo por el mismo sueldo. Te da las pagas, te da las vacaciones...”; “Hay familias que se hacen cargo de los padres, se involucran, cuando me toca hacer fiesta, y te dicen: «Si quieres tomar una hora más no pasa nada.»

Però, a més, el bon tracte també es mostra a partir dels detalls quotidians, si es veu per part de les persones cuidades una reciprocitat i un agraïment de tenir la persona cuidadora:

Yo solo le hago un repaso, lo que llevo a quitarle polvo y cosas que ella a veces no puede hacer, que yo se las hago. Y son dos horas y **ella siempre me dice**: “Martha, hay algo en la neE5”. Y ahora que está la calor: “Martha, te he puesto agua en la neE5, si quieres un refresco o una fruta, pues tu misma”. Pero claro, yo en dos horas, ponerme a comer, entonces le robo el tiempo a ella, a una, y salgo tarde. (MarthaT)

También tengo una experiencia muy agradable en San Hipólito. Tengo un diccionario de catalán y castellano [l'ensenyà]; una vez, aquella señora, cuando estaba limpiando los libros, me dice: “Cógelo, será mi primer recuerdo para ti.” (Emilia)

¡Uf!, **no he conocido unas personas como ellos, que a mí me hacían ver como si fuera de su familia, de su entorno**. Me acuerdo cuando yo llegaba, yo era muy adicta a la Coca Cola, y ellos solo tomaban agua con gas y yo recuerdo que **la abuela decía: “Va a venir, va a venir la E13 y entonces tienen que tenerle las Coca Colas”**, y me compraba las ocho Coca Colas, y cuando yo marchaba el domingo, ella me decía: “Te gustan tanto las Coca Colas, te las puedes llevar para tu casa”, y la hija me venía a dejar **y me acuerdo que los domingos, siempre, siempre, siempre íbamos a desayunar al bar**. Yo mi experiencia con los abuelos para mí es como que fuera su hija. (E13)

Fins i tot s'arriba a proposar una relació sentimental-amorosa per part de la persona dependent, com en el cas de la E19:

¡No! Aquel hombre también era bueno, era tan bueno, demasiado... Él me dijo que quería ir de vacaciones conmigo. Yo le dije que no porque yo no era su mujer, y él me miró con mala cara. **Y él me dijo que, si yo quería los papeles, nos casábamos**. Y él ya estaba planeando muchas cosas. Y yo no quiero esto, por favor...

El bon tracte també és el resultat d'una relació de reciprocitat establerta més enllà de la família a qui es cuida. S'expandeix envers el barri, la comunitat, de manera que el coneixement i la relació de les dones amb les botigues del barri, els veïns, les associacions, etc., permet l'establiment de xarxes i una oportunitat de trobar feina: “Me hice amiga del carnicero, del alcalde, del panadero... y entre ellos me conseguían trabajo de limpieza.”

Maltractament

Les dones que fan treball de cures, com ja hem vist en altres apartats, pateixen maltractaments i violències de diferents ordres: institucional, de les persones a qui cuiden i socials. El maltractament és ocasionat per la falta de drets laborals, de reconeixement com a ciutadanes i de poca valoració de la tasca que fan en relació amb la cura. En aquest apartat fem referència a relacions quotidianes com poden ser: culpabilitzar-les de maltractaments a les persones dependents, tractar-les de forma despectiva, autoritària, poc respectuosa, cohibir-les o reprimir les seves conductes, fins i tot actuar agressivament envers elles:

“Tienes que hacer lo que yo te diga porque yo te pago, no lo que tu digas o lo que él [el señor gran] diga, porque aquí mando solo yo y yo soy la que te pago. Y si yo te digo que lo saques tu lo tienes que sacar, aunque él te diga que no, tu tienes que hacerlo.” Entonces **su hija me ha agarrado [del cuello]**. Y yo le dije pero que no eran las maneras, y que si a él no le apetece que

le saquen si hace frío era normal que no le gustara. Y me dijo que todo lo tenía que contestar y me estranguló hacia la pared. (Alina)

Hi ha diferents casos de situacions conflictives en què les dones cuidadores pateixen la falta de drets. Per exemple, el cas de l'E18, que cuidava una àvia i va demanar poder sortir les dues hores del matí en què venia una dona a netejar el pis, per poder fer el curs presencial de català del programa de primera acollida. El programa es feia de 9:30 a 12:30, tres dies a la setmana durant dos mesos, encara que ella demanava només poder sortir les dues hores que hi havia la dona que netejava. La filla no va fer bona cara i a més no es va creure que era per fer un curs, i la E18 va haver-li d'ensenyar el *WhatsApp* amb la informació. Al final la filla li va dir que vindria a les 9 perquè l'E18 pogués anar a fer el curs, però que li demanava a canvi que treballés caps de setmana alterns per sempre. La filla li va dir que se sentia molt cansada d'estar tots els caps de setmana amb els pares i que volia tenir-ne lliure un de cada dos. E18 va dir-li que no podia cedir-los, ja que comptava amb aquests dies per col·laborar amb l'Església i per descansar, i que a més els caps de setmana es pagaven més. A partir d'aquesta situació la filla es va tancar, quan arribava els caps de setmana no li parlava gaire, a l'E18, ni la mirava als ulls. Ella ho va trobar molt estrany. Fins que un dia va arribar la filla amb un advocat i li va dir que no la necessitava més, que li pagava els dies treballats del mes i que ja podia anar-se'n perquè a la nit vindria una altra noia a cuidar la seva mare.

Per concloure, comentem que en les cures que la família ocupadora proporciona a les cuidadores es mostra una constant tensió entre considerar-les com a part de la família (afecte) i complir unes obligacions estrictes (treball), mantenint una distància entre els dos pols i procurant no caure en cap dels dos. Malgrat això, Sara Cuentas i Arlene Cruz (2020) expliquen que les relacions que es donen són predominantment de poder entre ocupadores i treballadores. En elles les persones que són ocupadores no reconeixen els drets de les dones a tenir una vida fora de l'espai domèstic, a cobrar dignament, a ser respectades, etc., i intenten mantenir fora de la relació laboral els afectes, amb la finalitat de no perdre capacitat de conduir i mostrar el comandament en les relacions laborals.

7.3 Cuidadores en temps de la Covid

En aquest apartat es fa una valoració més específica de com ha estat l'experiència durant la pandèmia. La conseqüència immediata ha estat la pèrdua de treball per a moltes cuidadores, i les que van aconseguir mantenir la feina després de l'inici de la pandèmia han hagut d'enfrontar la precarització de les condicions laborals.

Falta de protecció estatal

Durant els mesos més intensos de pandèmia l'Estat no va donar ajuda a immigrants sense papers, ni ERTO ni ingrés mínim vital, ja que no constaven a la Seguretat Social. Un tècnic que realitza els cursos d'acollida a immigrants comenta: "**Mucha gente del curso lo ha pasado fatal, fatal. ¿En qué casa te vas a encerrar?**"

A les residències geriàtriques han necessitat moltes treballadores, però des dels serveis públics i els governs no ho van aprofitar per fer precontracte a dones que estaven fent l'arrelament; això hauria estat una bona pràctica, fer-los almenys un any de contracte per treballar i regularitzar-se. Es podria haver cobert una demanda i una oferta: "Hay en toda España cuidadoras, qué triste que **no nos hayan visto en covid**, hemos hecho la función como el personal sanitario" (E17).

La bretxa digital ha estat un hàndicap, especialment per fer les formacions necessàries de cara a l'arrelament i formacions específiques curriculars. Malgrat això, la covid va fer que es dediquessin recursos a la realització de cursos normatius i, per tant necessaris, per complir la condició d'arrelament.

Pèrdua del treball. Acomiadaments. Reducció de la jornada laboral i del salari

La situació de pèrdua del treball va afectar moltes dones. Una representant d'un sindicat ens comenta:

S'han quedat fora, les han fet fora, el pa de cada dia, la majoria de les treballadores internes: **penjadíssimes és poc. Les famílies s'han quedat vivint amb la gent gran**, com que no treballaven o era teletreball... ara estan treballant de nou. És clar, **han fet un ajustament de plantilla i com que no tenen obligació les han fet fora**, a l'anterior crisi no hi havia EROTO, van fer ERO, i a **molta gent no els han renovat el contracte**.

Amb la covid també va morir molta gent gran, i les dones van marxar de les cases sense cap classe de recurs, com a molt, les que tenien llogada una habitació o un pis, o família que les acollís, podien estar-se a casa. Com ens diu una dona: "Has trabajado durante tantos años con un abuelo que ahora a razón de la pandemia ha fallecido y **te quedas sin trabajo, sin papeles** y sin un título o algo que acredite que realmente tienes experiencia".

Hi ha hagut dones cuidadores que es van posar malaltes, van agafar la covid. La E26 relata el seu cas:

En julio pillé el covid, yo hice la solicitud en agosto, porque **mi jefa ya me había dicho que me despedía**, aunque como **yo pedí la baja, la baja por el covid, que fue lo que me cubrió que me pagara hasta septiembre**, yo estuve más de un mes con el covid, entonces me pagó hasta el mes de septiembre, desde el mes de septiembre estoy desempleada. Yo **hice la solicitud** en agosto y me respondieron hace unos días **y la respuesta es negativa** [riu sarcàsticament]. Ahora me toca recurrir... Tomaron en cuenta los ingresos del año anterior.

En relació amb la reestructuració d'horaris de treball i de salari, les dones comenten que en alguns casos els van reduir el salari i les hores de treball, o bé els van oferir que entressin d'interines perquè no sortissin fora i així no hi havia risc de contagi de la persona o persones que cuidaven: "Entendemos una cuestión que **prima el cuidado familiar** y en ningún momento se plantea cómo solucionar o cómo compatibilizar la vida de las trabajadoras del hogar y los cuidados. Es una cuestión de una **estructura clasista, ¿no?**"(E26).

En alguns casos, les famílies van prescindir de les dones durant el temps del confinament: "Tiempo que no vas, es porque te dicen "Mira, no vengas hasta que esto pase. No fui dos meses y tampoco a mí, fueron o sea de llamarme y decirme: "Oye, E20, ¿necesitas algo?" En canvi, en altres casos hi ha persones cuidades que ajuden: "Me dio lugares donde podía acudir, también

que me podían ayudar, pero él sí me ayudó económicamente y yo no estaba trabajando con él” (E20).

També cal destacar que amb la covid es van retardar molt els tràmits oficials per regular la situació de les dones: d’una banda, les situacions familiars alterades per la malaltia i mort de la gent gran; de l’altra, la paràlisi en què va entrar el país amb l’epidèmia.

Reclam de regularització

La pandèmia ha resultat un moment important en el qual reivindicar l’oportunitat de moltes dones que fan treball de cures de regularitzar-se. De fet, des de moltes associacions activistes es va proposar, buscant una voluntarietat i una complicitat política, legal i social, però no va ser possible. Això és viscut com un cop més que reben les dones cuidadores:

Si no aprovechamos ese momento para hablar de esto y **visualizar, visibilizar, ¿no?, esa carencia de derechos y cómo se enmarcaban en la pandemia**, eh, con la pandemia, pues también fue una **oportunidad que el gobierno dejó pasar**, en la cual nos demuestra que **no hay una voluntad política para las personas migrantes**, aunque nosotras seamos una parte importante de ese **motor económico** nos han dejado de lado y no se hizo una regularización masiva que se podía haber hecho. Y como digo es una falta de una voluntad política y leyes que lo permitía, y entonces, no se hizo. (E26)

Alguns sindicats proposen la regularització en relació amb mesures més integrals en el treball, és a dir, treballar per suprimir la informalitat i precarietat en el treball de les cures i en altres treballs, però sense reduir o congelar el salari mínim professional. És a dir, que suprimir el treball informal no condicioni congelar el salari mínim.

Desprotecció en relació amb la salut de les treballadores

La falta de materials (mascareta, guants, gel hidroalcohòlic, bates...) i de mesures de seguretat per a les treballadores de les cures i de la llar va ser habitual en els moments de màxima incidència de la pandèmia. Es relaten diferents situacions en què estan desprotegides i emmalalteixen. En el cas de les feines de neteja, ens relata una dona que combina la cura d’una àvia amb la neteja d’escales:

Me dijeron que hay que ir a trabajar porque las escaleras nos esperan. Y **me temblaba el alma al principio**. Con los guantes, y tapada todo... **me dolía la garganta de la lejía**, porque todo era con lejía... También **usamos un líquido que es tóxico** hasta para las plantas, imagínese para los pulmones de uno. Me temblaba el alma cuando salía de allá a las 5 de la mañana, de verdad, era horrible. Y con la abuela era lo mismo de dejar los zapatos afuera, tomar ropa para ir a lavar, ducharse... Claro, ella no infectaba a nadie, porque ella no salía, las cuidadoras eran las que podían infectarla a ella. Pero no la infecté, gracias a Dios nada, ninguna se enfermó. (E7)

D’altra banda, una dona cuidadora activista ens explica la desprotecció envers les cuidadores que algunes residències o algunes famílies van exercir. Les residències no facilitaven els equips EPI de protecció fins que van denunciar-ho les organitzacions de dones, i algunes famílies exigien autoritàriament a les treballadores autodesinfecció: “Hay compañeras que al llegar las rociaban del alcohol, ¿no?, “¡Límpiate, cámbiate!” Tenían que pasar antes de entrar al hogar. Pero sin

embargo a ellas **ni siquiera se las avisaba**, se les avisó **de que toda la familia había estado contagiada de covid**, mientras ella llegaba y compartía con ellos” (E26).

També es donen patiments en casos de dones que es veuen tancades a les llars de famílies, perquè aquestes no volen que la dona surti de cap manera per evitar contagis; o un altre cas en què van ingressar l'àvia i la dona cuidadora es va quedar tancada a casa amb el nebot, que li exigia fer moltes tasques de la llar i no la deixava marxar.

I especialment els patiments perquè no arribaven els diners amb la falta de feina durant els mesos inicials de la pandèmia, no poder enviar diners a la família del país d'origen, o bé pel fet de pensar que la família estava malalta: “**No podía dormir**, yo no podía dormir, pocas veces comía y como que **me deprimí**, y luego cuando iba a dormir como que mi cuerpo no descansaba, tenía una tele y miraba personas y uy qué feo, lo pasé mal, mal, mal” (E28).

Suports durant la pandèmia

Durant la pandèmia les dones reben el suport econòmic i material d'alguna amiga, d'algun familiar propi o bé de les famílies a qui cuida. A Girona el teixit associatiu en relació amb dones que fan treball de cures i de la llar és molt incipient, per la qual cosa les dones han de recórrer a recursos individuals que proporcionen els serveis públics, especialment el banc d'aliments. No obstant això, les dones tenen una xarxa de comunicació, especialment per *WhatsApp*, que supleix la comunicació cara a cara per les dificultats dels horaris de treball, i que permet donar-se suport en diferents situacions de precarietat.

Hi ha alguns casos en què les dones qüestionen l'atenció rebuda dels serveis socials, en el sentit que no es van fer ressò de les seves necessitats: “«Si estás empadronada en Blanes tienes que ir a pedir ayuda en Blanes. Porque acá **no podemos hacer nada por ti.**» Y le digo: «**Pero si no se puede viajar**, ¿cómo voy a ir a Blanes?»” (E19). En alguna parròquia de Girona les dones també van rebre ajut, aliments, roba. Però principalment va constituir un lloc on podien aconseguir contactes amb famílies que necessitaven algú que cuidés els seus pares: “El mossèn, el padre MM, todo el mundo lo conoce porque él ayuda mucho al inmigrante y a la gente, como las familias ya saben vienen aquí y le dicen: «Padre, mire, que necesito una cuidadora para mi madre.»”

7.4 Salut de les dones cuidadores

La salut de les dones cuidadores és un àmbit rellevant ja que s'ajunten un conjunt de signes i símptomes emergents i aguditzats per la seva condició de dona migrant i precària.

Una de les paraules que més fan servir per definir la seva situació és “desgast”: desgast corporal i psicològic, com a conseqüència de situacions de vigilància, control, paciència, fortes emocions, responsabilitats, estrès i pressions que provenen tant d'un nou entorn cultural i de treball que requereix noves adaptacions en molts aspectes de la seva vida, com per la distància dels seus éssers estimats, un cert aïllament social i sentir-se tancades les 24 hores. En aquest sentit, parlarem d'efectes sobre la salut mental i física com un terme que recull el diagnòstic biopsicosocial que defineix l'estat de salut de les dones.

Les dones comenten que allarguen el seu horari de treball quan les persones dependents a qui cuiden les demanen per necessitats que van sorgint en qualsevol moment del dia o de la nit, o si cuiden persones grans amb Alzheimer, demències o discapacitats funcionals importants, la qual cosa incrementa el nivell d'atenció, dedicació i esforç. E11 ens explica la seva situació amb la senyora que cuida:

No salgo más que dos horas a la semana. Con mucho estrés, me duele la cabeza [plora] y aparte extraño a mis hijos, están en mi país. Cuando salgo voy a caminar con una amiga, o con una tía... No tengo días de fiesta completos [plora]. A veces, cuando salgo dos horas y estoy estresada le pido dos horas más al hijo de la señora, **pero tengo que venir rápido, porque ella tiene cáncer y hay que estar cambiándole la bolsa cada dos horas,** tiene cáncer de colon. Y yo estoy preocupada por la señora, porque está ahora más recuperadita.

Els problemes físics consisteixen en “tener la columna destrozada”, “lumbalgias y desgaste articular”, “pulmones dañados por el producto que se utiliza para limpiar”. També somatitzen problemes psíquics que s'acaben expressant per mitjà de malalties físiques i ansietat. E26 ens explica que el treball de cures i de neteja durant molt de temps li ha desencadenat la fibromiàlgia: “Iba al médico, que empecé a ir muy recurrentemente y lo único que me daba son analgesicos, eh, y no tenía nombre, mis dolores no tenían nombre [riu sarcàsticament], pues al final tengo el diagnóstico de fibromialgia.”

Una dona ens explica la proposta que es fa per protegir-se del “desgast”:

También **el desgaste emocional,** querrías hacer algo por las personas, pero no puedes. Acabo muy agotada y no me doy mucho tiempo para mí. Trato de ser organizada, pero sale una cosa y otra... lidiar con los comportamientos de las personas es muy complejo. Te agreden y no sabes por qué, pero es parte de la situación que están viviendo. Y hace que te quemes, Esa es otra parte que **tenemos que modificar nosotras, poner límites.** (Lo)

La salut també té a veure amb les oportunitats socials que experimenten les dones al país d'arribada, que són molt reduïdes, en el sentit que el que els queda és fer treball de cures o de neteja de forma irregular o amb contractes precaris. E25 treballa en la neteja i expressa la seva necessitat de connectar amb l'àmbit en què ella treballava abans de venir:

Yo laboralmente **no he tenido oportunidades** aquí. Estoy con mi esposo y aquí en mi casa, momentos muy duros, la cadera me molesta para caminar. Mi marido me ayuda los dos días de descanso. Mis hijos también colaboran, pero **emocionalmente me siento mal, en mi país era docente y necesito interactuar con niños, con personas.**

E28 ara treballa en un restaurant, li agrada més que el treball de cuidadora i ens diu: “**El trabajo es para mí como una terapia** porque estás enfocado a lo que haces cada día, diariamente, y la relación con la gente y todo... Eso me ha ayudado mucho, a mí.”

Les dones no solen anar a visites o revisions mèdiques, d'una banda perquè no tenen sensació de malaltia greu; és un estat d'ànim generalitzat de malestar, que sovint no troba resposta des dels serveis de salut, perquè desconeixen la seva situació laboral i migratòria. D'altra banda, qualsevol sortida al metge per visites no és ben rebuda per les persones que cuida, ja que suposa absentar-se de la llar durant un temps, i deixar-les soles. Respecte a les possibilitats sanitàries, E2 valora que aquí pot tenir el medicament que necessita, insulina, de forma gratuïta, cosa que

al seu país costa molt d'aconseguir, o es paga privatament, o has de fer unes cues enormes per rebre una dosi.

El temps lliure que tenen les dones cuidadores també és un factor important en la seva qualitat de vida. Les ocupacions en el seu temps lliure oscil·len entre descansar, dormir, relaxar-se a la seva habitació o arreglar-la, o bé caminar sola o amb amigues, estar asseguda en algun parc. A vegades, queden per dinar o prendre alguna cosa amb amigues, que solen ser del mateix país i solen tenir similars horaris perquè es dediquen a les cures i a la llar. En el cas que tinguin fills petits, es dediquen a sortir amb ells, o bé a tenir contactes per internet amb els familiars que són al seu país.

Com hem vist, en general, una dona que fa treball de cura a una persona dependent sol tenir temps lliure dissabtes a la tarda i diumenge fins a la tarda, quan ha de tornar. En alguns casos no disposen de tot aquest temps. Algunes solen disposar d'alguna hora al dia durant la setmana, però de vegades no hi ha una desconnexió de l'entorn de la persona o persones que cuida. En altres casos, de feina per hores o contractacions a partir d'empreses, els horaris ja són diferents i segueixen la regulació del conveni, com hem explicat a l'apartat de condicions laborals. Les dones procedents d'un mateix país són les que creen xarxes entre elles, i es diferencien si són d'Hondures, o de Colòmbia, o del Marroc, o de Gàmbia, etc.

Les dones hondurenyes, especialment, són molt religioses. L'E12 comenta un fet que és habitual entre les nostres informants:

Las mujeres hondureñas se buscan el trabajo entre ellas, **la Iglesia tiene mucho poder, es un lugar de reunión que aglutina**. Ese terreno es muy difícil. Cuando trataba desde la asociación algunos temas, como la violencia de género o las microviolencias, las mujeres ponían resistencias a reconocer esas prácticas, no acababan de tener conciencia... se quedaban muy extrañadas.

7.5 Expectatives de vida

Recollir les expectatives de vida de les persones és parlar del seu projecte de vida, i en aquest sentit resulta important perquè permet la seva projecció com a subjecte envers el futur, obre esperança i motiva a l'acció i a la recerca d'experiències enriquidores dins dels seus plans de vida.

Les expectatives principals són tenir regularitzada la seva situació, la qual cosa implica treball amb contracte, i reunir-se amb els seus fills i familiars propers (sigui viatjant al seu país d'origen o bé que vinguin a Espanya-Catalunya).

Algunes dones ens comenten que volen continuar estudiant en la cosa per a la qual ja van començar a preparar-se al seu país, o bé convalidar els seus estudis, però tenen la dificultat econòmica per pagar-se aquests estudis, i també les dificultats horàries o falta de temps, si fan treball amb persones que cuiden.

Hi ha dones que volen professionalitzar-se en treballs de tipus socio sanitari: protèsic dental, infermeria, treball social, psicologia, geriatria; en treballs educatius: professores, monitores; en treball administratiu: comptabilitat, secretariat, bibliotecària. Després hi ha també la formació professional en perruqueria, hostaleria, botigues de roba, alimentació, etc.

7.6 Autocures i empoderament de les dones

Dins de les cures no pot faltar la idea d'autocura, de com les dones dirigeixen la mirada cap a elles mateixes per contemplar-se com a dones, com a mares, com a ciutadanes, com a emigrants, com a múltiples categories que s'articulen entre si component la seva experiència de vulnerabilitats o de privilegis. És en aquesta capacitat de prendre consciència de la mateixa categoria, dels seus efectes, de la seva corporalitat experimentada, com s'empoderen i com construeixen una subjectivitat menys subjectada al poder (Butler, 2015, Esteban, 2016).

L'empoderament seria la capacitat de sostenir-se, sostenir la pròpia vida i la de les persones properes, la lluita per una vida digna, els drets i el fet de pensar juntes per anar posant noms a les coses, com es diu en el treball "Biosindicalismo desde los territorios domésticos" (Pimentel, Cisneros, Caballero i Rojas, 2021). Es tracta d'una veu col·lectiva actuada en el present, però amb dones que van venir abans i que vindran després. D'una acció des de moltes mans, d'escolta mútua, de memòria, de posar en comú. També es parla d'*acuerpar* com a afecte, com a cura, de tenir present les que hi són i les que no hi poden ser.

Les dones cuidadores es reuneixen en grups a les associacions o a la parròquia, com un espai on s'escolten i intercanvien informacions laborals, de tràmits per a la regularització, així com suport emocional i companyia. També, com hem comentat, és un espai d'oci, de diversió, d'entreteniment.

El cos com a eix principal

El cos està present en les narratives de les dones cuidadores, la cura d'aspectes relacionats amb la força física, el cansament, els moviments en la funció de netejar o de la mobilitat de persones dependents, però també la falta d'energia i de vitalitat corporal, quan expressen malestars. En una de les sessions del grup de suport, la conductora va dir: "Aquí **no venim per arreglar papers o demanar coses, veniu a cuidar el vostre cos** i ajudar-vos."

El cos és la frontera que indica als altres que és dona migrant i tots els efectes que hi veurem associats a l'apartat "Violències" (racisme, masclisme, classisme). És el camp de batalla on es lliuren les lluites i les resistències de les dones davant l'opressió, l'abús, el control.

Aprendre a viure. Valorar-se

La idea d'aprendre a viure és molt significativa; es descriu amb condicions internes que han de desenvolupar les dones: ser més egoistes i no pensar sempre en els altres oblidant-se d'elles mateixes: "Yo soy parte de **no verme** a mí." I també amb el desenvolupament de condicions externes, de canvis que s'ha d'intentar que es produeixin, entre ells la possibilitat de ser contractades, de valorar la seva tasca, de possibilitats d'estudiar, de formar-se i d'homologar estudis, així com de denunciar qualsevol cas d'assetjament.

Una de les dones ens diu: “Hem de començar a disfrutar, hem d’agrair les coses positives que hem aconseguit en aquest país, que són un altre tipus de vida, altres expectatives per a nosaltres i per a les nostres famílies. Com diu E17:

Empezar a ver que somos importantes nosotras... Dentro del circuito de género, mujeres que nunca han trabajado en algo laboral, pero saben hacer comidas riquísimas, tejer... una maravilla, y esto no lo reconocemos. Yo veía con mis compañeras que decían “Nunca he trabajado”; entonces, **¿lo que haces en casa no es un trabajo?** No, es un trabajo, no quiere decir que no valgamos como cualquier persona que está en una oficina o fábrica, se nos olvida ese valor. Valemos mucho, incluso trabajando en negro, pensamos que tenemos que hacer más y más. Yo también necesito respirar, vivir, y no solo mandando dinero. También hay otra parte a activar, que es que **el miedo siempre nos va a bloquear**. Por ejemplo, los casos de acoso de las internas: “¿Por qué no denuncias?” “No tengo papeles, y me quedo sin trabajo, mi hijo espera el dinero.” “Sí, pero tú estás padeciendo aquí.” Hay que quitarse ese miedo.

Autonomia. Inconformisme i agència com a dones cuidadores

L’autonomia és una experiència positiva en la vida de les persones. Les dones relaten que tenir informació del context laboral i social és molt important, malgrat que de vegades desconeixen moltes pràctiques que es realitzen des de les institucions. Aquesta autonomia es manifesta en diferents esferes, una d’elles el terreny del gènere, on admeten que reproduïxen patrons femenins per complaure l’home o atraure’l; s’adonen que estan sotmeses a aquest mandat i els costa deslligar-se’n. L’altra és la idea de la feminització del treball de cures, considerant que les dones estan més capacitades per fer aquest tipus de treball.

Algunes manifesten inconformisme en relació amb les ofertes de feina i el tracte que reben; han passat per moments crítics, situacions de falta de drets i de respecte envers la seva persona, que les ha convertit en persones insubmises. Com diu E16:

Y eso **es lo que yo a veces no acepto de chicas**. Está bien, estás en **una situación vulnerable, pero si tú permites que te hagan a ti eso, lo van a seguir haciendo a otras personas**, y no corresponde. Porque esa persona, al contrario, se está beneficiando porque **no te está pagando el salario que corresponde**, no te está pagando la seguridad social, ninguna jubilación ni nada, **¿y encima te exige?**

L’agència de les dones és la capacitat de prendre decisions sobre els propis actes, de deslligar-se de les normes dominants en moments determinats, de ser subjecte actiu. En aquest sentit, les paraules de E17 reflecteixen aquesta idea:

Entonces es **empezar a cambiar las cosas, pero cambiándolas nosotras**. No sería justo decir que nos reconocen cuando no nos están reconociendo como mujeres, decir que valemos mucho y que no importa que hayamos migrado por cualquier situación. Lo importante es que estamos aquí y podemos ser grandiosas. Las dolencias se nos olvidan. **Este contrato ha servido para sacar a la luz nuestro trabajo**.

8. VIOLÈNCIES

És essencial que abordem les múltiples violències que són presents en els relats i experiències de les dones treballadores de la llar i de les cures. En aquest sentit, s’ha detectat un front comú en les violències a què se sotmet les treballadores, que tenen el seu origen en un seguit d’eixos de desigualtat que les afecten directament i indirectament. El classisme, el racisme i les

violències masclistes esdevenen tres conceptes essencials a tenir en compte per a una correcta anàlisi, per tal d'adquirir una visió completa del context i de les circumstàncies que travessen les dones.

En aquest apartat aprofundirem en les diferents violències que s'exerceixen contra les dones, des d'una perspectiva interseccional, analitzant els diferents eixos que hi intervenen. Partirem de la classe social com a eix primordial que situa les dones que es dediquen a aquest sector com a pertanyents a la classe treballadora, en una situació de vulnerabilitat més gran a l'hora de ser objecte de violències per motius racistes i masclistes. Analitzarem així aquestes violències estructurals i sistèmiques des d'una aproximació tant teòrica com pràctica, a partir de la veu de les treballadores mateixes de la llar i de les cures.

Les línies següents pretenen també exemplificar les diferents estratègies i pràctiques usades per al sosteniment i la perpetuació de l'abús i les violències, a partir de les seves pròpies experiències. Per altra banda, plantejarem alhora atorgar visibilitat a aquelles estratègies i resistències emprades per les dones per tal de resistir i subsistir a les violències viscudes, incidint alhora en aquelles situacions identificades com a normalització i no reconeixement de les situacions de violència.

8.1 Violències interseccionals. Violències estructurals

En el cas de les dones cuidadores i treballadores de la llar entrevistades, s'evidencia que a les violències masclistes s'hi afegeixen violències i discriminacions a causa de la seva condició socioeconòmica i per motius de classe social, i pràctiques racistes per motiu de la seva nacionalitat o lloc d'origen, tal com apunten altres treballs revisats (Bofill i Vélez, 2017; Santa Cruz, 2017; Arisó i Mérida, 2010).

Classisme, sexisme i racisme

Entenem el **classisme** com el conjunt de discriminacions en funció de la pertinença a una determinada classe social, que vulnera i violenta les persones de classe treballadora, pertanyents a contextos de més precarització. En relació amb el gènere, podem denominar **sexisme** (Izquierdo, 2001) a l'atribució del treball de cures i de la llar a la figura de les dones, a partir d'uns rols i estereotips de gènere i també a condicions socials com la classe i l'ètnia, que situen sempre les dones en rols reproductius, com a cuidadores. En aquest sentit, la divisió sexual del treball esdevé una de les formes més clares de les desigualtats per raons de gènere.

Es tracta d'una assignació de tasques que s'evidencia de forma més marcada en el cas de les dones migrades, que es troben alhora en una situació de més precarització i vulnerabilitat econòmica.

Entenem el **racisme** com el conjunt de discriminacions vers un conjunt de persones pertanyents a una determinada ètnia que és identificada i situada, a partir de lògiques racistes, com a inferior. El concepte *raça*, en aquest sentit, és emprat dins d'un procés de jerarquització de les poblacions i de construcció del poder social (Brizuela, 2020). Centrant-nos en el cas de les dones cuidadores i treballadores de la llar entrevistades, hem identificat diferents violències racistes

que aquestes pateixen, com el fet que les inferioritzin i ridiculitzin segons el seu país d'origen, segons el seu color de pell, els trets fisonòmics, la cultura...

Ja hem vist com està de precaritzat el treball de la llar i de cures; aquest fet implica per a les dones acceptar en moltes ocasions tota classe d'explotacions laborals i violències, a les quals se les sotmet i les situa en un estat de completa vulnerabilitat i indefensió a l'hora de poder desenvolupar un rol actiu davant aquests abusos i discriminacions. En paraules d'una de les dones entrevistades: "Yo si no tienes papeles siento que eres una menos, no tienes voz, no, no, no, tienes que agachar la cabeza" (E13).

El gènere, finalment, esdevé també un eix clau en el cas de les dones treballadores de la llar i de les cures, a l'hora d'estar exposades a patir situacions de violències masclistes. Entenem les violències masclistes com les violències exercides per part dels homes vers les dones pel simple fet de ser dones. Aquestes violències neixen de la discriminació latent vers la dona, a partir d'una assignació de rols de poder que atorga als homes una situació de superioritat. En aquest sentit, destaquen les paraules d'Ana Kipen i Mónica Caterberg (2006: 94), que afirmen: "L'exercici de la violència suposa l'existència de relacions de poder. Implica una posició superior i una d'inferior." Aquests rols de poder i la presència d'aquestes violències s'evidencia en moltes ocasions en sentir els relats de les dones treballadores de la llar i de les cures. Situacions d'abús, agressió i assetjament sexual són presents en moltes ocasions a les seves vivències, tant dins del lloc de treball mateix com en altres contextos. La submissió, la cosificació i la infantilització que s'exerceix contra elles són aspectes rellevants que també hem de tenir en compte en aquesta anàlisi. Aquestes violències són en moltes ocasions silenciades i invisibilitzades, i s'exerceixen a partir d'uns rols de dominació i control, des d'una clara desigualtat de condicions. De nou, la nacionalitat i la situació socioeconòmica en què estan les situa en una posició de més vulnerabilitat a l'hora de patir aquestes violències, al mateix temps que els impedeix, en moltes ocasions, poder afrontar-les a diferents nivells.

Cal citar també en aquest sentit la **violència institucional**, que carrega contra les dones d'aquest sector. Parlem de racisme institucional en relació amb les oportunitats de les dones migrades a l'hora d'accedir al mercat laboral, a la protecció social, a l'habitatge, a les dificultats al voltant de l'empadronament i a la criminalització i persecució per part dels cossos i forces de seguretat de l'Estat.

En aquesta línia, cal també analitzar la violència i revictimització institucional que s'exerceix contra les dones en situació de violències masclistes. Entenem aquests conceptes, des d'una aproximació majoritàriament genèrica, com l'acció o la inactivitat, així com la mala pràctica, per part dels diferents professionals de l'Estat que intervenen en el procés d'atenció, recuperació i reparació de les dones en situació de violències masclistes. Aquest tipus de pràctiques han sortit a la llum en el transcurs de diverses entrevistes a dones treballadores de la llar i de les cures, i s'ha evidenciat així la realitat d'aquelles dones que, després de patir una situació de violències masclistes, són de nou violentades pels òrgans institucionals orientats, teòricament, a proporcionar-les una resposta digna i adequada a les seves necessitats. És també en aquests casos quan creix la desconfiança vers un sistema i unes institucions que, en moltes ocasions, no han sabut estar a l'altura de les circumstàncies, per falta de mitjans, d'estratègies o fins i tot, en alguns casos, de voluntat.

Espiral de violències estructurals

Moltes dones arriben a un nou territori amb una motxilla i amb un recorregut que s'ha de tenir en compte per entendre i contextualitzar les seves vivències. Diverses dones han patit situacions de violències de diferents tipus i a diferents nivells al seu país d'origen, i en arribar a un lloc nou aquestes situacions d'abús i violència poden reviure's i repetir-se. Definim així aquests processos com una espiral de violències, a través de la qual es reviuen situacions viscudes anteriorment, des d'una altra perspectiva i en un entorn i un context diferents. Cal ser molt conscients d'aquesta motxilla i d'aquest recorregut per poder adoptar una mirada global i completa que integri totes les vivències vitals de les dones.

Les diverses situacions de violències classistes, racistes i masclistes són de caràcter estructural, producte d'una estructura econòmica capitalista, legal i heteropatriarcal, com hem tractat en el marc teòric d'aquest informe, i afecten totes les dones, i concretament aquestes dones treballadores de les cures i de la llar, encara que no les hagin viscut de forma directa, en primera persona (García, S; Gil, Y.; Cuentas, S.; Zubiyaga, S.; Dos Santos, S.; Londoño, A.; Chagas, S.; Rodríguez, A.; Ndir, B.; Cruz, A.; RiE5, L.; Dahech, L. y Suyay, L., 2021). Així ho exposa Encarnación Fernández:

El carácter estructural de la violencia implica que la misma está siempre presente, aunque sea solo como posibilidad. Esto tiene una consecuencia importante. Los miembros de los grupos contra los que se ejerce una violencia estructural están o se sienten permanentemente expuestos a la amenaza de la violencia, aunque jamás se haya padecido un acto de violencia directa. (Fernández, 2006: 154)

Aquesta aproximació teòrica ens servirà per analitzar les violències estructurals i interseccionals inserides en els relats de les dones.

8.2 La dimensió pràctica de les violències

A continuació plantegem aprofundir en alguns dels conceptes exposats anteriorment a partir de la veu i dels relats de les dones mateixes.

Classisme

Les situacions d'explotació laboral a què se sotmet les treballadores són recurrents en els relats de les seves vivències. Són moltes les dones del sector que no tenen un contracte de treball, ja que les persones ocupadores es neguen a tramitar-los-el. L'absència d'aquest contracte de treball exposa les dones de nou a situacions de més vulnerabilitat. En aquest sentit, som conscients de casos en què les mateixes famílies ocupadores no disposen de la informació i els recursos necessaris per poder establir un contracte de treball, i afrontar les despeses que se'n deriven. Tot i que aquesta és una realitat que cal tenir en compte per a l'anàlisi, amb l'objectiu d'incidir-hi per tal de generar un canvi, hem de ser conscients que aquesta no és sempre la situació predominant en els casos en què a les dones se'ls nega la possibilitat d'accedir a un contracte de treball digne. En aquesta línia, s'ha identificat que són recurrents les situacions en què, tot i estar en una situació econòmica benestant, les persones ocupadores es neguen a tramitar a les treballadores un contracte de treball, així com a retribuir-les econòmicament d'una forma adequada a les tasques que realitzen.

D'aquesta forma es perpetua l'explotació de les dones que es dediquen a aquest sector: "Por un trabajo de cuidadora interna, me ofreció 800 € y tenía que cuidar a 7 niños, de entre 6 meses a

9 años.” Situacions com l'exposada per E13 són predominants en les vivències de les dones entrevistades. Salariis baixos i totalment indignes, que no s'adeqüen a les tasques i les hores de dedicació que s'exigeix a les treballadores, així com jornades de treball de 24 hores, sense descansos ni dies festius en moltes ocasions. També en diverses ocasions les dones han exposat situacions en què la persona ocupadora o la família s'ha negat a pagar-les.

Les treballadores de la llar i de les cures s'exposen a vegades, per part de les persones ocupadores, a dinàmiques de control i a l'existència de restriccions i prohibicions estrictes, que esdevenen un tracte totalment denigrant i vexatori. En aquest sentit, hem identificat situacions en què a les treballadores se les prohibeix sortir de la casa sense vigilància, així com fer ús d'espais de l'habitatge on treballen com a internes, una prohibició que els afecta directament en el desenvolupament d'una vida digna. Tenir prohibit l'accés a la cuina o al lavabo esdevé un règim de control i possessió total sobre la vida d'aquestes dones, que els impedeix dur a terme amb normalitat les tasques de la seva vida diària. També hem identificat casos en què a les treballadores de la llar i de les cures se les prohibeix menjar cert tipus o certa quantitat de menjar. Aquest tipus de prohibicions i dinàmiques de control també s'extrapolen a altres aspectes i espais de la vida diària de les treballadores, com poden ser les hores de descans, l'aspecte físic, la vestimenta i les amistats. Així ho descriuen:

Hay personas que te controlan todo. Yo le decía a las once que me iba a la habitación, y había momentos en que **ella se iba sutilmente y me abría la puerta...** Según ella yo estaba hablando con un hombre. Y ese era el momento para poder hablar con mi hija. (E8)

Eran muy estrictos también, porque **tenían que saber ellos mis tipos de amistades**, porque decían ellos que no podía... por el tema de las distinciones y todo esto, entonces ellos tenían que conocer los tipos de amistades que yo me llevaba. Por eso yo trataba de limitarme durante todo ese tiempo. (E28)

A ella **no le gustaban las chicas gordas**, tenían que ser chicas finas. Mi pelo era muy largo antes y ella me dijo que le daba mucha angustia el pelo largo, entonces cada mes **me enviaba a la peluquería porque me tenían que dejar el pelo corto**. Pelo corto y que no comiera muchas cosas de chucherías, yo a veces quedaba con hambre... (E28)

Aquest control no cessa, fins i tot durant les seves hores de descans. És el cas de la E8, a la qual la dona per a qui treballava com a interna li va prohibir estudiar durant les seves hores de descans, i havia de fer-ho d'amagat. La dona li digué: “Tú que te crees, ¿para qué has venido? Para eso te quedas en tu país.”

S'ha constatat també que són presents imatges totalment estereotipades vers les dones treballadores de la llar i de les cures, construïdes des d'una clara perspectiva classista. Destaca aquí el relat de la E28:

Me querían hacer que me pusiera ese traje como en las novelas, ¿sabes? Bua, yo cuando miré ese traje se me rodaron las lágrimas, y pues ellas me querían prácticamente obligar a que **me tenía que poner ese vestido cuadriculado en color azul, con su delantal...** Y yo cuando miré dije: “¿En serio?” Y me dijeron que tenía que usarlo durante mis horas de trabajo. En ocasiones sí que tenía que ponérmelo, cuando hacían cena con la familia, cuando tenía que ir gente a casa... entonces hacían que me pusiera ese vestido porque decían que se **tenía que diferenciar entre la trabajadora de casa y la familia**.

Observem, a partir del relat, la reproducció d'un tracte classista, denigrant i totalment vexatori en certs casos i famílies. La necessitat d'una distinció, pel que fa a la vestimenta, que diferenciï la treballadora de la persona o persones ocupadores, és un indicador clau de la deshumanització

a què s'exposa aquestes dones: "Sí, esto del vestido me bajó la moral que no veas... es que me sentí tal... que no sé ni explicarte." (E28).

Aquest tracte, que manté a vegades una certa correlació amb l'esclavitud, s'evidencia de nou en altres experiències que les dones han compartit. Situacions que mostren l'ús d'un llenguatge i un tracte classista, i fins i tot esclavista, que exemplifica de forma molt clara la dominació i el control que s'empra a vegades envers les dones:

Esta misma señora una vez se molestó porque coincidimos con otras cuidadoras en la calle, y una de ellas me dice: "Y ella, ¿quién es?", le dije: "Es mi jefa", y la señora se quedó molesta. Esperó, y me dijo que jamás volviera a decirle que era mi jefa. Y yo le dije: "Es que lo es", pero ella me dijo: "La jefa es en una fábrica u oficina". "Y entonces -le dije yo-, ¿cómo la presento?". Y ella me dijo: "**Di que soy tu dueña.**" En ese momento me sentí con muchas ganas de llorar, la verdad es que había muchas cosas para llorar cada día. Me fui al fondo de la casa para poder desahogarme, fue muy impactante. (E8).

Aquesta deshumanització també va patir-la al seu lloc de treball la E11, que ens explica que li deixaven el menjar a terra, davant de la porta de la seva habitació. En una altra ocasió, ens detalla que no li deixaven trepitjar certs espais de la casa on treballava quan hi era present un membre concret de la família. Tampoc li deixaven mirar directament a aquesta persona. Esdevé també un exemple del rol de poder i del tracte denigrant que s'empra a vegades contra les dones d'aquest sector el fet de fer-les treballar amb productes de neteja tòxics per a la seva salut, així com en espais i en condicions de risc. Una situació que, tot i suposar un greu impacte en la salut de les dones, es repeteix en les vivències que aquestes han compartit amb nosaltres.

Per tal d'acabar, cal insistir de nou en com, des d'una perspectiva totalment classista, s'infravalora i s'inferioritza el treball de cures i de la llar en relació amb altres professions, així com les dones que s'hi dediquen. A vegades les persones ocupadores se sorprenden del fet que les treballadores tinguin estudis i unes certes capacitats i habilitats, ja que les consideren tan sols aptes per a desenvolupar tasques d'aquesta índole. Només les consideren vàlides per a realitzar tasques de *chacha*, caracteritzades per una gran subalternitat, és a dir, sense veu, sense sentiments, fins i tot sense agència.

En aquest sentit, s'ha identificat que algunes persones amb una situació benestant demostren una enorme falta de consciència sobre el concepte de necessitat, i es crea així una línia invisible, una distinció d'estatus que les separa d'aquelles persones que es troben en una situació precaritzada. Tal com les dones han compartit, algunes persones ocupadores no són capaces d'imaginar-se a elles mateixes duent a terme aquestes tasques perquè tampoc coneixen la necessitat. I aquesta falta de consciència incideix perillosament en la seva concepció vers el treball de cures i de la llar i vers les dones que s'hi dediquen.

Racisme

Les lògiques i dinàmiques racistes instaurades en les nostres societats i institucions han estat un element clau a tenir en compte en l'anàlisi de les violències que pateixen les treballadores de la llar i de les cures migrades.

L'impediment i el rebuig vers la manifestació oberta de la seva cultura, llengua i religió, és un aspecte que ha sorgit en alguns dels relats de les treballadores. "Tú con este pañuelo, no quiero verte aquí", són les paraules que va dirigir a la E14 la responsable de l'empresa de neteja per a

la qual treballava, en veure-la portar hijab. Situacions d'aquest tipus s'han repetit en altres vivències que les dones han compartit, i s'evidencia així el rebuig davant d'elements que no són acceptats ni respectats des d'una mirada occidental, a partir d'una ideologia racista. Són diverses les dones que ens expressen un tracte diferent per part de la població nacional catalana i espanyola, en conèixer els seus costums, el seu lloc d'origen, o tan sols en sentir-les parlar... Aquests són exemples clars d'una dinàmica instaurada de superioritat cultural. Robert Morris (2020), en relació amb aquest aspecte, afirma el següent: "Una de las estrategias de la supremacía blanca es declarar su cultura como mejor que las de los grupos dominados para justificar su rol y así denostar a quien no se comporta o piensa como ellos."

La infravaloració de les dones per part de les persones ocupadores a causa de la seva nacionalitat i lloc d'origen, també són elements clau a tenir en compte en l'anàlisi de les violències racistes que aquestes dones pateixen. En aquest sentit, són diverses les ocasions en què s'ha inferioritzat les dones per aquests motius i han estat considerades com a subjectes passius, sense certes capacitats i habilitats pel fet de ser dones migrades. Se les associa directament a la ignorància i a la falta d'informació. Frases com "tú qué sabrás", o "no tienes ni idea", es reiteren en els relats de les dones respecte al tracte rebut per part de les persones ocupadores. Aquí volem destacar les paraules de E13: "Ella [la senyora que cuidava], me repetía: «No puedes hablar castellano», «Eres una tonta», en todos los sitios me lo decía, en la calle, en la farmacia...".

Aquest tipus de tracte vexatori té el seu suport en l'ús i reproducció d'estereotips i prejudicis racistes que ens travessen com a societat. D'aquesta manera, continua legitimant-se una jerarquització de la població, des d'un clar rol de poder que s'evidencia en vivències com la que comparteix amb nosaltres la E22, viscuda dins el context laboral:

El hijo del hombre que cuidaba me dijo: "Tú, irresponsable, ¿por qué vienes a esta hora? De fuera tenías que ser... Ustedes han venido de fuera para nosotros y ustedes van a hacer lo que nosotros digamos, tú vas a hacer lo que yo te diga y si yo te quiero gritar te grito."

A vegades, les persones ocupadores que mantenen una bona relació amb la treballadora la consideren com una excepció, en les idees racistes que mantenen sobre les persones migrades. És a dir, el bon vincle creat amb una dona migrada no impedeix que continuïn reproduint lògiques racistes i actuant a partir d'aquestes amb altres persones pel seu color de pell, la seva nacionalitat, el seu lloc d'origen... En aquest sentit, no són estranyes ni aïllades les situacions en què, davant de la treballadora, les persones ocupadores fan servir un llenguatge i unes expressions racistes i deshumanitzadores, no dirigides vers ella, però sí vers persones, de vegades, de la seva mateixa nacionalitat, i, així i tot, no són conscients ni capaces d'entendre que la treballadora pugui trobar-se interpel·lada per aquestes paraules. Esdevé revelador en aquest sentit el relat d'una dona que explica com la dona amb qui treballa parla de "les altres", com si no fossin com ella, però és el mateix tracte racista que li faria a ella si no la conegués com a cuidadora.

S'ha identificat també una distinció important en l'assignació de tasques segons la nacionalitat, el lloc d'origen i el color de pell de les dones migrades treballadores de la llar i de les cures. En aquest sentit, és molt més comú conèixer dones negres del sector que treballen fent neteja d'hotels, bars o oficines, davant la poca representació d'aquestes dones en tasques com a internes o que suposin l'entrada als domicilis de les persones ocupadores. Aquesta situació respon evidentment a lògiques del tot racistes, que se sostenen en la desconfiança i el rebuig envers les persones negres, així com en l'estereotip classista i racista que situa les dones d'origen

llatinoamericà com a idònies per al treball de cures i de neteja dins les llars, fent referència a l'estereotip que “són més afectuoses”.

Racisme institucional

Tal com s'ha exposat amb anterioritat, les dones migrades treballadores de la llar i de les cures pateixen un seguit de violències, no tan sols per part de la població, sinó també per part de les institucions. Es tracta d'una reflexió lògica si tenim en compte que les persones hem crescut i ens hem socialitzat partint d'unes lògiques racistes imperants, i aquestes, evidentment, travessen també les institucions i les professionals que hi treballen. Són clau en aquest sentit les paraules de la E26:

Nosotras, como migrantes... comenzamos a evidenciar todo el racismo estructural que hay dentro de todas las herramientas del sistema. Por qué unas sí y por qué otras no, y por qué según unos procedimientos es legal **que estemos identificadas como personas físicas, pero para los derechos no existimos al sistema**, sino que más bien nos penaliza y digamos que prácticamente nos criminaliza.

S'han recollit alhora queixes per part d'algunes dones, tant referents al requisit de titulacions, com en relació amb el nivell de català que s'exigeix a les persones nouvingudes, sense tenir en compte les possibilitats i disponibilitats temporals amb què compten les dones en contextos de precarització. Ho expressa així una de les dones entrevistades:

En el tema del catalán he tenido una experiencia muy difícil. Son normas que hay que adaptarse, pero la ley discrimina. El catalán añade requisitos a la ley racista. Personas que llevan años aportando a este país, y se les exige catalán, ¡y gente nacida aquí no lo hablan! Si no tienes catalán no puedes trabajar, a los chicos de la ESO no les piden el C, y si una persona adulta llega aquí y le mandan el C, es injusto, no puede adquirirlo, y no es normal. (E29)

En aquest sentit, també es reivindica la presència de persones migrades en espais municipals, polítics i de decisió, uns contextos que compten amb una representació ínfima de dones migrades. Són del tot reveladores en aquest sentit les següents paraules de la E29, una de les dones entrevistades:

Hay muchas mujeres que **están sin documentación y trabajan en economía sumergida. Tienen muchísimos miedos, viven violencias sin denunciar**, no sabes qué pasará en la policía sin documentos. Luego tienen un trabajo sin garantías, ni por su seguridad, ni por el Estado. Y falta de visibilidad, desaparecidas del mapa... si vas por la tarde a los espacios públicos se ven, pero en los espacios municipales, políticos... no se ven. **No tienen ningún referente, ni en la Generalitat ni en el Ayuntamiento.** La visibilidad de una mujer que lleve años trabajando y no tiene reconocimiento.

Han estat també molt presents en els relats de les dones altres barreres que es troben per motiu del seu lloc de procedència i el seu color de pell, com és l'accés a un habitatge digne. Són del tot determinants en aquest sentit les paraules de la E29: “El racismo genera enfermedades, fíjate las emociones que tienes cuando vives racismo: no me alquilan piso porque soy negra, ¿tú sabes las emociones...? Llamó una amiga y a ella le alquilan, «pero a ti, negra, no». Són situacions que es repeteixen constantment en les històries de vida de les dones migrades treballadores de la llar i de les cures.

Violències masclistes

El treball de cures i de la llar, d'acord amb la divisió sexual del treball, està altament feminitzat, tal com s'ha exposat anteriorment. Les dones d'aquest sector s'exposen, per tant, a violències masclistes per la seva condició de dones.

Hem identificat diferents violències masclistes que s'exerceixen contra elles que podem classificar des d'una aproximació més genèrica, en conductes de cosificació i sexualització, a situacions d'abús sexual, agressió sexual i assetjament sexual, violència verbal, psicològica, física i econòmica, així com en altres conductes sustentades en un tracte discriminatori per raó de gènere.

Centrant-nos en la cosificació i sexualització que s'exerceix vers el seu cos, són diverses les experiències compartides per les dones en relació amb situacions en què se'ls ha prohibit vestir de certa forma per no "provocar", en paraules de les dones entrevistades, persones de la família del domicili on treballen. Tal i com una d'elles afirma: "Parece que no te quieren contratar por lo que sabes hacer sino por el cuerpo que tienes." Situacions del tot surrealistes que esdevenen una realitat per a moltes dones. Així ho explica una de les treballadores:

Yo llegué al trabajo vestida normal, para mí era normal, ¿no? Y entonces ella me dijo que yo no me tenía que vestir mejor que ella, porque llegaba su novio y si no su novio me iba a mirar a mí y a ella no. Entonces me dijo que tratara de no vestirme mejor que ella, y que no fuera con una ropa tal el día que llegase su novio. (E28)

En altres ocasions, partint de creences masclistes i sexistes, les persones ocupadores interpreten la forma de vestir de les dones com un símbol d'accessibilitat de cara a possibles relacions sexuals. Així ho explica una dona del sector: "Yo cuidaba un señor y quería que me vistiera de otra manera porque se supone que cuando te vistes como nosotras nos vestimos es porque estás buscando algo y, claro, él no se iba a detener, como que iba provocando" (E5).

La situació precària de moltes d'aquestes dones intervé en aquest sentit a l'hora de ser coaccionades respecte a la demanda de serveis sexuals. Veiem així com la classe social esdevé determinant respecte a la posició de més vulnerabilitat i indefensió en què les situa. En aquesta línia, no són casos aïllats les situacions d'assetjament, abús i agressió sexual patides per les dones treballadores de la llar i de les cures en contextos laborals. Cal tenir, per tant, molt presents alguns dels relats compartits per les dones:

Un día ella se estaba bañando, venía en toalla, hubo un forcejeo y el señor le tocó allí abajo. Ella le dijo al hijo lo que estaba pasando con el abuelo, llorando, diciendo que se iba a marchar. Los hijos decidieron echarla a la calle y le dijeron que, si denunciaba, la iban a denunciar a ella por robo. Ella no tenía contrato. (E21)

Este señor yo lo cuidé y me decía que me iba a amarrar con una cadena al pie de la cama, porque a él le gustaba mucho y no quería que yo me fuera. Me decía que me quería tocar, porque yo le gustaba mucho y que él me quería hacer el amor y que... pegándome en mis "nalgaditas" de vez en cuando, que me agarraba, me cogía de aquí, me besaba la frente y a mí no me gustaba. No me gustaba porque ya él me veía como una mujer, no me veía como una empleada. Y como esas cosas a mí me han pasado muchas y ahora ya no. Él no me pagó, no me quería pagar. Yo me salí huyendo de esa casa. La hija es muy buena e hizo que me pagara (E2)

Un señor se confundió porque soy muy cariñosa, y estaba como su mujer. Yo me despertaba y ya tenía mi almuerzo, mi ropa, mis braguitas todo dobladitas, pero para mí era como si fuera mi abuelito. Y yo intenté aguantar, pero cuando se sentaba en el sofá, él ya me decía que por qué no le besaba. Y yo le decía que así no me gusta. Y yo he comenzado a llorar. Porque era un buen trabajo, y me pagaban bien... Y luego vino su hijo y le dije: "Mire, su padre no quiere una mujer que la cuide, quiere una mujer que sea su novia." (E5)

Había un señor que había tenido un accidente y que había partes que no le funcionaban y que tenía que masajear. Para mí es normal, como una médica, tener que masajear a un hombre. Y empezó a presentarme a otros hombres y a mí no me gustaba eso. Y por la noche me llamó para que le hiciera un masaje. Pero yo soy una chica muy lista, y descubrí que esto se lo había hecho a otras chicas. Y cuando yo masajeeaba, vi que el hombre se activaba. Y yo le dije que si no se portaba bien yo me iba. Y yo quería irme de allí ya. Y él no me pagó. (E5)

Se masturbaba delante de ella. Él dijo que si denunciaba iba a ver qué pasaba... Diría cosas de ella malas. La señora de la casa le dice "guarra, puta..." Ella está depresiva, ha caído en un pozo, tiene miedo... Ella no les va a denunciar, prefiere irse a su país. (E21)

Aquestes violències, tan comunes, estan del tot invisibilitzades i normalitzades, tal com exposa la E29: "Por ejemplo, vivir en una casa con el hombre mayor, y que la hija te diga: el papa es mayor, no pasa nada porque te toque. Pues no, eso es un abuso."

A voltes, tal com explica també la E29, la figura d'una parella home esdevé un mecanisme de protegir-se d'aquest tipus de violències. Així ho exposa: "Se casan con un hombre para tener protección, pero no por amor. Si tengo un hombre tú me respetas porque si no piensan que quieres irte a la cama. La sociedad ha aceptado esta violencia y está muy mal."

A aquestes violències s'hi afegeixen de vegades altres discriminacions per raó de gènere, com ara situacions en què una treballadora s'ha quedat embarassada i l'han fet fora del seu lloc de feina.

Una altra situació viscuda per algunes treballadores de la llar i de les cures durant la cerca de feina és la demanda de serveis de prostitució per part d'homes. Una de les dones entrevistades ens explica com després de posar un anunci buscant feina com a cuidadora o de tasques de neteja, va rebre trucades de diversos homes, demanant-li serveis de prostitució: "A otra chica le van a hacer la entrevista y ella llega y el hombre está en pelotas y cierra la puerta. Al final ella pudo abrir la puerta y corrió desesperada. Imagínese usted las que no hablan por miedo." (E21)

Aquesta invisibilitat de situacions, juntament amb una falta de mirada de gènere interseccional per part de les institucions, provoca situacions de desemparament en les dones, que es manifesta quan algunes d'elles diuen: "No nos creerán cuando expliquemos estas situaciones de abusos vividas."

8.3 Estratègies i pràctiques que sostenen la reproducció de l'abús i les violències

Les diferents violències que pateixen les dones, que hem anat exposant, continuen perpetuant-se i reproduint-se d'acord amb un seguit d'estratègies i pràctiques emprades per les persones que les violenten. En els relats fins ara exposats podem identificar-ne algunes de molt evidents,

però és preferible poder citar-les de forma específica, amb l'objectiu de ser-ne coneixedores i capaces d'identificar-les.

La política de la por, en aquest sentit, esdevé clau com a estratègia mitjançant la qual es produeixen i reproduïxen situacions d'abús, explotació i violència. La imposició de la por, el xantatge, a vegades també emocional, així com la intimidació, són eines molt potents que s'usen contra les dones per continuar mantenint-les sotmeses a tota mena d'abusos, situacions d'explotació laboral i violències, des d'una impunitat total. Ho expliquen de forma molt clara dues de les dones entrevistades:

El miedo, política del miedo, como lo llamamos nosotras, hay políticas del miedo que de hecho utilizan y, a parte de eso, nuestras mochilas migratorias las utilizan al momento de estar en trabajos con unos sueldos muy bajos. Al momento de que te vas te dicen: "Pero afuera hace frío, no hay comida, no tienes amigas, vas a estar sola, no vas a encontrar, va a estar peligroso." ¿Sabes?, utilizan como el miedo, ese miedo que... que bueno, una con su mochila, con una mochila fuerte... pues eso coarta y afecta mucho, ¿no? pues entonces es difícil. (E26)

Llegas a los domicilios y por ser irregulares nos meten miedo: tenemos que sujetarnos a las horas que nos marcan. "Si trabajas dos horas más no te las pago, es un favor que tú me haces", te dicen. Mujer, migrante, y no apertura para denuncia o respaldo. Son tres condiciones en contra que tenemos cuando ser cuidadora es un trabajo, pero no hay respaldo. (E8)

L'abús i l'amenaça en l'àmbit econòmic són també estratègies molt usades per algunes persones ocupadores, que troben en la situació precària, a diferents nivells, de les dones treballadores de la llar i de les cures, una oportunitat per poder continuar reproduint diversos abusos i violències. Amençar-les de fer-les fora, de no pagar-les els dies treballats... partint del coneixement d'aquestes persones sobre el context de precarització en què es troben moltes dones del sector, són situacions comunes per a les treballadores. L'entrevistada (E4), en relació amb aquest aspecte, exposa el següent:

El abuso económico cuando eres migrante, que no tienes ayuda, no tienes contrato de trabajo. Hay compañeras que llevan 10 años trabajando y no les quieren hacer contrato. También hay acoso como mujeres: "Si no haces lo que quiero, te denuncio y te echo a la calle." Hay dos compañeras a las que les pasó y no quieren denunciar porque están en trámite de regularización, y no quieren tener un antecedente que dificulte el trámite.

Per altra banda, les treballadores depenen totalment de la voluntat de les persones ocupadores a l'hora de poder tenir un contracte de treball, una situació que no es dona en una gran majoria d'ocasions. Així ho exposa la E26, una de les dones entrevistades:

Moltes dones, l'única via que tenen d'empadronar-se i regularitzar-se és estar tres anys interna a casa d'una família, amb el compromís que li facin contracte i regularitzar els papers, que en molts casos no passa, sinó que quan arriben els tres anys, no ho fan i en busquen una altra. Depèn de la bona voluntat de la família on has anat a parar, i et trobes casos amb bona voluntat i que contracten i amb bones condicions, però altres que diuen: "Clar, en el moment que la regularitzis, buscarà una altra feina i em deixarà tirada", llavors és un cercle de precarietat absoluta.

La desatenció total, així com el fet **d'ignorar** les treballadores, són mecanismes, també sobre la base del masclisme, el racisme i el classisme, que perpetuen les situacions d'abús i violència. La

total despreocupació per la salut física, emocional i mental de les treballadores, per part de les persones ocupadores, traduïda en restriccions i prohibicions, s'ha repetit en diversos relats de les dones. Així ho exposa E13:

No nos dan tiempo para el médico. A los 7 meses se murió mi madre, sentía que explotaba, iba muy mal, me recomendaron ir al médico, sentía un nudo que no podía ni respirar. Y las hijas me dijeron que por qué. La doctora me dijo que no me podía dar medicamentos, que tenía que ir al psicólogo, pero nunca pude ir, no dan permiso. Estas personas creen que somos robots, que no sentimos, que solo ellas pueden enfermar, pero nosotras no. Yo nunca pude ir al psicólogo.

Les restriccions i prohibicions a diferents nivells, a partir de lògiques racistes i classistes, són un fet recurrent en el dia a dia de les treballadores de la llar i de les cures. Algunes d'aquestes, que s'han anat exposant al llarg de l'anàlisi, són prohibir a la dona l'accés al menjar, a poder sortir de casa, a dutxar-se... Necessitats bàsiques i activitats de la vida diària de les persones que en el cas de les treballadores del sector de la llar i les cures són tan sols, en moltes ocasions, dutes a terme sota la vigilància i el control, d'acord amb processos de deshumanització brutals. El cas d'una de les dones és del tot revelador:

L'home segueix amb les preguntes i comencen les condicions: "La caldera estarà sempre apagada i només s'encén el dissabte per l'estona de la dutxa, perquè només et podràs dutxar un cop i ha de ser el dissabte, vint euros serà per la compra setmanal." Ella respon que es dutxa cada dia per higiene, com està acostumada, i que les dues hores per sortir les aprofitarà per anar a l'habitació que llogarà i anirà a dutxar-se. La resposta de l'home és contundent: "Què dius de dues hores?, qui t'ha dit que podràs sortir de casa?, has d'estar tot el dia aquí, i això de sortir a dutxar-se?" Segons sembla, el contracte verbal de 600 € és per estar-se les 24 hores, fent de tot, i que està sotmesa al que necessiti el senyor. Ella parla amb la filla d'ell i l'hi comenta, i aquesta dona per bones les paraules del seu pare: "Té raó en allò que diu"; també li diu, igual que el pare: "Aquí el costum és dutxar-se un cop a la setmana, vosaltres en teniu uns altres de diferents, per no dir rars.

La violència verbal, els insults, l'ús d'un llenguatge violent i la violència física són també processos de violència comuns patits per les treballadores del sector, tal com s'ha pogut observar a partir de les seves vivències:

Empecé trabajando con una señora, una hija era insoportable, y aguanté, aguanté... no me pagaban bien, me pagaban poco. La señora, me da vergüenza decirlo, pero era bien grosera, no permitía que comiera, si lo hacía me decía cosas muy feas, y la hija también me gritaba. Así iba pasando el tiempo. (E21)

La humiliació i la submissió són tècniques que empren també les persones ocupadores, com a estratègies que envaeixen totalment la privacitat i la vida de les treballadores i les violenten a diferents nivells. En aquest sentit, les dones han compartit amb nosaltres casos en què les han obligat a vestir-se, menjar, relacionar-se i actuar segons la voluntat de les persones que les contracten. La situació precària i de necessitat, en aquest sentit, hi té un paper clau, ja que influeix directament en el fet que moltes dones no puguin adoptar un rol actiu davant d'aquest tipus d'abusos sistemàtics. Així ho explica la E11: "Ella no se enfadaba todos los días pero a veces sí que se enfadaba y me dijo que estaba como una vaca y que me pusiera una bata que me cubriera hasta los pies, que me tenía manía."

La desconfiança és una altra tècnica que violenta les dones, ja que són tractades a partir d'estereotips classistes i racistes, des de processos clars de deshumanització. El cas de E28 és un clar exemple tant de la deshumanització com de dinàmiques de control i dominació, partint de la desconfiança, així com de l'impacte psicològic que aquestes generen en les dones. Les persones per a les quals treballava l'havien arribat a posar a prova a vegades, amagant-li fins a 3.000 € sota els coixins per comprovar si els robaria o no. E28, davant la por que algú entrés a robar a la casa i s'endugués els diners durant les seves hores de descans, i amb terror perquè l'acusessin a ella, acabava tancant-se a l'habitació i esperava hores fins que arribessin les propietàries. En arribar aquestes, el primer que feien era anar a l'habitació per comprovar si havia robat o no els diners.

Finalment, cal esmentar l'**aïllament** a què estan subjectes moltes treballadores de la llar i de les cures. La separació i la desvinculació de qualsevol contacte, de qualsevol vincle amb l'entorn extern al lloc de treball i a les persones ocupadores, esdevenen elements determinants en les capacitats de les dones a l'hora de poder sortir de situacions d'abús i violència, a causa de no comptar amb suport i recursos externs. En aquest sentit, és il·lustratiu el cas que comparteix amb nosaltres una treballadora:

Ella se vino, la contrataron en un pueblo, pasaron los años y los años y cuando se muere la abuela que cuidaba, ella no conocía a nadie, porque desde que se metió allí no se volvió a salir. Nunca estuvo empadronada, nunca tuvo ningún papel... y tenía como 10 años de estar allí. Y una persona con temor no sale, y se queda allí esclavizada tantos años... (E7)

8.4 Estratègies de les dones per resistir i subsistir a les violències

A partir dels relats de les dones treballadores de la llar i de les cures, hem pogut també identificar diverses estratègies que adopten per tal de resistir i subsistir a situacions de violència (Mujeres con voz, 2014).

En aquest sentit, s'ha interpretat l'existència de vincles i xarxes relacionals en la vida de les dones com a formes de continuar resistint davant les situacions abusives i violentes que pateixen. La possibilitat de comptar amb persones de l'entorn amb qui compartir les experiències i les vivències del dia a dia esdevé una via d'escapament important. Aquests vincles i relacions en la vida de les dones també són rellevants per a aspectes com la recerca de noves feines, el traspàs de coneixements i d'informacions, l'autoorganització, l'empoderament... D'aquesta manera, el suport mutu i la companyonia juguen un paper clau a l'hora de fer front a diverses situacions.

Per altra banda, també s'ha identificat la fe i la creença religiosa com un mitjà de resistència per a algunes de les dones. La creença en alguna instància superior que les guia i els atorga forces, esdevé un motiu per tirar endavant i superar les adversitats. Aquesta estratègia s'ha d'analitzar també de forma més completa, ja que pot ser que la creença religiosa acabi essent, de vegades, contraproductiu, en el sentit que les situacions d'abús i violència siguin tolerades i normalitzades sota la creença que és allò que els toca viure i que, per tant, ho han d'acceptar.

La normalització i no reconeixement de les situacions de violència viscudes poden esdevenir també un mecanisme de subsistència per a les dones, fins i tot inconscient, ja que poden no sentir-se tan violentades, al no ser conscients d'estar patint una situació de violència. Hem de tenir clar, però, que aquesta normalització i l'absència de reconeixement de la situació de

violència és també potencialment perillosa, perquè possibiliten que aquestes violències continuïn perpetuant-se i disminueixen les capacitats de les dones, tant de poder adoptar un rol actiu davant d'aquestes, com d'entendre's a elles mateixes com a víctimes o supervivents, ja que no reconeixen les situacions d'abús i de violència com a tals. En aquest sentit, l'aïllament, la submissió, el xantatge... entesos dins la violència psicològica, són processos clau que ens ajuden a entendre la normalització i el no reconeixement de les situacions de violència per part d'algunes dones.

L'existència de família al país d'origen esdevé per a les dones un motor d'energia i de força que els permet adoptar estratègies de subsistència i superació en moltes ocasions, tot i l'hostilitat i la precarietat del context. El fet d'haver de sustentar la família, que sovint continua vivint al seu país de procedència, ha estat compartit per moltes de les dones com un aspecte primordial pel qual continuen resistint davant situacions abusives i violentes de diversa índole.

I finalment, el fet de trobar-se amb persones ocupadores o amb una família cuidadora, hem vist que és un element molt important per poder transitar per un període tan difícil com és l'arribada al país i l'arrelament. La possibilitat de mantenir una bona relació amb les persones ocupadores els permetrà assolir graus més elevats d'autonomia. Així mateix, el bon tracte a la xarxa de serveis públics també constitueix un pilar considerable.

9. XARXA PRIMÀRIA: FAMÍLIA I AMISTATS

9.1 Fills i filles

Els fills i filles són l'eix més destacat en les narratives de les dones que han participat en l'estudi. En el seu relat s'han posicionat com a mares i com a filles, principalment. En molts casos, els fills grans (més grans de divuit anys) o petits (menors de divuit anys) no són amb elles al país on han arribat. En aquests casos el dol de la separació té molta presència, com hem dit anteriorment, i les dones pateixen per no poder estar presents en el dia a dia del nen o de la nena: "Sí, cada día los llamaba para saber cómo estaban" (E28). Són el pare i els avis (principalment l'àvia) els qui se n'ocupen al país d'origen. Les expectatives d'aquestes dones són que vinguin els fills i filles quan la situació aquí es torni més estable per a elles, quan tinguin més recursos. En tot cas, tenen clar que una de les raons de pes de migrar és la millora de la qualitat de vida dels fills i filles i dels pares: "Al menos **ahora puedo como complacerlas** en más cosas, este, estoy más pendiente **que no les falte nada**, por ejemplo su comida al menos, su vestimenta y techo" (E10). No obstant això, hi ha casos de dones que són a Catalunya des de fa molts anys i no han pogut viure amb els fills i filles, que s'han fet grans, com en el cas de la E5:

Mi hija **tenía 13 años cuando me fui** y ahora tiene 28. Hace 4 años tuve a mi nieta, mandé a mi amiga para que estuviera con ellas. Ahora **la pequeñita tiene 4 años** y me llama. **Y me da un poco de ánimo** para aguantar, porque si no ya no estaría aquí.

En altres situacions, les dones tenen a càrrec seu el fill o filla menor, que viu amb ella, que ha arribat després que ella s'hagués establert aquí, o bé que ha arribat per reagrupament familiar. Les dones necessiten llogar un pis per viure amb els fills i filles, per la qual cosa han de treballar per mantenir-lo. La E20 ens explica la necessitat de pagar a una persona per acompanyar la nena

a l'escola: "Yo preferí **pagar a una persona** para que la fuera a dejar, y que me la fuera a traer, tampoco podía **un comedor todos los 5 días, es muy caro.**"

En molts casos es manifesta una falta de temps per dedicar als fills, ja que han de conciliar el temps laboral i el temps familiar, tenint en compte que la majoria de dones entrevistades no té parella ni família amb disponibilitat al país d'acollida: "Tengo interés por encontrar otro trabajo mejor, porque **a mi niño no lo veo más que el fin de semana**, porque el domingo me regreso" (E15).

Ens hem trobat amb situacions diverses a tenir en compte. Una és el cas de l'E4, una dona que treballa en una altra població i té el pis a Girona. El seu fill de setze anys va arribar gairebé fa un any, però no va poder entrar a fer l'ESO, ja que està a l'edat límit per fer-lo i no l'agafen. Ella ens explica angoixada: "¿Qué hace durante el día? Está en el piso... con mi pareja, pero no conoce a muchos chicos." S'ha de plantejar la necessitat d'adaptar els recursos educatius a aquest tipus de situacions. També hem trobat el cas de l'E17, que ha vingut en situació d'asil amb dos fills adolescents, que patien violència de gènere per part de la parella al seu país i van haver de fugir. Afirma que han tingut la possibilitat d'accedir a un pis tutelat per viure tots tres junts (malgrat que un dels fills superava l'edat d'estada), i que no els separessin, i que això ha estat un recurs molt important.

En el cas de menors vinguts del país d'origen, en trobar-se amb la seva mare, es pot sol·licitar una llicència per estudis, però hi ha el risc que la mare o el pare no regularitzats siguin expulsats del territori.²⁷ No hem identificat cap situació d'aquest tipus, però sí que hi ha casos en què els menors arriben a Catalunya. La E20, que no està en condicions regularitzades, ens diu: "El colegio lo pago, pero **la niña es irregular también.**"

9.2 Parella, pares, germans i germanes

En el reagrupament familiar de les dones africanes, la parella-marit hi és present, però en la majoria de casos de les dones llatinoamericanes no hi és. Com hem vist, emigren soles, deixant la família, i en molts casos hi ha un procés de separació de la parella o marit.

A voltes sí que expliquen que tenen algun familiar al país d'arribada, com ara germans, germanes o tiets. La E7 explica que té dues germanes a Girona i que viu amb una que està regularitzada i amb els fills. Assenyala la situació legal de cadascuna: "Yo estoy ilegal, mi hermana pequeña está legal, porque ella ya tiene documentos de acá y mi otra hermana está en el proceso, le están haciendo ahora."

La relació amb els pares i germans és estreta i és una font important de suport emocional; hi estableixen comunicacions freqüents mitjançant el mòbil (videotrucades). En alguns casos relaten el patiment per haver perdut la mare o el pare durant el temps que han estat a Catalunya.

---

²⁷ <https://elpais.com/espana/2021-07-29/orden-de-expulsion-al-intentar-escolarizar-a-los-ninos.html>

9.3 Amistats

Les amistats que mantenen les dones solen cultivar-se principalment en contextos relacionats amb les creences religioses, en contextos de treball, en contextos d'atenció psicosocial, i algunes es mantenen des del país d'origen.

Una gran quantitat de dones entrevistades relaten que són creients i que freqüenten les parròquies evangelistes i catòliques. En aquestes trobades fan amistats setmana rere setmana, i en moltes ocasions coincideixen també en el fet que són dones que es dediquen a les tasques de les cures i de la llar i que provenen del mateix país: **“Al principio, cuando yo llegué, iba a una iglesia, como de esas cristianas, y entonces conocí algunas personas latinas y siempre he mantenido así comunicación con ellas”** (E15).

E: Yo tengo amigas que tienen 14 años de estar aquí y **siguen trabajando de internas, cuidando abuelos.**

Pk: Y las amigas, ¿dónde las conoció?

E: Mira, las **he conocido por medio del trabajo, he conocido dos porque han llegado ahí a limpiar a donde yo trabajo.** (E18)

També hi ha altres amistats que es mantenen quan hi ha canvis en el tipus de feina que les dones realitzen: **“Ahí en ese bar conocí a dos amigas, mis dos mejores amigas, que son las únicas que tengo, porque ellas también trabajaban de camareras y en un bar se conoce a mucha gente”** (E4).

En algun cas relaten la situació viscuda en serveis públics d'acollida i tractament, amb els vincles establerts amb altres dones que també rebien el servei:

En **el piso tutelado conocí chicas de Libia, Ghana y otros países de África** que han llegado y las demás radicadas en España, y en nuestro sentir, cada una vive la violencia de diferentes maneras. **Lo que nos une es haber vivido violencia.** Nos abrimos al hacer la limpieza de los pisos tutelados y de otra casa, y **hablamos entre nosotras, qué nos gustaría cuando saliéramos de ahí.** (E17)

També ens hem trobat dones que mantenen l'amistat d'altres dones amb les quals abans de l'arribada ja tenien un vincle, i que ara es retroben al país d'acollida:

Aquí solo tengo amigas, eh, **la chicas que conocí que éramos, fuimos compañeras de colegio allá y nada más, nada más.** Bueno, yo para mí que ellas las considero como... bueno a una de ellas como mi hermana, gracias a dios **tengo el apoyo de ella,** he tenido el apoyo de ella. En momentos me he querido ir, pero ella me decía: “Mira que va a estar difícil, no se qué, bueno, ya sabes, una vez es como que somos familia. (E11)

Amb les narratives veiem també el valor de les amistats en el context de vida al país d'acollida. El suport de l'amistat transita per diferents moments i situacions, des d'acompanyar a fer gestions, o caminar juntes explicant-se coses amb confiança, donar consells, facilitar-se contactes per treballar, etc.: **“Quedamos las dos horas para caminar y nos distraemos, conversando, sentadas en el parque.. Somos buenas amigas, a E11 la veo estresada.** Ella me dice: **“¡Ay, amiga!, necesitaba aire»”** (E13).

L'efecte de l'amistat és potent, i el teixit creat entre les dones permet rescatar-les de moments de sentiments de soledat i d'aïllament: **“Con muy poca relación, porque tampoco salgo yo mucho de... de donde vivo”** (E2). **“Tenemos una forma de vida muy centrada en el trabajo”** (E12).

Per altra banda, alguna dona ha compartit amb nosaltres que a vegades les relacions amb altres persones del mateix país d'origen no són solidàries, sinó distants, perquè les infravaloren pel fet de no estar regularitzades: “Soy muy esquiva porque, bueno, **no me gusta tampoco relacionarme mucho con gente del mismo país o del mismo entorno**. A veces hay personas que solo porque tienen su documentación, que están legales aquí, a nosotros que no tenemos, **nos miran de menos** y somos del mismo país” (E20).

Hem trobat també formes amistoses per part de famílies envers les dones, per exemple un senyor al qual una d'elles va estar cuidant, a qui en l'actualitat sempre li consulta sobre diferents aspectes i ell li dóna consell; o una altra noia catalana amb una filla petita (a qui una de les dones havia cuidat anteriorment) que la va acollir al seu pis quan es va quedar al carrer, i la deixa viure temporalment allà. A canvi, ella porta la nena a l'escola i prepara el dinar.

En ocasions també es creen relacions que són nexes i conveniències amb persones de l'altre gènere, per qüestions d'interessos i necessitats. “Y un día conocí a un hombre español, que queríamos conocernos para **saber si casarnos, por los papeles**” (E19).

La forma de comunicar-se és a través de *WhatsApp*, tant amb la família com amb les amistats. Presencialment, poden trobar-se els caps de setmana. Les dones llatinoamericanes fan referència a una forma de vida que sembla que està molt relacionada amb unes dinàmiques comunitàries, quan diuen coses com aquesta: “Porque somos latinas, porque, eh, **cuando eres latina sueles tener un círculo de latinos y es el boca-oreja**, esto es el boca-oreja, nosotros no tenemos ningún tipo de publicidad, esto es el boca-oreja” (E12).

10. XARXA INSTITUCIONAL. ELS SERVEIS QUE ATENEN A LES DONES

En aquest apartat analitzarem el paper de diferents institucions i serveis que tenen relació amb les dones cuidadores. Els resultats es basen en les narratives de les dones, i van des d'una anàlisi més macrocontextual, que inclou la intervenció de l'Estat i les seves polítiques econòmiques, legals i socials, fins a la intervenció de diferents serveis amb els quals tenen contacte les dones entrevistades: serveis jurídics, serveis socials i serveis de salut, principalment. També s'inclouen centres cívics, l'Església i entitats socials que actuen com a ONG o associacions.

10.1 L'estat del benestar

Falta de protecció per part de l'Estat

L'Estat, com a responsable de proveir i protegir les persones, no té prou capacitat per assegurar qualitat de vida: ni els serveis bàsics que necessiten les dones, ni tan sols els ajuts a les famílies amb persones dependents, les quals no tenen prou diners per fer-se càrrec de contractar persones cuidadores, o bé recursos residencials.

E15 RiE5 (2016) explica que als països nòrdics i altres del nord d'Europa existeix una derivació de les cures envers les institucions públiques i el mercat, però als països mediterranis la demanda per cobrir les necessitats domèstiques i de cures recau principalment en les famílies i,

sobretot, en les dones que venen d'altres països a treballar. Amb el debilitament de l'economia del país augmenten la responsabilitat i els costos de la cura sobre les famílies, ja que no es pot accedir als serveis del sector formal, que solen ser insuficients. Amb la Llei de Dependència (Llei 39/2006), que es va implantar l'any 2007, l'Estat es va posicionar com a intermediari de la prestació d'ajut en els casos en què hi ha algun tipus de dependència, mentre que les empreses, concertades i subvencionades, proporcionen el servei. Les persones beneficiàries, per la seva part, assumeixen una part del cost de l'assistència rebuda, d'acord amb els seus ingressos i recursos patrimonials.

Algunes persones entrevistades consideren que es tracta d'una qüestió que no té el valor social que es requeriria; si no, es dedicarien més recursos a les polítiques públiques, les polítiques que s'han de finançar amb els impostos que paguem la ciutadania. No hi ha voluntat ni política ni econòmica. No estem per la sostenibilitat de la vida, tant tenint en compte les persones treballadores com les persones que necessiten el servei, i les persones grans, en un sistema que cada vegada és més precari. Tal com diu una representant d'un sindicat:

Llavors, com que **l'Estat no proveeix els serveis bàsics socials que necessita la gent, i les famílies també estan precàries, doncs busquen altres persones que estiguin en pitjors condicions**. No m'agrada culpabilitzar les famílies. I aquesta és la denúncia principal que s'ha de fer, és a dir, el cercle de precarietat... Si no pots pagar això, **si l'Estat no fa res, dic jo que la gent sortirà al carrer... Si no**, què fa amb els seus avis? Per tant, és traslladar el problema al més dèbil, el que sempre ha fet el capitalisme: tinc aquest cost i ho trasllado al més dèbil. No hi ha interès, ni per part dels poders, ni per part de ningú, i això que és molt de cost, requereix una inversió pública molt gran, i és clar, és més fàcil que ho facin les dones des de la informalitat, els paguem quatre duros i a més que els paguin les famílies.

Efectes de la llei d'estrangeria i del règim laboral

Ja hem comentat, en l'apartat "Condicions laboral i drets", els efectes de la regulació legal. La llei d'estrangeria crea una bombolla d'informalitat. La no regularització durant els tres anys d'arrelament i la posterior falta de contractació de moltes persones migrants fan que l'Estat, la societat, s'enriqueixi amb el treball d'aquestes persones. Així en parlen les nostres informants:

La **economía sumergida**, que trabajan en una economía donde **no se está cotizando**, donde, eh, no se está, no no, **no se está teniendo una vida laboral digna**, donde **no tienen oportunidades**, donde no tienen **esperanzas...** Es muy difícil volver a encontrar trabajo y además, en la situación económica en que estamos, hemos pasado la crisis ¿no?, la crisis del *boom* inmobiliario y ahora la crisis de la pandemia. (E6)

El sector de cures **hauria de tenir una formació i una vocació on pogués anar tothom, d'aquí, de fora, homes, dones...** i que estigués **ben reconegut, pagat**; si realment ens ho creiem, que és essencial a la vida, ha de tenir unes bones condicions. (Representant d'un sindicat)

La **ratificació del Conveni 189** permetrà a les treballadores de la llar accedir al règim general de la Seguretat Social, en el qual podran tenir garanties laborals, alhora que implica contractacions amb requisits i obligacions per a la part contractant.

Iniciatives de programes

Hem trobat, durant la investigació, dos programes que s'estan portant a terme a Catalunya: ACOL i Primers Contractes.

La línia d'ajuts ACOL ha estat elaborada per beneficiar persones migrades que obtinguin una autorització de residència temporal per circumstàncies excepcionals d'arrelament social. Aquesta convocatòria preveu que aquest col·lectiu de persones puguin subscriure un contracte de treball de dotze mesos a jornada completa i realitzar una acció formativa, fets que contribueixen a la seva inserció sociolaboral.

En els primers contractes en l'àmbit de la cura i de la llar, la Generalitat subvenciona, a través d'un pagament únic, les persones que ofereixin un contracte laboral per un mínim de dotze mesos a persones que no hagin estat donades d'alta a la Seguretat Social en els darrers dos anys. Poden ser beneficiàries d'aquest ajut les persones que ofereixin un contracte perquè necessiten rebre atenció i cures a domicili, elles o una altra persona de la mateixa unitat de convivència. Aquesta quantitat correspon al cost de la quota de la Seguretat Social que ha d'abonar la persona contractant durant dotze mesos. Aquest programa es va posar en marxa l'any 2020, però van sorgir algunes dificultats: una convocatòria oberta que va durar poc temps, dones cuidadores que no tenien els cursos que cal fer a la primera acollida (ho veurem més avall), i famílies a les quals no va arribar la informació, o bé que no tenien prou diners per a la contractació.

10.2 Serveis jurídics

Advocats i advocades

La figura del professional de l'advocacia és important per assessorar les dones sobre una multitud de qüestions relacionades amb la regularització i els tràmits. Així mateix, també pel coneixement sobre situacions en què cal denunciar, sobre expulsions, i en relació amb qüestions laborals, especialment en el període d'arrelament.

Es busca un professional de confiança, recomanat per una altra companya o alguna persona coneguda, i a més sol ser advocat o advocada d'ofici –si escau– o se sap d'aquells que cobrant per privat, poden facilitar el pagament o cobrar menys. En moltes ocasions es proporcionen dins dels serveis que ofereixen Càritas, Creu Roja i el Servei de Primera Acollida de l'Ajuntament de Girona.

Tramitació de documents

Primer, es necessita l'assessorament per aconseguir l'arrelament laboral i la posterior regularització de la dona, que es pugui fer el NIE, i després comencen els tràmits per aconseguir el passaport, permisos per reagrupar els fills, i posteriorment la nacionalitat.

En els casos d'asil, s'ha de fer la sol·licitud a l'ambaixada, contactar amb la Comissió Catalana del Refugiat, etc., i esperar que t'aprovin aquesta sol·licitud per rebre la "targeta vermella". Una dona ens explica que hi ha grups de persones migrades implicades en corrupció, que faciliten papers, gestionen tràmits cobrant, etc.

Els requisits per a la tramitació de documents és una feina inacabable i laboriosa, tal com ens explica E13, que va viure una situació d'aquesta índole per aconseguir que la seva filla de setze anys vingués amb ella:

Para que **la niña sacara el pasaporte en Honduras**, yo tuve que expedirle un poder notarial, que yo se lo hice aquí en Salt, que me costó 120 euros. Luego **enviarle dinero al padre para que me expediera un permiso de salida** de la niña, más la carta de invitación, porque la niña vino **con carta de invitación, que se la hizo su tía, no se la hice yo, porque yo no podía**, ni ir a la policía para hacer una carta de invitación porque no tenía documentación, no tenía un piso, no tenía papeles, y así prácticamente la pidió ella para que viniera a pasar vacaciones con ella. Y ahora que estoy regularizando ya, son 350 euros porque tengo que pedir, allá, **en el consulado de Honduras, la partida de nacimiento autenticada y apostillada**. Luego él tiene que hacerle un permiso de guarda y custodia también, y eso también es otro pastón y ahora para el envío, que lo envían con DHL. Y para que venga, **tengo que tener un piso**, van a verlo desde el ayuntamiento, que reúno todos los requisitos para poder hacerle documentación **y tiene que estar estudiando también**.

Denúncies

Les dones migrants cuidadores es veuen implicades en situacions de denúncies i, davant d'aquests casos, generalment senten temor per portar-les a terme. La condició d'irregularitat les converteix en més vulnerables davant l'autoritat policial o judicial. A més, venen amb l'experiència del seu país, on hi ha desconfiança envers les forces policials. Tenim diferents testimonis, relacionats amb la por a la retirada de custòdia dels fills i filles, a la pèrdua del treball o a la denúncia dels contractants, o al fet que aquestes institucions, que vetllen per la seguretat, les ignorin:

La DGAIA, si hay menores, **la mujer o su familia no quiere entrar en procesos judiciales, legales, por miedo a que les quiten la custodia**. Los organismos que tienen que proteger son amenazantes. (E25)

La policia va parar una dona que estava cuidant a una senyora gran, la va parar quan anava a la farmàcia. No tenia papers. L'endemà, la filla de la senyora a qui cuidava li va dir: **"No tornis a treballar que no vull problemes, i posarem la mare a la residència**". (E19)

Voy a denunciar en mi país y **no me harán caso, o tengo miedo** en que me hagan algo... eso pasa en mi país. Vas a denunciar por violencia, la autoridad **no hace nada y tiene consecuencias**. O aquí en Cataluña: **soy extranjera y no me escucharán**, y si es alguien de aquí que me hace daño, seguro que no me escucharán o le harán más caso a la persona de aquí. (E7)

Me golpeó, fui al hospital, fui a denunciar, la jueza y la fiscal dejan el caso abierto para... para averiguar nosequé... Cuando yo voy por la resolución me dice, el secretario: **"No se puede hacer nada, tú no tienes un abogado**. Él tiene un abogado, él vino legal... **Mira, él ganó**. ¿Y no te ofrecieron ningún abogado de oficio ni nada?" Y ni siquiera... no. (E2)

Malgrat aquesta situació, hem trobat una dona que ens explica que ella té papers: **"Va ser arran d'una denúncia a la família ocupadora."** En el seu cas, va tenir una baixa per trencament del turmell treballant amb la senyora, i la família no es va portar justament.

Expulsions. Desnonaments

Durant el treball de camp, hem conegut la situació d'una dona expulsada del país. E13 ens diu: "Una chica hondureña que conozco en Girona que la detuvo la policía, no supe de ella, porque

la cogieron y al siguiente día la envían a su país. Al día siguiente me llama y me dice: «Estoy en Honduras.» ¡Me quedé! ¡Y ella tenía tanto pánico a la policía!, y mira... **iba a hacer los tres años,** y la han expulsado y **no le dio tiempo ni de recoger sus cosas.**”

Nosaltres li expliquem que no es poden fer les expulsions “en calent”, que es tenen 8 hores per a la defensa mentre estàs a comissaria, amb un advocat o advocada del torn d’ofici. Allà fas un recurs, perquè després estàs 24 hores tancada abans de ser expulsada. Hi ha drets que t’emparen; a més, pots activar una xarxa de suport. La policia no pot actuar amb aquesta impunitat, és la que t’ha de donar la informació.

També ens hem trobat amb el cas d’una dona que està en risc de desnonament i que viu en un pis ocupat. L’advocada li ha tramitat un paper assegurant que té una situació de vulnerabilitat social i de salut, però viu amb la por que tard o d’hora l’afectarà, ja que en el bloc on viu hi ha altres persones, altres famílies en aquesta situació, i a algunes ja les han posat al carrer.

10.3 Serveis socials

Els serveis socials són un dels referents de les dones cuidadores; per tant, les seves funcions assoleixen gran importància. Especialment els serveis socials de base, els que atenen les necessitats més bàsiques: recursos econòmics i materials, recursos informatius i recursos emocionals. A més, són els serveis que mantenen el contacte amb les famílies de persones dependents.

Les professionals tècniques que tenen una funció important en l’atenció a dones migrants cuidadores són les que pertanyen a l’àrea de Drets Socials i Cooperació de l’Ajuntament de Girona; concretament, hi participen les dels àmbits de migracions, participació ciutadana i innovació, igualtat, cooperació i serveis socials. Com diu una d’elles: “Ens barregem molt, cada vegada intentem **treballar més transversalment.**”

L’atenció psicosocial i educativa en moments de crisi econòmica i sanitària, accentuada per la pandèmia, implica l’atenció d’un volum cada vegada més gran d’usuaris, sense un augment proporcional de recursos per donar el servei. Hi ha una elevada pressió assistencial als serveis socials, poc marge per al seguiment i la prevenció de casos, una rigidesa imposada per les normatives i protocols que es fan servir i recursos escassos per atendre les necessitats socials (Casademont, 2016).

Les necessitats que expressen les dones en relació amb la intervenció dels serveis socials es refereixen a diferents aspectes. D’una banda, necessitats materials en relació amb el menjar, l’habitatge i trobar feina. De l’altra, tot allò relacionat amb l’assessorament i informació sobre recursos que poden trobar al territori, relacionats amb beques del menjador per als fills i filles i espais de relació amb altres nens i nenes, així com espais de relacions i formació per a elles mateixes. Les dones manifesten desconeixement sobre l’oferta formativa de la comarca, així com sobre la possibilitat d’accedir a informació d’entitats que treballen en aquests àmbits.

També mostren dificultat per acostar-se als serveis socials, no tant per a la demanda d’una necessitat concreta, sinó per rebre informació de cara a saber-se moure i aprendre a gestionar certs tràmits necessaris per tal d’organitzar la seva vida al país. Una dona ens explica la seva experiència: “El **acompañamiento a estas chicas es muy importante, así se sienten un poquito fuertes.** Diana me dice: «Siempre que voy contigo todo me sale bien.» Pero no soy yo. Hay que

ir acompañada cuando tengamos que hacer un trámite, o nos vayamos a bloquear. Yo siempre digo, **no ir a molestar, sino ir a conocer**” (E17).

Posició i compromís

Hi ha múltiples narratives que recullen diferents experiències, unes de positives i altres no tant. Dins de les narratives positives destaquen l'ajut proporcionat per pagar el pis durant un mes. També la possibilitat de trobar feina a través de Càritas i Ecosol, l'empresa d'inserció laboral per a serveis de neteja o taller de bicicletes, o bé a través de la cooperativa Avancem, que es forma a partir de Càritas. Les dones destaquen també, de la Creu Roja, l'oferta de formació i cursos.

Dins de les narratives negatives hi ha l'ús de males maneres d'atendre les dones quan aquestes acudeixen a fer preguntes, o el fet d'empatitzar poc amb les seves necessitats.

Les posicions i compromisos de certes professionals fan que la intervenció sigui diferencial i amb efectes positius. Escoltar les dones és una pràctica que agraeixen molt, i constitueix un suport psicològic i emocional important. En aquests casos s'estableixen vincles i cures, i les professionals treballadores socials, a més de reconèixer la tasca de les cuidadores, també aconseguen informació sobre l'estat de la persona dependent.

Una professional tècnica ens explica els primers contactes que estableix amb dones migrants:

No ho he fet mai, convocar dones treballadores de les cures. Conec dones a través de l'entrevista que els faig –seguint un model o plantilla d'entrevista que tinc–. Dones de primera acollida, dones d'estrangeria. Les dones d'estrangeria **són molt interessants**, perquè a partir d'un procés de reagrupament o a través de l'arrelament social **pots conèixer moltíssim**. Quan venen a fer l'arrelament social creuen que és com una avaluació –de fet ho és– però **quan fas les entrevistes, pots fer tanta feina!** (...) Intento que no sigui una avaluació, tot i que s'ha de fer un informe avaluatiu.

La possibilitat d'organitzar un espai en un dels centres cívics per trobar-se els dissabtes a la tarda amb les dones i començar a fer activitats que els interessin, entre elles activitats lúdiques, és també un tema important a tenir en compte. Es vol valorar alhora, si és possible, que durant el temps que venen les cuidadores hi hagi l'opció que pugui venir la gent gran que cuiden i estar acompanyades, en una altra sala, per animadors o animadores culturals.

Els centres cívics són espais que permeten la trobada i la participació de les dones cuidadores, la qual cosa és important. Allà poden trobar un espai físic on localitzar una associació, o l'espai físic preparat per fer reunions, grups de suport, celebracions, conferències, etc. Les dones se senten còmodes i entenen el centre cívic com un espai públic que els permet organitzar-se i fer activitats autònomament.

Programa de primera acollida

L'acollida de persones migrants a l'Ajuntament de Girona és molt recent; fa tres anys que es va muntar, com ens indica una educadora social: “Van tard uns deu anys. A Girona hi ha moltes entitats que treballen en l'acollida en diferents aspectes de manera fàcil, ben feta, fluida...”

Tota persona nova que arriba a Girona **s'ha d'empadronar a l'OAMR (Oficina d'Assistència en Matèria de Registre), passar al servei de primera acollida, on fem una entrevista completa**, en què la persona explica d'on ve, què ha passat, què ha sentit. Fem l'entrevista en dos dies diferents: en quin moment està i quines necessitats té. I ho fem en dos dies. (Educadora social)

Aquest programa consta de 5 blocs:

1r bloc) Estar **empadronada**: si no estàs empadronada, no ets considerada ciutadana.

2n bloc) **Targeta sanitària**: la **targeta sanitària és** imprescindible per continuar sent considerada ciutadana. La gent que no s'empadrona no té targeta, va a l'hospital i li passen una factura. Si no ets comunitària has de pagar-ho tu, si no t'ho paga l'Estat. La usuària arriba a primera acollida amb factures impossibles de pagar.

Aquests dos passos costen molt de desbloquejar, i depèn de com, fem l'acompanyament nosaltres. Trobem situacions concretes de persones que viuen en un petit espai i **la persona amb la qual està treballant no la deixa empadronar.** En aquests casos **fem mediació.** A vegades ha sortit bé, i altres que ja veiem que no hi ha solució, busquem alternatives al padró. Amb **la targeta sanitària trobem molts bloquejos**, l'acollida és un servei petit, nou, no tenim una acollida sectorial, tot i que hi ha un projecte, **no tenim una persona per acollir a cada sector.** El que fem és acompanyar nosaltres.

Al nivell sanitari primari, amb el padró i el passaport li fan la targeta de desplaçat, temporal, fins a la definitiva (al cap d'un mes arriba al domicili que han posat al paper). És universal i gratuïta. Per a dones embarassades és gratuïta l'assistència especialitzada. Amb la targeta sanitària, crec que és als dos anys que ja tenen les especialitats gratuïtes; abans han de pagar-les. (Educatora)

3r bloc) **Educació.**

Escolarització d'infants. S'estableix la coordinació amb l'Oficina Municipal d'Escolarització.

Educació de persones adultes. S'exploren les necessitats de la persona: formació en el país d'origen, motiu de l'arribada, i s'inicien els itineraris formatius:

- A- Formació de **català**. Dedicació: 90 hores.
- B- **Mòdul laboral, coneixements bàsics.** Dedicació: 15 hores. Es donen a conèixer els recursos necessaris a les participants, fent visites al SMO (Servei d'Ocupació Municipal). Tècniques de sindicats o persones expertes els expliquen què és un contracte, quins requisits es demanen, què pot passar en diferents situacions laborals...: "Amb el tema laboral, tot i que sabem que no poden treballar, doncs han d'estar tres anys sense fer-ho, però **depèn com prenguin consciència sobre aquests tres anys, es poden preparar i després els serà més fàcil**"²⁸ (Educatora).
- C- **Coneixement de l'entorn i de la societat catalana.** Dedicació: 15 hores. S'organitzen visites a museus, a la catedral, a l'Espai Jove si les usuàries són joves... Es fan circuits entre serveis, o trobades en bars, etc.

Els mòduls A, B i C són bàsics i estan en la normativa oficial d'acolliment. Després també s'ofereixen 15 hores amb temes de gènere, digitalització i altres qüestions d'actualitat:

---

²⁸ Les dones, després de tres anys d'arrelament, han de tenir un **precontracte, certificat de penals correcte i empadronament continuat** de tres anys. En un any han de renovar el NIE, però han de tornar a treballar almenys 6 mesos. Al cap de dos anys fan els cinc anys d'estada, però han de justificar que treballen; si no, tornen a començar de zero. Si el NIE caduca poden renovar-lo un mes abans, o noranta dies després; si no, pot canviar la condició de regular de la persona i de la família que es reagrupa a partir d'aquesta persona. Es necessiten deu anys per tenir el NIE definitiu, la condició de ciutadana espanyola-catalana.

“Persones que enganxem al SMO, allà tenen un punt de feina, els ensenyen a fer un Curriculum Vitae” (Educatora).

4t bloc) **Temes d’ocupació i habitatge.**

En aquest bloc es treballa l’homologació de títols dels països d’origen, així com el tema dels pisos ocupats: “Si està en un pis ocupat, la treballadora social fa una visita i l’empadrona en aquest pis. No podem tenir pisos en què estan empadronades moltes persones, per exemple com passava anteriorment a La Sopa.”

A partir d’aquesta formació, s’intenta enxarxar les dones al territori: a una associació, a un centre cívic... amb projectes com el comerç acollidor, amb educadores de barri. La idea és iniciar projectes petits per després teixir un treball comunitari: “Encara que l’Administració és conscient que nosaltres no estem acollint ni a la meitat de la meitat” (Educatora).

A Girona hi ha tres punts d’acollida: l’Oficina d’Atenció Ciutadana, el Centre Cívic de Santa Eugènia i l’Escola d’Adults.

Davant aquest context d’atenció, ens trobem amb dues situacions rellevants que cal considerar: d’una banda, la terrible situació que representa per a les persones que venen al país el fet de trobar-se que no poden treballar fins al cap de tres anys d’arrelament, o en tot cas, ho han de fer de forma irregular i sense tenir garantits els seus drets. En relació amb aquest aspecte, les professionals que treballen amb les persones migrants diuen el següent: “**La gent «cau al pou», però has d’aixecar-te, però depèn com s’aprofitin aquest anys: parlar la llengua, preparar-te per trobar feina, conèixer recursos..., seria genial. Tenim estadístiques i han funcionat. Preparar-se per començar el camí.**”

D’altra banda, identifiquem una falta de recursos per assistir de forma adequada tota aquesta demanda:

Hauríem d’ajudar a convalidar títols, obrir comptes bancaris... Les acompanyem perquè agafin el seu poder. Però **jo em trobo sola al servei i no dono l’abast per acompanyar.**

Si mirem les dades no acollim prou, són molta gent, **necessitariem 10 persones per poder acollir tothom, i som dues persones.** A Lloret són 10 o 11 i fan un treball comunitari grupal. (Educatora)

Altres programes

El programa “Ciutadania i polítiques d’ocupació”, recentment aprovat, que fa referència al pla de ciutadania, és l’altra eina per treballar amb la població migrant. És un programa enxarxat amb entitats del tercer sector, així com amb l’Ajuntament de Girona. Es treballa el tema dels drets, es fan tasques de sensibilització (és aquí on va sorgir l’atenció específica a dones i cures) sobre temes de racisme, cultura, religió, etc.: “Ara tenim en dansa l’Àfrica negra, que volem parlar del tema de **racisme** perquè són negres, perquè **les filles no poden anar a la universitat, de l’analfabetisme** a les seves cases per ser dones...” (Educatora).

El programa “Reagrupar” va començar l’any 2014, arran de trucades de l’IES Santa Eugènia, i es tracta d’un espai on es troben joves que han de començar un procés d’adaptació, després de la seva arribada a Girona. Els joves arriben a la ciutat, però no han fet encara un treball d’assimilació el canvi, tampoc han rebut el suport suficient, i es troben separats de la família i l’entorn de criança, i es generen així diverses repercussions negatives, i una consegüent conflictitat interna, projectada a l’exterior.

A part, s'estan també impulsant projectes amb associacions de dones migrants, com per exemple l'associació ASOCOLGI, amb la qual rebran finançament europeu, després de sol·licitar un projecte. Les tècniques motiven les dones a organitzar-se a través d'associacions, de manera que com a entitats tinguin capacitat jurídica per realitzar accions de diferents tipus.

10.4 Serveis de salut

Atenció sanitària

Les dones no solen anar als centres de salut primària com a usuàries, tot i que sí que ens relaten que hi van a vegades per buscar remeis per a la gent gran que estan cuidant. Malgrat aquest fet, alguna dona explica l'atenció sanitària rebuda a Girona i el contrast amb el seu país d'origen. El cas de la E2, que pateix una malaltia crònica i ha de seguir un determinat tractament, és en aquest sentit revelador. Es troba en la situació que el tractament que ha de seguir, molt car, aquí està cobert per la sanitat pública, però al seu país no és així.

Atenció psicosocial

L'atenció psicosocial també és molt important i les dones la reclamen. Als serveis de l'Ajuntament hi ha un conveni amb una entitat per tal de fer intervenció per part de professionals, però en molts casos no arriba a les dones. Si es donen situacions de violències masclistes o assetjament escolar als fills o filles, les dones poden acudir a serveis més especialitzats en violències masclistes, com ara el SIE o el SIAD. També l'Institut Català de les Dones els ofereix atenció psicosocial. No obstant això, durant l'estudi ens hem trobat amb moltes demandes de servei psicològic davant les problemàtiques diverses que es troben les dones, en alguns casos molt al límit de caure en situacions greus de salut. La xarxa de serveis és escassa davant d'aquesta demanda, i hem identificat diverses dificultats a l'hora de derivar les dones a serveis que les puguin atendre, assessorar, i derivar, si cal.

10.5 Església

Com hem comentat en altres apartats, el poder de convocatòria de l'Església és molt gran en el cas de les dones hondurenyes, i en general de les llatinoamericanes. En moltes de les narratives les dones fan palesa la seva creença i les pràctiques religioses que s'acomoden al seu temps lliure, especialment els dissabtes i els diumenges. L'església evangelista és la predominant, encara que ens hem trobat amb dones colombianes que practiquen el catolicisme. Les dones estableixen una xarxa fraternal a partir dels seus contactes a les parròquies, xarxa que els proporciona suport emocional, informatiu i material. Les parròquies esdevenen espais de reunions presencials, on alguns mossens tenen una funció que, de vegades, no compleixen els serveis públics d'atenció: "Porque el padre me abrió las puertas de la iglesia y de su corazón porque él las abre a todo el mundo, a todo el que venga. Él tiene una debilidad por los inmigrantes" (E18).

10.6 Serveis de suport local a la ciutat de Girona

En aquesta taula es mostren els serveis que fan servir les dones. Cal incloure-hi associacions i cooperatives, que desenvolupem en el punt següent. Concretament a Girona ciutat, en trobem de relacionades específicament amb dones que fan treball de cures i de la llar, com la Cooperativa Avancem Santa Clara. També n'hi ha d'altres com Llavors, NouSol, DAGUA, ECCIT, ASOCOLGI, Associació pel Diàleg Intercultural, Dones Endavant, Mujeres Diversas i Kilombo Afrofeminista que, entre altres funcions, també participen en el suport a dones migrants que fan treball de cures.

10.7 Associacions i xarxes de dones

Com ja s'ha comentat, les condicions laborals de les cuidadores dificulten de forma considerable la possibilitat d'ampliar la seva xarxa social, especialment la d'aquelles dones que treballen com a internes, i que pateixen certs efectes d'aïllament social que són difícils de trencar. Més enllà d'un reduït cercle de persones de la mateixa família o de conegudes del seu país d'origen, és difícil que les cuidadores puguin formar part de xarxes socials del barri o del municipi on viuen (Casademont, 2016).

En aquest apartat, explorarem la diversitat de dones existent, malgrat l'homogeneïtzació de rutines que marquen el seu dia a dia, la funció de les associacions, cooperatives i sindicats en què s'agrupen i algunes necessitats i dificultats que hem identificat.

Diversitat de dones

Quan parlem d'associacionisme parlem de diversitat de dones, perquè ens dona un marc per entendre la riquesa i alhora la variabilitat de formes i relacions que s'estableixen dins de les agrupacions. A l'estudi hem trobat formes d'organització d'agrupacions que es basen en la

procedència d'un mateix país, principalment perquè culturalment estan més properes; però també assoleix importància el reagrupament per la condició laboral i la socialització a la feina, i en el cas que ens ocupa, en el treball de cures i de la llar.

Dins de l'associacionisme, podem veure diferències entre dones que tenen un rol més de motor en la comunicació o en l'activisme, i dones que hi participen des d'altres rols. També ens hem trobat amb dones que veuen en el treball de la cura una activitat gratificant, com a professió reconeguda, i altres que preferirien dedicar-se a altres activitats.

Mostrar la diversitat de dones en funció de moltes variables i situacions ha de servir per veure els contextos de vulnerabilitat i de privilegis, i també per abandonar un estereotip de dones migrants treballadores associat al país d'origen. Una categoria que homogeneïtza no només per la condició de dona i de migrant, sinó per una assignació classista, masclista i racista del treball: **“Per netejar, les dones marroquines i subsaharianes; per a la cura, dones llatinoamericanes, i per cuidar nens, dones filipines,** perquè saben anglès, es van fer segments en funció de la procedència i de les habilitats lingüístiques” (Representant d'un sindicat).

Associacions, cooperatives i sindicats

Com ja hem comentat en altres espais del treball, el suport emocional, informatiu i material que s'aporta a les dones és molt important. Tal com diuen les dones:

Hacer **cosas fuera del grupo era muy difícil**. La vez que fuimos al teatro, muchas se echaron para atrás, pero dentro del grupo era posible, donde ellas estaban más cómodas y más protegidas. Dentro del grupo hicieron muchas amistades, haces redes, gente que ayudará... protección del grupo. **No se trata del trabajo de un día, sino de mucho tiempo, mucho seguimiento...**(E6)

Decidimos **crear como ese tejido social** que echamos en falta cuando estamos aquí, ¿no? que es tan necesario para la vida como esta **red de amistad, de acompañamiento, de soporte entre unas y otras ante todas las vulneraciones de derechos**. (E6)

I una dona magrebina d'una associació afirma: **“Nosotras no trabajamos fuera de casa y necesitamos actividades para romper la rutina del trabajo en el hogar.”**

La forma de comunicació més habitual que hem detectat és a través del mòbil i les llistes de *WhatsApp*.

La funció del sindicat feminista recobra força en el sentit de reivindicació dels drets laborals, com comenten algunes autores (Pimentel *et al.*, 2021). Un informant d'una associació ens diu el següent: **“Podemos hablar del mundo laboral, etc., pero no es la lucha que asusta al capitalismo, muy bien, sensibiliza, pero es con buena sección sindical, gente delegada que luce... como se cambia dentro de la empresa”** (Tècnic d'acollida).

Necessitats i barreres

Entre les necessitats de les associacions hi ha la de rebre assessorament per sol·licitar subvencions i assessorament jurídic. També necessiten formació vers les persones que fan de conductores d'aquestes, i la possibilitat de consolidar una certa estructura organitzativa perquè puguin donar suport i s'empoderin. La majoria de les vegades, les persones que estan més implicades són voluntàries, i en general, persones amb pocs recursos econòmics.

És important que des d'institucions com els ajuntaments i altres entitats administratives es puguin anar incorporant algunes accions:

Des de l'Ajuntament no es poden fer canvis legislatius, però sí alguna actuació pionera. Nosaltres, al consell de cohesió social ho estem intentant en l'àmbit de les treballadores de la llar, amb el **xec serveis, com amb les polítiques actives d'ocupació...** però això són més recursos, i **l'Administració no vol posar-hi més diners.** (Representant sindical)

A Barcelona es va fer un treball des de l'Ajuntament, anomenat BCN Cuida,²⁹ en el qual van aprovar 32 mesures dins del treball de la cura, i que suposa un espai d'informació i apropament, tant pel que fa a persones ocupadores com a empleades, així com un acompanyament jurídic.

En relació amb la ciutat de Girona, el teixit associatiu que treballa amb dones cuidadores existeix, però moltes de les dones entrevistades, i també les que han respost al qüestionari, no estan associades o fins i tot no coneixen les associacions. Sobretot estableixen una xarxa de comunicació a través del mòbil.

Hem detectat també certa conflictivitat en relació amb dinàmiques concretes d'algunes associacions:

En esta asociación hay un dilema, esta asociación la formaron, pero **al parecer hay dos directivas,** esto es lo que primero hay que cortar de raíz. Dicen que ganó una, y la otra quedó trabajando por otro lado. (E2)

El tema és que **hi ha friccions** entre qui vol ajudar i qui vol tenir visibilitat com a cap d'equip. Això ha provocat **tensions.** (Oli)

Com diu E16 Gutierrez (2020), dins de les associacions feministes l'afecte és necessari, però no suficient. A vegades l'afecte fa que un enuig provoqui un conflicte. Hem de donar forma a la forma que volem, dir com ha de ser, crear unes regles dins de les quals hem de fer coses, amb els vincles que volem que es creïn dins de l'associació, acostumar-nos a autoqüestionar-nos.

11. D'ALLÒ QUE ÉS INDIVIDUAL A LES POLÍTIQUES PÚBLIQUES TRANSFORMADORES

En aquest apartat treballarem sobre dos eixos fonamentals que es proposen de cara a transformar les condicions de desigualtat en què viuen i treballen les dones cuidadores: el valor de les cures i les dones com a subjectes polítics. Per entendre el significat d'aquests termes, farem servir teories crítiques sobre economia de la vida i sobre la performativitat del subjecte.

Els ecofeminismes proposen un model econòmic sostenible per a la vida de les persones i del planeta. És a dir, un camí contrari a l'extractivisme i a l'economia de mercat, que s'ha sustentat en el pensament binari naturalesa/cultura, que neix a Occident i s'exporta a la resta del món.

---

²⁹ <https://pdcsagradafamilia.cat/wp-content/uploads/2020/12/Presentaci%C3%B3-Barcelona-Cuida.pdf>

Aquest “règim del capital” del qual parla Yayo Herrero (2016), ignora l’existència de recursos limitats en el planeta i explota majoritàriament les dones per a la reproducció social. Davant d’aquest context, les propostes d’un model d’organització social de cures feminista ressona com una alternativa encoratjadora per impulsar horitzons nous cap a la sostenibilitat de la vida humana i del planeta. Un model d’organització social de les cures planteja que les pràctiques de reproducció social i les pràctiques socials no es poden pensar de forma fragmentada, sinó com a pràctiques de cuidar i ser cuidada (Pérez-Orozco, 2014; Giusto-Ampuero, 2021).

Com diuen algunes autores (Orozco, 2006; Gutiérrez, 2018; Vega, Martínez i Paredes, 2018) la creació d’una trama comunitària de formes associades a com sostenim la vida està lligada a la possibilitat d’autonomia, de disputar àmbits d’autonomia. La fortalesa de la trama comunitària augmenta així les possibilitats d’una certa autonomia política. Constitueix una possibilitat d’anar assajant maneres de connectar lluites.

Les dones com a subjectes polítics en el tema de les cures incorporen aquesta categoria per reivindicar els seus drets com a ciutadanes i com a treballadores que reivindiquen i aspiren a tenir unes condicions laborals dignes, considerant els seus contextos de vulnerabilitat en què s’interseccionen el gènere, l’orientació i la identitat sexual, la classe social, la raça o ètnia, i altres variables de desigualtat. Algunes dones ens interpel·len quan diuen: “Posar les cures al centre, però, ¿per què hem de ser les dones les que ens n’encarreguem?” Aquesta pregunta ens afecta a totes les dones, a tota la societat, i no només a les treballadores de la cura (Luzuriaga-Martínez, 2021; Pimentel *et al.*, 2021).

Judith Butler (2015) parla d’abraçar activament les categories que ens donen la possibilitat de lluita, categories performatives com un reclam polític corporeïtzat. Així com dèiem, “dona migrant cuidadora” és una categoria. També l’autora ens dona una visió alternativa del cos, no com una cosa individual, sinó dependent d’altres cossos i xarxes de suport, aliances per aconseguir eliminar les desigualtats, o si més no, debilitar-les. És aquí on el cos col·lectiu, cooperatiu, agafa el seu significat polític.

11.1 Valor del treball de cures

Valor fonamental

Les cures comporten un ampli ventall de diversitat d’accions. Hi ha sectors que s’han de reivindicar indispensables per a la vida i han de tenir un reconeixement social i laboral de les seves condicions de treball, perquè són els que han sostingut la vida en la pandèmia, i que no es poden aturar. Tot i això, les cures és un sector que es caracteritza pel biaix de gènere, àmpliament ocupat per dones, de forma més organitzada o no tant:

L’àmbit laboral amb la més absoluta precarietat, i aquí tenim el sector de les cures, les residències geriàtriques, l’atenció domiciliària, ja que el gruix són dones, on estan treballant amb contracte laboral, conveni, però amb moltíssima precarietat, amb moltes càrregues de treball i salaris molt baixos. I l’altre sector de cures des de l’àmbit informal, que són les treballadores de la llar que es

fa des de la informalitat, la irregularitat, en què la seva situació laboral encara és més precària, perquè tenen situacions de vulnerabilitat creuades. (Dona, representant sindical)

Necessitat social

A més, cal tenir present que el treball de cures és una necessitat que té la societat, concretament la societat dels països del nord, per una sèrie de característiques que hem anomenat al principi d'aquest treball. Reconèixer aquesta necessitat implica també donar-li el valor que mereix, i és aquest acte el que algunes dones han assenyalat en la seva narrativa:

Aquí venimos a trabajar y **a ayudar también a salir adelante a los catalanes**, cuidadoras de aquí no te la vas a encontrar, son muy contadas. ¿Y qué pasaría si no viniera tanto inmigrante a cuidar abuelos aquí y que uno trabaja las 24 horas?

Una experiencia buena y una experiencia mala de los dos trabajos que he tenido. Hay personas que la pasan mal en los trabajos, que te miran, **te miran como que no eres nada. En otros somos parte de la familia.** (E18)

Transformació de la persona

En alguna situació es marca com aquest tipus de treball transforma la persona, la fa canviar en relació amb els altres, en l'empatia social que permet desenvolupar: "Este trabajo **me ha hecho más empática**, me ha dado otra perspectiva, me doy cuenta de cosas que necesita la gente, antes no me daba cuenta y ahora más, por ejemplo, un abuelo con un bastón caído que nadie le ayudaba a cogerlo" (E24).

Això no significa magnificar aquest tipus de feina, totes les feines tenen funcions de valor, només que ens mostra que el tipus d'activitat *per se* té un valor intrínsec, i que una altra cosa són les condicions laborals i socials en què es desenvolupa.

11.2 Dones cuidadores com a subjectes polítics

Posicions

Hem trobat narratives de dones cuidadores activistes, a partir de les entrevistes i a partir dels treballs que han escrit, els quals, a part d'una crítica, proposen un canvi en el model social (Pimentel *et al.*, 2021; Luzuriaga-Martínez, 2021; Escobar; Echevarria, 2021; Echevarría i Fernández - Cañada, 2021). En relació amb les dones mateixes, com dèiem al principi del capítol, veiem que es recupera provisionalment la categoria de dona cuidadora per interpel·lar la societat i les institucions, però incorporen una posició de trencament amb aquesta categoria-estereotip de resistència i subversió, tal com expressen:

¿Cómo nos ven? Es muy significativo. Pobres mujeres que nos investigan. Estereotipo de trabajadoras de hogar “plumero, guante y delantal”. Somos artistas, pensadoras, investigadoras, modelos... y hacemos eso, y no sólo como trabajadoras de hogar.³⁰

A la vegada, es tracta de compatibilitzar l'organització de l'activisme amb el temps lliure de les dones, d'establir relacions més horitzontals de suport i començar des de la solidaritat del sindicat, associació o grup perquè puguin organitzar-se i empoderar-se. El sindicalisme tradicional és patriarcal (Pimentel *et al.*, 2021) perquè no considera una sèrie de valors i formes d'organització de la vida que formen part de l'experiència de les dones.

Reptes

Els reptes de les dones subjectes polítics, com defineix una dona cuidadora activista, són: **“Poner sobre la mesa la utilización de las cuerpos migrantes, ¿no?, y que hay a través de diferentes programas y de diferentes instituciones donde se mercantiliza la vida de las migrantes”** (E26).

Ens parlen d'aliances, de xarxa organitzada regional, nacional i transnacional, especialment les dones llatinoamericanes: “Hay compañeras de toda **Latinoamérica, Centro y Sudamérica**, mujeres de Nicaragua, El Salvador, peruanas, bolivianas, colombianas, alguna chilena, eh, sí, Paraguay...” Són formes d'autoorganització de dones (i homes), en ocasions mixtes pel que fa a procedència de diferents llocs del món, ja que l'afinitat és la reivindicació de drets. També cal destacar les connexions amb altres associacions i sindicats, per exemple la Red Jurídica Antirracista, o bé aliances dins d'un marc professional: “Desempeñamos labores de cuidado, cuidado a la vida, y luego pues las otras **mujeres que están en las áreas jurídicas** son las que podrían colaborar con nosotras, hacer ese trabajo colectivo y aportar lo que cada una puede” (E29).

Es tracta d'involucrar-se i anar coneixent les eines que poden tenir, visibilitzar el que està fallant en el sistema del país d'acollida i el que es podria fer. També promoure alternatives per poder acompanyar i tenir l'accés a recursos socials i drets al treball, a l'habitatge, a circular lliurement pel territori, acompanyant el procés migratori. D'altra banda, hi ha una preocupació pels seus territoris de partida o d'origen: “Dentro de esa **cadena global de cuidados** de la que se habla, **también tocamos el tema de expolio de nuestros territorios**, porque tiene **mucho que ver la economía que se mueve aquí y que repercute en nuestros países...** y nos encontramos con lo que nos encontramos. Que no hay que despegar esta mirada global hacia todo” (E26).

Projectes

Els projectes que les dones desenvolupen són diversos, amb una funció assistencial, fonamental per cobrir les necessitats bàsiques, i una funció polititzada, que ha d'existir si es volen aconseguir canvis en la societat: “Nosotras como colectivo **hemos participado en reuniones con partidos políticos pero esto lo hacíamos antes de la pandemia**, porque una vez que vino la pandemia, como colectivo hemos entrado mucho en las necesidades que han surgido en las compañeras” (E26).

---

³⁰ <http://laboratoria.red/publicacion/biosindicalismo-desde-los-territorios-domesticos/>

E26, de Mujeres Migrantes Diversas ens explica el projecte de la **“Casa feminista de trabajadoras del hogar y los cuidados”**, un projecte pilot a escala estatal. Situada a Barcelona, es tracta d’una casa on es dona acollida a les treballadores de les cures que es troben en situacions difícils i transitòries (malalties, sense treball o amb poques hores, amb dificultats diverses): “Una compañera se ha caído, ella nos cuenta que se ha caído en un trabajo, tiene dañada la columna, tienen que operarla y bueno ella está con nosotras ahora y no tiene a nadie más, al sistema tampoco.”

Des d’una altra associació de Girona, ECCIT, s’està treballant en la formació d’una cooperativa que agrupi treballadores de la llar, que puguin rebre formació, treball, mediació sindicalista, negociació de drets, gestió de desnonaments, d’habitatges:

Las familias son empresas, nunca pensamos que nuestras familias son empresas, si la abuela no paga, mandamos un email, llamada, burofax para que la familia atienda. Eso es **mediación que hacemos. Una amenaza suave, cómo hacer contrato con la empresa, confianza**. La trabajadora del hogar necesita que sea de fiar, pero que tenga formación, la familia gironina es muy cerrada, necesitas entrar, dar confianza. Luego la familia cuidadora puede ser buena. Entre ellas hay una red que se apoya para colocar: “Mira, mi suegra pide a alguien. (P2)

A Girona també existeix la Cooperativa Avancem, des de la qual es desenvolupen projectes d’atenció a les necessitats de les dones cuidadores, especialment en temes de formació i borsa de treball.

La representant d’una altra associació, ADDIS, ens explica diferents aspectes que haurien de considerar-se a l’hora d’empoderar les dones i donar-los una posició activa com a ciutadanes. També destaca les dues funcions de l’organització: assistencial i política. Qüestiona també el fet que les grans organitzacions subcontracten a altres organitzacions petites en males condicions: “Las organizaciones pequeñas no podemos competir con las grandes, pero sí que ellas, **si tienen subvención, nos buscan a nosotras, quienes llegamos a los destinatarios.**”

A més, hi ha molt poca representació de dones subsaharianes, ja que estan sota el paraigua de les organitzacions mixtes d’homes: “No tenemos un espacio libre. No nos dejan llegar a los espacios de decisión. Creo que hay que modificar leyes, convocatorias, para que exista más equidad” (E29).

Aquesta activista fa una crida a la participació real de les dones: que tinguin accés a l’educació i ocupin treballs dignes i amb reconeixement social:

Si vas por la tarde **a los espacios públicos se ven, pero en los espacios municipales, políticos, no se ven**. Ellas necesitan participar, estamos **cansadas de hablar de integración**. Ahora, con la inclusión, incluyen a mujeres, otra cosa es la falta de representatividad, no tienen ningún referente, ni en la Generalitat ni en el Ayuntamiento, la visibilidad de una mujer migrante. Por ejemplo E9, ella lleva más de 15 años trabajando en la asociación por los derechos de las mujeres, y no tiene reconocimiento.

12. CONCLUSIONS

La mostra de dones migrants amb les quals hem contactat i de qui hem recollit el testimoni dins de la ciutat de Girona està formada per dones provinents d'Amèrica Central, principalment d'Hondures, de les quals a la ciutat, a juny de 2021, segons el padró municipal, se'n comptabilitzaven 3.079 (30,36 % del total). D'aquestes, una gran quantitat treballa en l'àmbit de les cures i de la llar, malgrat que no disposem d'un recompte per falta de dades. El padró municipal també ens mostra que un 4,39 % de les dones tenen nacionalitat de Colòmbia i un 4,25 % de la Xina. De països africans, hi ha un 15,85 % de dones magrebines i un 1,89 % de dones de Gàmbia. Les dones magrebines, solen venir per reagrupament amb els marits i fills i es dediquen a la cura de la mateixa família, en molts casos ens han comentat que no solen treballar fora de casa cobrant un salari. Les dones procedents del sud d'Àfrica fan tasques de neteja a domicilis, empreses o serveis públics. Hi ha un sector d'un 8,12 % de dones provinents de Romania, les quals no hem detectat fent treballs de la cura o de la llar, però no ho sabem amb seguretat, ja que les dones amb les que hem contactat han tingut contacte amb serveis socials o serveis públics, i allà, no reben demandes d'acolliment de dones rumaneses donada la seva condició de ciutadanes de la Unió Europea i, per tant, de regularitat administrativa.

L'anàlisi de les narratives de les dones que fan treball de cures i de la llar ha reflectit diferents dimensions rellevants que hem de tenir presents de cara a construir i desenvolupar polítiques públiques adients i justes per millorar la qualitat de vida de la nostra societat. Destaquem diferents àmbits desenvolupats a través de l'anàlisi de la informació.

EL PROCÈS MIGRATORI

Hem de comprendre elements comuns a les dones en relació amb el procés migratori, a més de les situacions particulars de cadascuna. Conèixer les raons migratòries ens situa en un espai per entendre que venen al país d'arribada com una sortida a les violències socials i econòmiques que viuen en el dia a dia al seu país de procedència. El trànsit i l'arribada són un moment important per treballar l'acollida, el vincle amb el nou context al qual s'hauran d'adaptar. Hi té un paper molt rellevant el dol que experimenten, especialment per la separació, en molts casos, dels seus fills menors, també de la resta de família propera, així com de la forma de vida, costums i valors de la societat d'on provenen. El dol, juntament amb les violències que carreguen i les que es troben a la nova forma de vida al país d'acollida constitueixen una espiral de violències que les afecta intensament i davant la qual manifesten una necessitat urgent de suport psicològic i emocional. El dol, com diu Joseba Achotegui (2008) és el sentiment de pèrdua, separació no només de les persones que estimades, sinó també de contextos de vida, en els quals has tingut experiències significatives, has construït una identitat.

D'altra banda, hem comprovat en múltiples ocasions com, durant el període d'arrelament, és a dir, els tres primers anys des de l'arribada, es fan realment difícils. En aquest temps han de complir una sèrie de requisits com l'empadronament, els cursos de primera acollida, les condicions de suport material per viure i alhora per poder enviar remeses als familiars al país d'origen. Primerament, es tracta d'aconseguir una feina que els permeti guanyar diners i poder-se mantenir mentre estan dins de la irregularitat, ja que la llei d'estrangeria no permet la

regularització en el país d'arribada si no es compleixen els tres anys d'arrelament i posteriorment no es té un contracte laboral. Aquests doncs, és el primer motiu del treball de cures i de la llar. D'aquesta manera, les dones es veuen abocades a fer treballs que la població d'acollida delega o bé perquè no té els recursos econòmics suficients, o bé perquè no està disposada a fer: la cura de persones dependents, especialment gent gran. Als països amb major potencial econòmic la proporció de gent gran entre la població va en augment, i les feines domèstiques per hores les assumeixen treballadores pagades o contractades que tenen poques opcions d'aconseguir altres feines. En alguns casos, aquestes dones migrants, també poden fer prostitució, qüestió que no ha estat explorada en aquest estudi, tot i que algunes dones ens han comentat que han rebut ofertes d'aquest tipus. Malgrat aquestes situacions, hem de intentar no associar el treball de dona cuidadora i de la llar amb la categoria de dona i migrant, perquè aquesta acció provoca el consegüent efecte de naturalització, juntament amb la construcció d'una categoria associada a una feina desvaloritzada socialment, com hem vist a través de l'estudi. L'economia de les cures (Herrero, 2016; Pérez-Orozco, 2006, 2014) ens assenyala considerar la cura de la xarxa de la vida més enllà d'un valor econòmic; donant un valor ètic a les pràctiques que impliquen continuïtat de la vida.

LES CONDICIONS LABORALS I DRETS

Les condicions de feina, en el seu estat irregular, en el qual els drets queden congelats, juntament amb el desconeixement de formes de funcionament i organització al nou país, porten les dones migrants a situacions d'extrema precarietat, abusos laborals i violències dins de les famílies contractants o ocupadores. En molts casos ens expliquen que estan 24 hores pendents de les persones que cuiden: persones grans sovint amb malalties degeneratives o alts graus de dependència, o nens petits de famílies nombroses. A més, han de fer tasques inacabables de la casa, comprar, fer el menjar, visites mèdiques, neteja, manteniment del jardí, etc., atès que de vegades no troben el suport dels fills de les persones dependents, que es desresponsabilitzen de la cura dels seus pares i deixen en mans d'aquestes dones tot el pes. També expliquen casos de baixes per malaltia en què no tenen possibilitats de cobrar els dies de baixa, si no és per la bona disposició de famílies ocupadores que estiguin disposades a pagar-los-els.

Hem trobat casos de famílies ocupadores o persones dependents que tenen un tracte molt negatiu envers elles (no respectuós, denigrant), a més de pagar-los molt poc i no donar-los hores de temps lliure durant la setmana, i fins i tot els caps de setmana. Tot això, juntament amb l'aïllament que suposa estar 24 hores dins de la llar, i sobretot les fallides expectatives de ser contractades quan han complert els tres anys d'arrelament, les fragilitza extremadament, i els provoca condicions de desesperança, patiment intens i indefensió.

Altres problemes que s'hi sumen són les dificultats per empadronar-se, atès que moltes famílies ocupadores no se senten segures d'empadronar-les al domicili on treballen, perquè tenen por que en alguna inspecció se'ls pugui atribuir tenir persones en condicions irregulars treballant, o fins i tot perquè pensen que la dona s'establirà al domicili com si fos una *okupa*. Les dones, sense aquest empadronament de tres anys de durada, no poden aconseguir la contractació ni els papers per establir-se com a regulars. D'altra banda, se suma a aquests problemes la normativa

i regulació laboral i contractual del règim especial en què està inscrit el treball de cures i de la llar.

En cas que les dones siguin contractades, aquest règim especial permet a les persones ocupadores acomiadar-les i finalitzar el contracte sense haver de justificar cap causa d'acomiadament. Aquest fet ha provocat que, durant la covid, a causa de la mort de l'avi o l'àvia que cuidaven, la dona cuidadora ha hagut de sortir del domicili on treballava d'un dia per l'altre, amb les dificultats de trobar estança, sense poder cobrar cap classe d'atur o ajuda mentre trobava una altra feina, i a més amb el dol de la pèrdua d'una persona amb qui havia creat vincles positius.

D'altra banda, el fet de tenir una experiència de contractes intermitents, d'haver cotitzat el salari mínim i haver començat tard a treballar a Espanya, provoca que els anys cotitzats siguin insuficients per poder cobrar una jubilació digna.

El Conveni 189, que reivindiquen moltes de les associacions, sindicats i organitzacions activistes de dones immigrants i que fan treball de cures i de la llar, proposa proveir de més drets aquestes treballadores, ja que les iguala al règim general de la Seguretat Social, i per tant tindran dret a atur, jubilació, baixa per malaltia, etc. (Díaz i Martínez-Buján, 2018)

També hem comprovat com les dones busquen una professionalització relacionada amb la feina de la cura i de la llar, en els casos en què volen continuar fent-la, i veuen la formació específica en aquest camp com una forma de fer millor la feina, i sobretot, com una forma de reconeixement d'aquesta tasca tan necessària i tan descuidada a la nostra societat, tant per la ciutadania com per l'Estat i per les altres instàncies públiques.

D'altra banda, hi ha dones que volen optar per altres professions diferents, però sobretot, hi ha un interès a tenir formació específica sobre àmbits laborals i formació també especialitzada i universitària. Hi ha dones que des del seu país d'origen venen amb formació especialitzada o amb experiència professional valuosa que trenquen la categoria de dones ignorants i amb poca formació. Cal, per tant, desenvolupar oferta formativa, de la cura i de la llar en coherència amb la possibilitat de contractació i a l'abast de les dones interessades, malgrat també presentar altres ofertes formatives que puguin oferir diferents expectatives laborals. Així mateix, l'homologació d'estudis és un altre tema pendent per part de l'Administració.

EL TREBALL DE CURES I EL CONCEPTE DE CURA

Cal parlar sobre el concepte de *cures* i del que implica en funció dels resultats d'aquest estudi. Ha quedat palès que el treball de cures no està valorat socialment, malgrat la importància que té en el sosteniment de la vida. Ni es valora com una professió o una tasca que requereixi aprenentatges, capacitació i actituds, ni es valora amb prou reconeixement econòmic ni de drets. És una tasca que es manté en l'anonimat social, subalterna, com si la pogués fer qualsevol, sense necessitat de tenir cap tipus de competències.

Al contrari, com apunten algunes autores (Luzuriaga, 2021; Cuentas y Cruz, 2020), la representació de les dones que cuiden, la seva identitat, queda absorbida per la imatge de "cuidadora o dona de la fer feines", imatge desprestigiada i estigmatitzada, precisament perquè

qualsevol persona pot fer-ho, i especialment aquelles que no tenen opcions a altres feines, aquell sector de la població que no té preparació per a res, que no té habilitats ni qualitats per fer un treball amb capacitació, persones que s'espera que siguin submises, passives, dòcils, gairebé instruments per satisfer les múltiples necessitats d'una persona o persones dependents. Curiosament, quin desequilibri, quan posem la persona cuidadora, a la qual no se li demanen grans capacitats ni competències, davant la persona que cal cuidar, que té unes necessitats enormes! En el cas de les dones que fan treball de cures i feines de la llar, la idea de *cura* està tenyida d'importants components classistes i racistes, com veurem a l'apartat següent de violències.

Algunes dones manifesten que els agrada cuidar, que ho han fet sempre, i així és, perquè quan pensem en el treball de cures, hi trobem sempre la condició de dona, encara que pensem que les cures no han de ser un rol exclusiu de les dones, sinó que obrir la porta a l'entrada de diferents gèneres serà una forma de trencar les desigualtats. Per a altres dones, cuidar significa tenir un "sou" i un "sostre", que també és molt legítim.

En l'experiència de cuidar, les dones destaquen el vincle emocional i material, ja que comparteixen moltes experiències del dia a dia, intimitats per conèixer en el mateix espai durant temps, coneixement mutu amb les persones cuidades. No sempre podem considerar que les pràctiques de les cuidadores siguin correctes i acceptables, això també és una altra realitat que en alguna ocasió ens han comentat les mateixes dones. L'empatia i confiança que s'estableixi amb les famílies ocupadores són fonamentals; amb tot i això, alguna dona ens comenta que es fa necessari pausar una certa distància emocional per mantenir un equilibri personal: hi ha una contínua tensió entre considerar-se com a part de la família (afecte) i complir unes obligacions estrictes (treball), com apunten altres treballadores (Cañadas, 2021; Cuentas i Cruz, 2020).

Es donen múltiples situacions en què les dones manifesten que han rebut un bon tracte de les persones cuidades i de la família. El bon tracte també és el resultat d'una relació de reciprocitat establerta més enllà de la família a la qual es cuida. S'expandeix envers el barri i la comunitat, de manera que el coneixement i la relació de les dones amb les botigues del barri, els veïns, associacions, centres educatius, etc., permet l'establiment de xarxes i una oportunitat de trobar feina.

El tema de les cures durant la pandèmia de la covid ha estat un tema crucial. Hem sentit testimonis de com, tant en l'àmbit sanitari com a les residències geriàtriques, es demanaven moltes persones treballadores, però des dels serveis públics i els governs no s'ha aprofitat per fer precontractes a dones que estaven fent l'arrelament. Això hauria estat una bona pràctica, oferir-los si més no un any de contracte per treballar i regularitzar-se, i així es podria haver cobert una demanda i una oferta essencial. D'altra banda, com ja hem comentat, en algunes famílies s'ha prescindit de les dones durant el temps de confinament, deixant-les en situació d'indefensió econòmica, o al contrari, s'han donat casos de dones que s'han trobat tancades a les llars de famílies perquè aquestes no volien que la dona sortís de cap manera, per evitar contagis.

Durant la pandèmia les dones reben el suport econòmic i material d'alguna amiga, d'algun familiar propi o bé de les mateixes famílies a qui cuiden. A Girona, el teixit associatiu en relació amb dones que fan treball de cures i de la llar és molt incipient, per la qual cosa les dones han

de recórrer a recursos individuals que proporcionen els serveis públics, especialment el banc d'aliments.

Quant a la pròpia autocura, una de les paraules que més fan servir per definir la seva situació laboral és “desgast” corporal i psicològic, a conseqüència de situacions de vigilància, control, paciència, fortes emocions, responsabilitats, estrès i pressions que provenen tant d'un nou entorn cultural i de treball, de les condicions laborals i de la distància dels seus éssers estimats. Els problemes físics consisteixen en “tener la columna destrozada”, “lumbalgias y desgaste articular”, “pulmones dañados por el producto que se utiliza para limpiar”, etc.

També somatitzen problemes psíquics que s'acaben expressant per mitjà de malalties físiques i ansietat. Les dones no solen anar a visites o revisions mèdiques, d'una banda perquè no tenen sensació de malaltia greu, sinó que és un estat d'ànim generalitzat de malestar, que a vegades no troba resposta des dels serveis de salut, perquè s'hi desconeix la seva situació laboral i migratòria; d'altra banda, qualsevol sortida al metge per visites no és ben rebuda per les persones a qui cuida, ja que suposa haver-se d'absentar durant un temps i deixar-les soles.

El temps lliure que tenen les dones cuidadores també és un factor important en la seva qualitat de vida. De vegades queden per dinar o prendre alguna cosa amb amigues, que solen ser del mateix país i solen tenir horaris similars perquè es dediquen també a les cures i a la llar. En el cas de la mostra estudiada, les dones també dediquen una part del temps lliure a acudir a centres de culte. En el cas que tinguin fills petits, es dediquen a sortir amb ells, o bé a tenir contactes per internet amb els familiars.

Com veiem, el cos i la seva afectació comporta un efecte de frontera indicativa d'una categoria social: dona immigrant, dona treballadora de les cures i de la llar, amb tots els efectes associats. Com diuen algunes autores (Esteban, 2004; Ahmed, 2018), el cos es converteix en una cartografia on es marquen les empentes de lluites i resistències de les dones davant l'opressió, l'abús, i el control, però també dels afectes positius. En aquest sentit, la idea d'aprendre a viure, aprendre a satisfer el propi cos és una idea emergent. Consideren que l'autonomia és una experiència positiva en la seva vida. L'autonomia prové del saber, de conèixer i de l'inconformisme envers situacions concretes d'injustícia i falta de drets, i és aquí on elles apunten a la capacitat d'agència de la persona, la capacitat d'enfrontar-se a situacions crítiques i d'intentar canviar-les (Pimentel, Cisneros, Caballero y Rojas, 2021).

VIOLÈNCIES ESTRUCTURALS I CONJUNTURALS

Als resultats es mostren també les violències conjunturals o directes i les violències estructurals que pateixen aquestes dones (García i al., 2021). Des de les violències masclistes i en relació amb el gènere, que els assigna el rol de cuidadores com un efecte natural i normalitzat pel fet de ser dones, juntament amb pràctiques de submissió, d'abnegació –com a mostra de masclisme–, o bé s'intenta abusar-ne, assetjar-les sexualment, com ens indiquen alguns testimonis. A més, són tractades des d'una perspectiva classista, infravalorant i inferioritzant el treball que fan.

En algunes ocasions, les persones ocupadores se sorprenden del fet que les treballadores tinguin estudis i unes certes capacitats i habilitats, ja que les consideren tan sols aptes per a accomplir tasques d'aquesta índole. En aquest sentit, hem identificat com algunes persones amb una

situació benestant mostren una enorme falta de consciència sobre les pròpies necessitats de cura, així com sobre la importància de tenir algú que li ofereixi aquest servei, i construeixen una distinció d'estatus, basada en estereotips, prejudicis i discriminacions que les separa d'aquelles persones que es troben en una situació precaritzada. Aquesta falta de consciència incideix perillosament en la seva concepció vers el treball de cures i de la llar i vers les dones que s'hi dediquen. En alguns casos, les persones ocupadores que mantenen una bona relació amb la treballadora la consideren una excepció davant les idees racistes que mantenen sobre les persones migrades. És a dir, el bon vincle creat amb una dona migrada no impedeix que continuïn reproduint i actuant d'acord amb lògiques racistes amb altres persones pel seu color de pell, la seva nacionalitat, el seu lloc d'origen, etc.

En aquesta línia, cal també tenir en compte la violència i la revictimització institucional, que consisteix en pràctiques que per acció o omissió tenen efectes negatius sobre les condicions de vida i drets de les dones. La mala praxi d'alguns professionals i serveis han sortit a la llum en el transcurs de les entrevistes, per una banda, en relació amb qüestions relacionades amb tràmits dins de l'administració pública (informativa, d'acompanyament, d'escolta); per l'altra, pel fet d'ignorar o no reconèixer situacions de violència masclista o d'abús laboral patit per les dones, o de com s'ha gestionat la seva situació d'irregularitat.

Malgrat les situacions de violència (Bofill y Vélez, 2017), les dones desenvolupen moltes estratègies per sobreviure i resistir a una estructura social, legal, econòmica i masclista opressiva (Mujeres con voz, 2014). La seva xarxa social és fonamental, principalment la xarxa primària: familiars i amics, amigues, que malgrat que en la majoria de casos estan allunyats, les tecnologies com ara el mòbil les apropen constantment. En el país d'acollida han conegut altres dones en condicions de vida similars, i que provenen de cultures similars, a partir de les quals es crea una xarxa de suport informatiu, emocional i material (Vega, Martínez y Paredes, 2021). Aquesta forma d'associar-se i comunicar-se, o com en alguns casos diuen, "acuerparse" constitueix la llavor a partir de la qual prenen consciència de la seva situació de desigualtat, i l'empenta per reclamar drets i millors condicions al país d'acollida. És a partir d'aquesta idea des d'on s'han constituït formes d'organització biosindical, cooperativa i associativa contra la "mercantilització dels cossos migrants" –com diuen elles– (Pimentel i al., 2021; Fulladosa-Leal, 2017), i xarxes regionals, nacionals i transnacionals, especialment de dones llatinoamericanes. Com diu una dona activista: "Es tracta de fer que les dones s'empoderin a partir de prendre una posició activa com a ciutadanes."

XARXES SOCIALS INFORMALS I FORMALS

Respecte a la xarxa institucional d'atenció, es fa palès que l'Estat garant de la protecció de la ciutadania no té la capacitat suficient de proveir per assegurar la qualitat de vida: ni els serveis bàsics que necessiten les dones, ni tan sols els ajuts a les famílies amb persones dependents que no tenen prou diners per fer-se càrrec de contractar persones cuidadores, o bé per a recursos residencials (RiE5, 2016). Per altra part, com hem comentat en diferents moments del treball, tenim una llei d'estrangeria que condemna a l'economia informal tota la població immigrant que arriba al país.

A Catalunya, algunes iniciatives de programes han resultat positives, com ara la línia d'ajuts ACOL, que ha estat elaborada per beneficiar persones migrants que obtinguin una autorització de residència temporal per circumstàncies excepcionals d'arrelament social. Aquesta convocatòria preveu que aquest col·lectiu de persones puguin subscriure un contracte de treball de dotze mesos a jornada completa i realitzar una acció formativa, cosa que contribueix a la seva inserció sociolaboral.

Igualment, s'està duent a terme un programa de subvencions de la Generalitat de Catalunya per a la contractació de cuidadores per part de les famílies. Consisteix a subvencionar, a través d'un pagament en principi únic, les persones que ofereixin un contracte laboral per un mínim de dotze mesos a persones que no hagin estat donades d'alta a la Seguretat Social en els darrers dos anys. Aquesta quantitat correspon al cost de la quota de la Seguretat Social que ha d'abonar la persona contractant durant dotze mesos.

Aquests programes poden facilitar la contractació a moltes dones, però també han d'anar acompanyats d'informació a les famílies amb persones dependents, així com a les mateixes dones, perquè es puguin portar a terme adequadament.

Dins de la xarxa de serveis, destaquem la figura de l'advocat o jurista que assessora les dones sobre multitud de qüestions relacionades amb la regularització i els tràmits. Així mateix, també pel coneixement sobre situacions que cal denunciar, expulsions, i en relació amb qüestions laborals, especialment en el període d'arrelament. Tramitació de documents, denúncies, expulsions, desnonaments, són temes recurrents davant els quals necessiten un bon assessorament.

Quant als serveis socials, veiem que són un dels referents de les dones cuidadores; per tant, les seves funcions assoleixen una gran importància, especialment els serveis socials de base, els que atenen les seves necessitats més bàsiques: recursos econòmics i materials, recursos informatius i recursos emocionals. A més, són els serveis que mantenen el contacte amb les famílies de persones dependents. Però l'atenció psicossocial i educativa en moments de crisi econòmica i sanitària, accentuada per la pandèmia, implica l'atenció d'un volum cada vegada més gran d'usuaris, sense un augment proporcional de recursos per donar el servei. Hi ha una elevada pressió assistencial als serveis socials, poc marge per al seguiment i la prevenció de casos, i una notable rigidesa imposada per les normatives i protocols que fan servir (Casademont, 2016).

El programa de primera acollida a l'Ajuntament de Girona es valora com a molt positiu per part de les dones, perquè suposa un pas envers la millora de la seva situació com a ciutadanes, ja que hi troben recursos formatius i vincles amb les professionals que el desenvolupen, la qual cosa és un dels referents principals per a aquest col·lectiu de dones que viuen en condicions de força aïllament en relació amb la població autòctona, excepte amb les famílies o avis a qui cuiden.

Per acabar, i com idees generals que travessen aquestes conclusions, destaquem la centralitat de les cures en molts aspectes de la vida, i en especial de les cures a persones dependents i les cures a la llar, com una qüestió que afecta a tota la població, tenint en compte la noció de vulnerabilitat i alhora la interdependència que existeix entre les persones. A més, sorgeix la necessitat de desvincular a les famílies com a úniques proveïdores de cures i d'assegurar una

corresponsabilitat de tots els actors socials. Alhora garantir unes bones condicions, tant de les persones que proveeixen (des d'un àmbit remunerat com no remunerat) com de les persones cuidades.

13. PROPOSTES

De les conclusions de l'estudi es desprenen aquestes propostes, que hem organitzat per apartats.

ENVERS LES CONDICIONS LABORALS

- 1. Regularització de contractes.** Cal establir un marc legal que mostri les dones migrants i el treball de cures i de la llar que desenvolupen durant els anys d'arrelament; un marc legal que els proporcioni un contingut jurídic per minorar la vulnerabilitat que les envolta. A més, com comenta E16 Martínez (a RiE5, 2016), és important diferenciar el treball de cures i el treball domèstic, que molt sovint es prenen com a sinònims. Si bé un pot conduir a l'altre, el treball de cures té particularitats que no es donen en el treball domèstic, per la qual cosa és necessari reconèixer la seva especificitat.

Abolir el règim d'interna també és una possibilitat, però això implica un canvi de paradigma per a l'Estat espanyol, perquè s'hauria d'abolir primer la llei d'estrangeria, amb la qual cosa les persones prescindirien d'estar en un règim tancat de 24 h i es podrien demanar contractacions en confluència amb el règim general de la Seguretat Social i d'acord amb les lleis laborals. En tot cas, si hi hagués la possibilitat de venir d'un altre país amb una mena de precontracte per poder treballar en cures o a la llar, i que això impliqués la neutralització de la llei d'estrangeria, seria una mesura òptima, almenys per evitar el patiment d'estar tres anys en arrelament, sense estatus de ciutadana.

- 2. Donar suport i impuls a l'economia social i solidària.** Per dir-ho així, cal donar suport a les opcions de consum responsable, als projectes de cura que sí que tenen en compte els drets de les treballadores i la qualitat dels serveis. És a dir, les opcions que practiquen la contractació en règim general, amb jornades completes i sous dignes, serveis de qualitat i garantia de bon tracte. A la taula territorial de l'Ateneu Cooperatiu Terres Gironines, coorganitzada amb COTESBA (Grup de Treball de Serveis Socials Bàsics de Girona), i a entitats com Coopolis, ateneu cooperatiu de Barcelona,³¹ entre d'altres, es promou una reestructuració del sistema de provisió de cures que corresponsabilitza les administracions públiques perquè incorpori els projectes cooperatius i comunitaris com a proveïdors de serveis i reconegui el valor i la tasca

---

³¹ <https://www.bcn.coop/2021/03/13/cura-digna/>

que realitzen algunes iniciatives per ajudar les famílies a *#desfamiliaritzar*, a desterrar l'afany de lucre (*#desmercantilitzar*), a combatre la divisió social i els estereotips entorn de la cura (*#desnaturalitzar* i *#descolonitzar*) i a empoderar les persones proveïdores i receptores de cures en el seu rol.³² En aquest sentit, es tracta d'incorporar polítiques socials comunitàries que atenguin la perspectiva de gènere interseccional.

- 3. Professionalització** de dones i homes que treballin en l'àmbit de les cures i de la llar. Potenciar l'oferta formativa i facilitar-ne els canals de comunicació, atès que es detecta un cert desconeixement de l'oferta de cursos. Facilitar també oportunitats formatives a persones amb pocs recursos econòmics. La formació homologada ha de ser més accessible per alguns col·lectius amb necessitats econòmiques o amb escassa formació bàsica.

Caldria, a més, afavorir la formació de les persones cuidadores a partir d'oferir serveis substitutoris al domicili, com ara el servei d'ajuda a domicili, durant el període de formació de la cuidadora. Així mateix, s'hauria de plantejar la possibilitat d'oferir formació al domicili de les persones, per tal de superar les dificultats d'accés; una forma possible seria fer la formació en línia.

ENVERS ELS COL·LECTIUS DE DONES QUE FAN TREBALL DE CURES

- 4. Visibilitzar la realitat de les dones que fan treball de cures i de la llar i procurar que rebin reconeixement.** La societat, les famílies ocupadores, necessiten conèixer la situació de vida d'aquestes persones, de manera que aquest coneixement permet la comprensió i empatia envers "aquestes altres". Estudis, difusió d'informació en mitjans de comunicació, xarxes socials, etc., pot ser molt important per trencar prejudicis i categories que s'han reflectit a l'estudi.

Aquesta visió no només ha d'incloure les vulnerabilitats, sinó també el potencial i el valor que aporten aquestes dones com a cuidadores i, com a persones, el seu saber, les seves experiències i subjectivitats en concret, més enllà de la categoria de cuidadora. Per això és rellevant el reconeixement i homologació d'estudis i experiències laborals anteriors, així com la consideració de les expectatives de vida.

- 5. Treballar contra les violències estructurals que afecten el col·lectiu.** Hem vist com multitud de situacions quotidianes dins del context de treball estan travessades per racisme, classisme i violències masclistes i sexuals. És de vital importància crear programes i tallers en què les dones puguin treballar com prevenir i afrontar les violències, quins recursos poden trobar, i especialment introduir la mirada o

---

³² En aquest sentit, apel·len a la incorporació de criteris feministes i solidaris en els plecs de compra i contractació pública responsable i insten les persones beneficiàries de la Llei de Dependència a sol·licitar rebre serveis a domicili mitjançant la prestació única vinculada (PEV), a través d'entitats de l'economia social i solidària sense ànim de lucre.

perspectiva de gènere, els estereotips i rols associats a les dones, la feminitat-masculinitat, i procurar altres formes d'entendre les relacions afectives i sexuals en funció del sexe-gènere.

Cal evidenciar la necessitat de destinar eines i recursos que es dirigeixin cap a l'erradicació d'aquestes violències, i fomentar l'educació basant-se en el valor de la diversitat, la inclusió social i la justícia, especialment en les primeres etapes de la vida dels nens i nenes, fills i filles, que tenen tot el futur al davant.

- 6. Establir aliances entre la ciutadania i les organitzacions de dones treballadores de les cures i de la llar.** Hem de reconèixer en les dones la seva capacitat organitzativa i de liderar processos d'alliberament i d'assoliment de drets, a través de la incidència que exerceixen envers les polítiques públiques, l'Estat i els ocupadors. Cal incentivar les aliances col·laboratives entre elles -dins dels seus contextos de vulnerabilitat- i entre la població amb contextos de privilegis.

Cal generar processos participatius, atorgant un poder efectiu a les persones que realitzen treballs de cures i també a les receptores. Tal com mostra Karina Fulladosa-Leal (2017), cal abordar les polítiques a partir de les pròpies treballadores i, per tant, de les seves protagonistes. Sovint aquestes s'entenen com un objecte d'anàlisi i d'intervenció, però no com a subjectes actives. Si no es té en compte aquesta realitat i si no es generen espais de participació real, es continuaran realitzant polítiques que no contemplin les experiències i les necessitats de les seves protagonistes, podent tenir com a resultat la continuació i/o la generació d'altres tipus de desigualtats. Alhora, s'ha de tenir present que els canals institucionals de participació poden tenir limitacions i que existeixen dificultats estructurals perquè algunes persones hi participin, tal com assenyala Wendy R. Espinosa (en Carrillo, 2019), sobretot si ens referim a dones migrades i que treballen en l'àmbit de les cures

ENVERS LES FAMÍLIES OCUPADORES

- 7. Informació i sensibilització a les famílies ocupadores.** Elaborar i difondre una sèrie de recomanacions per a les famílies interessades en la contractació de persones per treballar com a cuidadores, en què s'informi dels drets i deures que haurien de regir les relacions laborals d'aquest àmbit i en què es resolguin dubtes. Algunes famílies entenen que les cuidadores han d'estar permanentment treballant dins el domicili, duent a terme constantment tota mena de tasques, sense tenir present els drets essencials de qualsevol persona treballadora.

Especialment, cal explicar la importància del fet que puguin facilitar l'empadronament de les cuidadores al seu domicili en les situacions d'arrelament de les dones, la qual cosa no implica responsabilitats o costos financers o legals.

L'empadronament ha de ser promogut i facilitat per l'Administració municipal, que n'ha de resoldre les dificultats. D'altra banda, també hi ha famílies que creuen que les

cuidadores han de treballar a qualsevol preu i sense disposar de temps lliure i autonomia personal. Aquesta idea s'ha de canviar, treballant conjuntament per erradicar les creences racistes, de classe i masculistes que intervenen sovint en el tracte amb persones que desenvolupen aquest tipus de feina.

- 8. Dignificar les cures / dignificar les famílies.** Donar suport i actuar amb les famílies en relació amb les necessitats emocionals i les necessitats econòmiques per la cura de persones dependents. Les famílies també formen part de la ciutadania que ha de reivindicar millorar les condicions de la cura. L'Estat ha de fer accions a partir de polítiques públiques que procurin recursos futurs, sigui en el si de les famílies o en noves formes d'organització que prevegin la protecció i la cura de persones dependents, i especialment de gent gran, una població que tendeix a augmentar en els països amb més desenvolupament econòmic. Hem d'estudiar noves iniciatives que s'estan portant a terme en alguns països del nord d'Europa i establir equips professionals inter i multidisciplinaris per crear estructures que permetin donar resposta a les necessitats de la gent gran.

ENVERS ELS PROFESSIONALS I ELS SERVEIS PÚBLICS

- 9. Existència d'un servei o serveis específics que compleixin una funció integral, dirigits a persones o dones en contextos de vulnerabilitat.** Depenent de les poblacions o municipis on s'instal·lin, pot estar centralitzat o connectat entre petits serveis, però en l'àmbit de la ciutat de Girona podria existir un servei que abordés tots els problemes de les dones que fan treball de cures i de la llar. En aquest sentit, serien temes legals (regularització, contractació i drets laborals, gestions bancàries, homologació de títols i estudis, etc.). Hem vist que l'assessorament legal és bàsic per complir les condicions de ciutadania amb la gran complexitat de tràmits burocràtics i administratius que porta associades.
- 10. Atenció a la salut mental i emocional de les dones.** Arran de l'estudi hem vist multitud de situacions que porten com a conseqüència efectes de patiment, dol, depressió, esgotament i estrès, indefensió, ansietat, soledat, etc., producte de les violències estructurals i conjunturals en què viuen les dones migrants que fan treball de cures i de la llar. Cal que la xarxa de serveis socio-sanitaris activi els recursos professionals i materials per donar cabuda i rebuda a aquestes dones. De vegades no saben on anar, o necessiten un recurs més immediat que els doni suport en situacions de crisi, i aquest recurs no hi és.

En aquest sentit, també hem comprovat com la xarxa informal d'associacions, grups de suport, parròquies i centres cívics pot ser un instrument valuós de contenció, però també de continuïtat que acompanyi, escolti i construeixi futurs esperançadors i empoderadors per a les dones. Així mateix, a partir d'espais de trobada, cal impulsar i desenvolupar activitats culturals i d'oci, xarxes relacionals organitzades en aquesta xarxa informal, en centres d'atenció comunitària com els que hem comentat abans. No hi ha una oferta gaire àmplia d'activitats socioculturals i formatives, i potenciar-la seria

molt interessant per a la qualitat de vida de les dones i per a l'apropament a la comunitat. A més, en molts casos es podria facilitar, alhora, la participació tant de les persones dependents com de les persones cuidadores.

11. Fomentar l'acompanyament a les dones que fan treball de cures i de la llar per part dels serveis socials. A través de les narratives de les dones hem apreciat com el tracte dels professionals i dels serveis basat en un vincle positiu permet estimular processos d'empoderament i agència. La comunicació entre professionals i dones és un instrument que determina la detecció i derivació de problemes envers altres serveis.

Els recursos dels serveis socials poden ser escassos, però cal assegurar-se de comptar amb alguns elements bàsics que poden nodrir-los, com ara: formació a moltes àrees bàsiques sobre regularització, activació d'acompanyaments territorialitzats (com ja s'ha apuntat en algunes propostes fetes per la Generalitat),³³ coneixement de la situació de trànsit i de dol migratori i necessitats durant l'arrelament d'aquestes dones.

A més, tal com apunta Xavier Casademont (2016) en el seu diagnòstic sobre dones cuidadores a la Garrotxa, els serveis socials poden desenvolupar una funció preventiva i de seguiment i registre de casos amb una doble finalitat: millorar la qualitat en la relació entre les persones dependents i les seves famílies i les dones que fan treball de cures, i tenir constància de les dones que fan treball de cures, especialment les que presenten situacions més complexes (temps que fa que cuiden gent gran, grau de dependència de la persona que cuiden, condicions contractuals...). En aquest sentit, es podria plantejar la constitució d'una borsa de persones que poden fer treball de cures que hagin superat el període d'arrelament (en cas de ser migrants). Si bé s'ha d'intentar no fomentar l'economia submergida, sí que s'ha de tenir present la necessitat de tenir un precontracte en el cas de les persones que estan en situació irregular.

A partir de la recerca també s'ha valorat molt positivament la formació d'acollida per a treballadores de les cures i de la llar (llengua, coneixement de l'entorn i coneixements laborals); segons un informe de la Generalitat (Jornades Llagostera, 2021), se n'han fet 8 edicions entre 2020 i 2021, tant finançades directament com a través de la convocatòria de subvencions per a entitats. Així mateix, el programa de subvencions de la Generalitat durant el 2021 per a la contractació de cuidadores i acompanyament a les famílies que volen ser-ne beneficiàries és un bon recurs, però cal acompanyar-lo d'informació directa a les famílies i persones dependents perquè tinguin bona acollida. Ja hem vist que les famílies tenen poca informació sobre el recurs i sobre com fer-se part contractant.

La utilització de xarxes socials del tercer sector o d'organitzacions civils per part de les professionals dels serveis socials és un recurs de suport important, com hem comentat en punts anteriors. També l'ús de xarxes digitals, apps i altres tecnologies, a partir dels dispositius mòbils i programes informàtics, és una bona eina de comunicació, formació

---

³³ Jornada a Llagostera (2021). "Cap a un treball digne en les cures i el servei domèstic". Generalitat de Catalunya. Departament de Drets Socials.

i apropament a les dones, donades les condicions d'horaris laborals i canvis de feina que tenen; en tot cas, també s'han de fomentar els contactes presencials, que principalment s'han de produir en caps de setmana.

Això ha quedat palès durant les sessions de tallers, reunions de presentació del treball, gravacions d'audiovisuals, etc. que hem realitzat investigadores, tècniques de l'Ajuntament i grups de dones, els dissabtes a la tarda, en les quals la continuïtat del contacte i el treball de suport han enfortit la cohesió entre les dones que han vingut, i entre les dones i les professionals. En relació amb el poc temps lliure o temps disponible de moltes dones, són interessants iniciatives com la de promoure una oferta de programes de voluntariat social de suport a les cuidadores, que permetin, per una banda, trencar la monotonia de les persones dependents i, per l'altra, facilitar espais de descompressió per a aquestes dones (Casademont, 2016).

ENVERS LA POBLACIÓ EN GENERAL I LES POLÍTIQUES DE CURA

12. Dret a la cura per a totes les persones. Educació en pràctiques comunitàries de cura.

Enfortir la comunitat humana i la seva relació amb l'entorn: "xarxa de la vida"; això suposa prendre consciència i tenir la voluntat d'establir pràctiques d'interdependència entre les persones, i entre les persones i l'entorn social i ambiental. A diferència d'altres polítiques, i com diu Silvia Carrillo (2019), cal tenir en compte que no es poden implementar només a través d'un sol àmbit, sinó que afecta a diferents àrees (salut, drets socials, educació, infraestructures, etc). En aquest sentit, el canvi requereix una mirada global i accions locals abordant-les a partir d'una transversalitat de gènere en diferents seccions i àmbits de l'Administració, així com des d'una mirada de gènere interseccional (Font, 2021).

13. Compromís de les institucions de l'Estat. Implica el compromís de les institucions de l'Estat a valorar el potencial de les cures i apostar-hi. Una de les qüestions centrals és la importància de continuar visibilitzant les cures com un aspecte que requereix ser abordat per tots els àmbits de la societat i, especialment, des de les polítiques públiques. Potenciar la resolució individualitzada d'un problema col·lectiu, ajuda a mantenir l'estatus quo respecte a la distribució sexual del treball i reflexa les desigualtats que es donen entre el nord i el sud global, ja que les necessitats de cures han estat sostingudes per dones, i cada vegada més per dones migrades. Es tractaria de no delegar la cura exclusivament a les dones, sinó també a totes les persones en conjunt, malgrat que, com comenten Sara Cuentas i Arlene Cruz (2020) aquesta tasca implica superar el sistema civilitzador colonial.

14. REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- Archotegui, Joseba (2009). *Migración y salud mental: El síndrome del inmigrante con estrés crónico y múltiple (síndrome de Ulises)*. Zerbitzuan: Gizarte zerbitzuetarako aldizkaria = Revista de servicios sociales, (46), 163-171. <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=3119470>
- Ahmed, Sara (2018). *La política cultural de las emociones*. Madrid: Traficantes de sueños.
- Arisó, Olga y Mérida, Rafael (2010). *Los géneros de la violencia. Una reflexión queer sobre la «violencia de género»*. Madrid: Egales.
- Avallone, Gennaro y Molinero Gerbeau, Yoan (2021). Liberar las migraciones: la contribución de Abdelmalek Sayad a una epistemología migrante-céntrica. *Migraciones Internacionales*, 12. <https://doi.org/10.33679/rmi.v1i1.1949>
- Bofill, Sílvia y Vélez, Norma (2017). Una violència oculta. *Assetjament sexuals en dones migrades treballadores de la llar i les cures*. Fundació Josep Irla. <http://www.mujerespalante.org/uploads/editor/una-violencia-oculta-2019.pdf>
- Butler, Judith (2018). *Cuerpos que importan*. Madrid: Paidós.
- Brizuela González, Florencia (2019). Lluites antiracistes. La continuïtat d'una llarga memòria. *Cristianisme i justícia*. (250), 1-4. <https://www.cristianismeijusticia.net/sites/default/files/pdf/papca250.pdf>
- Brugué, Quim i Casademont, Xavier (2019). Àmbits de política i societat. Monogràfic. *Girona, perfil divers*. 52(1), 5-9. Revista del col·legi de Politòlegs i Sociòlegs de Catalunya. <https://ambitscolpis.com/2019/02/01/les-necessitats-socials-a-les-comarques-gironines/>
- Bryceson, Deborah i Vuorela, Ulla (2002). Transnational families in the twenty-first century. In D. Bryceson, i U. Vuorela (Eds.), *The transnational family: New European frontiers and global networks*. Berg. (pp3-30) .Oxford University Press
- Cañada, Ernest (2021). *Cuidadoras. Historias de trabajadoras del hogar, del Servicio de atención domiciliaria y de residencias*. Barcelona: Icaria.
- Carrasco, Cristina, Borderías, Cristina i Torns, Teresa (2019). *El trabajo de cuidados. Historia, teoría y prácticas*. Catarata.
- Carrillo, Silvia (2019). Conclusiones. En Silvia Carrillo (coord.): *Ciutats i Persones. Abordant la crisi de les cures: polítiques, treballs i experiències locals*. MIC: 197-206. <https://www.icps.cat/archivos/CiPdigital/cip-g37carrillo.pdf?noga=1>
- Casademont, Xavier (2016). *Las cuidadoras 24 h*. Consorci d'Acció social de la Garrotxa.
- Cuentas, Sara y Cruz, Arlene (2020). Cuidar para sostener la vida. *Autodiagnóstico participativo con mujeres migradas diversas, trabajadoras del hogar y los cuidados*. InteRed Catalunya. <https://www.intered.org/es/recursos/cuidar-para-sostener-la-vida>
- Davidson, J & Milligan, C. (2004) Embodying emotion sensing space: introducing emotional geographies, *Social & Cultural Geography*, 5(4), 523-532. https://www.researchgate.net/publication/249005951_Embodying_Emotion_Sensing_Space_Introducing_Emotional_Geographies

Díaz, Magdalena y Martínez-Buján, E16 (2018). Mujeres migrantes y trabajos de cuidados: transformaciones del sector doméstico en España. *Panorama Social*, 27, 1r semestre: 105-118.

Echevarria, Rocio (2020). Entrevista a Rocio Echevarria del Colectivo Micaela. Consultado 20 marzo del 2021, <https://www.youtube.com/watch?v=gnbIP9PnTs4>

Engster, Daniel (2005). Rethinking Care Theory: The Practice of Caring and the Obligation to Care. *Hypatia*, 20(3), 50-74. doi:10.1111/j.1527-2001.2005.tb00486.x

Esteban, Mari Luz (2013). *Antropología del cuerpo. Género, itinerarios corporales, identidad y cambio*. Barcelona: Bellaterra.

Federici, Silvia (2015). Sobre el trabajo de cuidado de los mayores y los límites del marxismo. *Nueva Sociedad*, 256(2), 45-62. <https://nuso.org/articulo/sobre-el-trabajo-de-cuidado-de-los-mayores-y-los-limites-del-marxismo/>

Fernández, Encarnación (2006). El principio constitucional de no discriminación basada en el sexo y la nueva ley de protección integral contra la violencia de género. *Anales de la Cátedra de Francisco Suárez* (40), 149-170. <https://revistaseug.ugr.es/index.php/acfs/article/view/885>

Fernández-Bessa, Cristina (2019) La brecha de género en el dispositivo de deportación en España. *Revista CIDOB d'Afers Internacionals*, (122), 85-109. https://www.cidob.org/es/articulos/revista_cidob_d_afers_internacionals/122/la_brecha_de_genero_en_el_dispositivo_de_deportacion_en_espaa

Font, Judit (2021). Relatoria de la Jornada. Jornada *Cap a un treball digne en les cures i el servei domèstic*. Organitza Ateneu cooperatiu terres gironines. 8 octubre 2021. Llagostera. Girona.

Fulladosa-Leal, Karin. (2017). *Mujeres en movimiento: ampliando los márgenes de participación social y política en la acción colectiva como trabajadoras del hogar y el cuidado*. [Tesis doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona]. Tesis Doctorals en Xarxa (TDX). https://ddd.uab.cat/pub/tesis/2017/hdl_10803_455567/kfl1de1.pdf

García, S.; Gil, Y.; Cuentas, S.; Zubiyaga, S.; Dos Santos, S.; Londoño, A.; Chagas, S.; Rodríguez, A.; Ndir, B.; Cruz, A.; RiE5, L.; Dahech, L. y Suyay, L. Prólogo de María Galindo. (2021). *Diaspóricas. Ensayos y saberes desde otros feminismos*. Barcelona: distinta. Autoediciones éticas.

Generalitat (2021). Jornada *Cap a un treball digne en les cures i el servei domèstic*. Organitza Ateneu cooperatiu terres gironines. 8 octubre 2021. Llagostera. Girona.

Giusto- Ampuero, Angeline (2021). Prácticas de cuidado: intersubjetividad, interseccionalidad y políticas sociales. *Revista Prisma Social: Investigación social sobre políticas del cuidado y la dependencia en Europa e Iberoamérica*, 32, 527-536. <https://revistaprismasocial.es/article/view/4114>

Gutierrez, E16 (2020). *La cuestión de la forma. Conversatorio con E16 Gutierrez*. [Video]. <https://www.youtube.com/watch?v=eTubRXrluRg>

Gutiérrez Aguilar, E16., Reyes, Itandehui y Sosa, María Noel. (2018) . El *entre mujeres* como negación de las formas de interdependencia impuestas por el patriarcado capitalista y colonial. Reflexiones en torno a la violencia y la mediación patriarcal. *Revista Heterotopías del Área de Estudios del Discurso de FFyH*, 1(1), 1-15. <https://revistas.unc.edu.ar/index.php/heterotopias/article/view/20007/23152>

Herrero, Yayo (2016). Economía feminista y economía ecológica, el diálogo necesario y urgente. *Revista de Economía Crítica*, (22), 144-161. https://base.socioeco.org/docs/yayoherrero_economia-feminista.pdf <http://revistaeconomicacritica.org/index.php/rec/article/view/114>

Íñiguez, Lupiciño (1999). Investigación y evaluación cualitativa: bases teóricas y conceptuales. *Atención Primaria*, 23 (8), 496-502. <http://www.unidaddocentemfyclaspalmas.org.es/resources/1+Aten+Primaria+1999.+IC+Bases+Teoricas+y+Conceptos.pdf>

Izquierdo, M. J. (2001). *Sin vuelta de hoja. Seximo, placer y trabajo*. Bellaterra.

Kipen, Ana i Caterberg, Mónica (2006). *Maltractament, un permís mil·lenari: la violència contra la dona*. Intermón Oxfam.

Luzuriaga Martínez, Josefina. (2021). *No somos esclavas*. ASOCIACIÓN IZQUIERDA DIARIO.

Martí, Salvador (2019). Girona: la demarcació més diversa. *Revista del col·legi de Politòlegs i Sociòlegs de Catalunya*, (52), 10-13. <https://ambitscolpis.com/2019/02/01/girona-la-demarcacio-mes-diversa/>

Martí, Salvador y García, Nahún (2019). *La "otra ruta" migratòria de Honduras. El caso de Girona*, pp 195-210. En <file:///F:/CURES%20I%20CUIDADOS%20Aj%20girona%20JUDITH%20FONT/bibliografia/Salvador%20Mart%C3%AD%202018%20Honduren%CC%83os%20en%20Girona%20La%20otra%20ruta.pdf>

Marugán, Begoña. (2014). Trabajo de cuidado. *Eunomia. Revista en Cultura de la Legalidad*, (7), 215-223. <https://e-revistas.uc3m.es/index.php/EUNOM/article/view/2243>

Mora, Enrico y Pujal, Margot (2018). El cuidado más allá del trabajo doméstico. *Revista Mexicana de Sociología*, 80(2), 445-469. <http://revistamexicanadesociologia.unam.mx/index.php/rms/article/view/57724/51181>

Morris, Roberto (2020). "No soy racista, pero. . .". La retórica racista, clasista y sexista como herramienta discursiva de control social. *nexos*. (6). <https://economia.nexos.com.mx/no-soy-racista-pero-la-retorica-racista-clasista-y-sexista-como-herramienta-discursiva-de-control-social/>

Mujeres con Voz (2014). *Los trapos sucios se lavan en casa, però... ¿quien los lava?*. En <https://sortzen.org/productos/Revista%20Los%20trapos%20sucios%20se%20lavan%20en%20casa.pdf>

Parella Rubio, Sònia (2012). Familia transnacional y redefinición de los roles de género. El caso de la migración boliviana en España. *Papers: revista de sociologia*, 97, (3), 661-84. <https://raco.cat/index.php/Papers/article/view/255855>

Pérez Orozco, Amaia (2006). Amenaza tormenta: la crisis de los cuidados y la reorganización del sistema económico. *Revista de Economía Crítica*, (5), 7-37. https://www.researchgate.net/publication/46515658_Amenaza_tormenta_La_crisis_de_los_cuidados_y_la_reorganizacion_del_sistema_economico

Pérez Orozco, Amaia (2014). *Subversión feminista de la economía. Aportes para un debate sobre el conflicto capital-vida*. Madrid:Tráficoantes de sueños.

RiE5 Farfán, E15 (2016). Mujeres hondureñas en Cataluña. La emergencia de una ruta migratoria alterna y el trabajo de cuidados. *Centre d'Estudis Sociològics sobre la Vida Quotidiana i el Treball. QUIT working papers series*, (19). <https://ddd.uab.cat/record/163526>.

Pimentel, Rafaela; Cisneros, Constanza; Caballero, Amalia y Rojas, Ana (2021). *Biosindicalismo desde los territorios domésticos Nuestros reclamos y nuestra manera de hacer*. La Laboratoria y Fundación Rosa de Luxemburg. <http://laboratoria.red/publicacion/biosindicalismo-desde-los-territorios-domesticos/>

Santa Cruz, Úrsula (2017). Ponencia presentada en el II Congreso de Estudios poscoloniales y III jornadas de Feminismo poscolonial, en la Mesa temática: Feminismos transnacionales, hermenéutica y políticas de identidad. *Violencias interseccionales y emigración*. <http://aio.cat/mm/file/Violencias%20interseccionales%20y%20migracion.pdf>

Tronto, Joan C. (2010). Creating Caring Institutions: Politics, Plurality, and Purpose, *Ethics and Social Welfare*, 4(2), 158-171, DOI: 10.1080/17496535.2010.484259

Tronto, Joan (2018). La democracia del cuidado como antídoto frente al neoliberalismo. En Domínguez Alcón, Carmen., Kohlen, Helen. y Tronto, Joan. (eds). *El futuro del cuidado. Comprensión de la ética del cuidado y práctica enfermera*, pp. 7-19. Ediciones San Juan de Dios y Colegio Oficial de Enfermeras y Enfermeros de Barcelona (COIB).

Vega, Cristina, Martínez, E16 y Paredes, Myriam (2018). *Cuidado, comunidad y común. Extracciones, apropiaciones y sostenimiento de la vida*. Madrid: Traficantes de sueños. https://traficantes.net/sites/default/files/pdfs/TDS-UTIL_cuidados_reducida_web.pdf

ANNEX 1- Guió d'entrevistes

GUIÓ ENTREVISTES INDIVIDUALS A DONES CUIDADORES

Dades generals:

Edat

Treball de cuidadora per hores / 24 hores

Si treballa per hores, en quina població viu?

BLOC I: PROCÉS MIGRATORI

-Lloc de procedència i temps que fa que va sortir del país

-Motius migratoris (explorar si han hagut situacions de violència envers la dona)

-Trànsit migratori i situació familiar (descripció)

-Casada o amb parella/ Fills/Germans i pares. Si conviuen aquí

BLOC II: EXPERIÈNCIA LABORAL

-Formació

-Tipus de treball que desenvolupes a l'actualitat i altres fets anteriorment en Espanya/Catalunya. Temps que portes en el treball de cures.

-Situació legal en Espanya

-Com vas entrar en aquest treball

-En què consisteix la teva tasca en el dia a dia (quotidianament)

-Valoració de les diferents tasques realitzades (què em resulta més difícil, dur, o què faig amb més ganes, què m'agrada)

-Necessitats de la persona/es a les que cuida. Com valora la seva dependència i si ha anat canviant i què suposa per la cuidadora els canvis

-Relacions que estableix amb la persona/es que cuida (cuidadora-cuidada)

-Relacions amb la família de la persona/es cuidada/es

-Valoració de la remuneració econòmica (contracte, no contracte, en funció de la dedicació..)

-Necessitats de la cuidadora per millorar la seva situació (recursos de temps, informatius, formatius, emocionals, xarxa de suport social...). Quin temps tens per tu? Creus que et falta temps?

-Com veus la valoració social que es fa d'aquest treball

-Quina feina t'agradaria fer?

-T'agradaria estudiar o formar-te en alguna cosa?

BLOC III: XARXA SOCIAL INFORMAL/PRIMÀRIA: FAMÍLIA, AMISTATS, ASSOCIACIONS

-Persones amb les que mantens relació en el teu temps lliure i tipus de relació

-Persones de suport properes, afectivament i de confiança

-Pertanyes a alguna associació i quina

-Tens relació amb altres dones cuidadores? (facilitació de contactes) "bola de neu".

Esbrinar les persones, col·lectius que li han donat suport durant els primers anys a Espanya, a Girona, i quin tipus de suport

BLOC IV: SALUT/CONTACTES AMB SERVEIS SOCIALS, JURÍDICS...

-Com et trobes de salut? (percepció sobre la seva salut física, mental)

-Tens molèsties físiques? Et fa mal alguna cosa?. A què creus que es degut?

-Vas al metge?

Necessitats de serveis socials per recerca d'ajut, etc.

-Necessitats de serveis jurídics

Valoració del contacte amb els serveis, o en tot cas, esbrinar la dificultat, barreres per acostar-se

BLOC V: SITUACIONS VIOLÈNCIES I VIOLÈNCIES DE GÈNERE

- Quan et sents incòmode treballant?

- En quin espai físic vius (habitació, etc..)?

- Has rebut comentaris grollers a la feina? De quin tipus?

- T'has sentit violentada en alguna ocasió en els espais de la feina?

BLOC VI: SITUACIONS VISCUDES A LA FEINA DURANT LA PANDEMIA

(afegir si ha hagut canvis en tot aquest període i en quin sentit. Algunes coses sortiran de forma transversal durant l'entrevista, però està bé fer aquesta pregunta al final per si queda alguna cosa no explicada)

ANNEX 2- Document compromís confidencialitat

Buenos días,

El equipo de trabajo de la Universidad de Girona quiere conocer la situación de las mujeres que se encargan de los cuidados del hogar y de personas dependientes en la ciudad de Girona. Para ello estamos realizando **entrevistas audio grabadas, confidenciales y anónimas**, es decir donde no consta ni vuestro nombre, ni identificación de ningún tipo. La finalidad es recoger información para elaborar un documento final donde haya propuestas que puedan ser llevadas a cabo en las políticas públicas.

El estudio está promovido por el Ayuntamiento de Girona, el equipo técnico que trabaja en cooperación, emigración, servicios sociales y participación ciudadana.

La idea es elaborar un documento final que podréis consultar, y también abrir un espacio de participación entre asociaciones de mujeres de Girona y profesionales, de manera que podamos hablar de los temas que nos afecten.

El estudio se llama *DONES CUIDADORES, TREBALL DE CURES I VIOLÈNCIES*. Cualquier duda, podéis contactar con nosotras, a partir de este email, o bien por los teléfonos que os hemos contactado.

Pilar Albertín pilar.albertin@udg.edu

Pakita Victoria Cortés elora1_es@hotmail.com

Mar Sibila msibila98@gmail.com

Necesitamos tu consentimiento contestando por WhatsApp o email, respondiendo que aceptas hacer la entrevista, o bien firmando este documento.

MUCHAS GRACIAS!!

